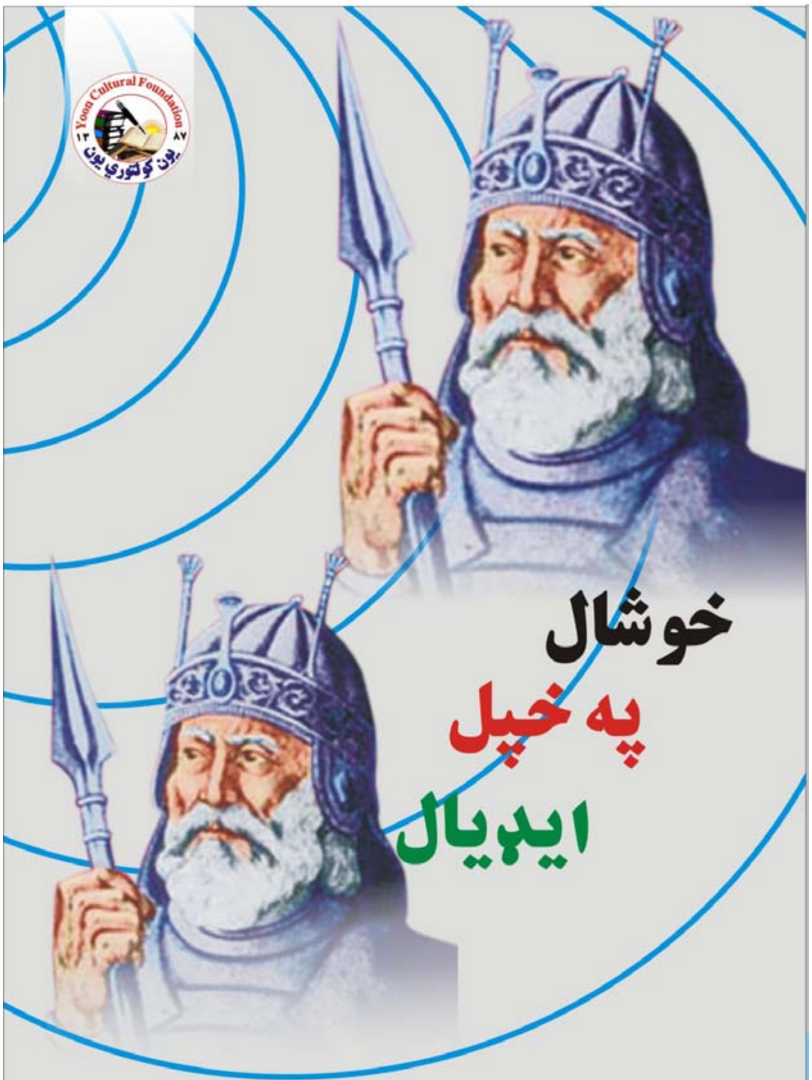

خوشال
په خپل
ایډیال

محمد اسمعیل یون

١٣٨٧ ل

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال په خپل ایډیال

(د ماسترۍ دورې لیکنې)

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

کتاب نوم:	خوشال په خپل ایډیال
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپکال:	۱۳۸۷ل
چاپشمېر:	۱۰۰۰ټوکه
د لیکوال پرله پسې نومره:	(۲۲)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۲۲)
کمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	پر دې اثر څو خبرې	الف
۲	د ماسترۍ دورې دا لیکنې	۱
۲	د خوشال یو تصوفي شعر	۲
۳	تاریخچه سبکهای اشعار پشتو	۱۳
۴	د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونیتا	۴۲
۵	د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني...	۵۳
۶	ښه حاکم او د ښه حاکم په هیله	۶۵
۷	پښتو لرغونو ادبیاتو کې شعري فورمونه	۷۱
۸	د استاد روهي له نظره د خوشال...	۸۸
۹	شاهنامه احمد شاه ابدالي	۹۲
۱۰	په لغمان کې د شولو کر	۱۱۲
۱۱	پټه خزانه تر عظیم الشان قرآن وروسته	۱۲۹
۱۲	د ځانځاني ښامار سفر	۱۴۹
۱۳	د خوشال د قصاید و روح	۱۶۷
۱۴	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دې اثر څو خبرې

زموږ په ځوانو فرهنګیانو او د کابل پوهنتون په استادانو کې ښاغلی یون داسې ځوان دی، چې فرهنګ ته خدمت یې خپل اصلي کار بللی دی. دی لا د پوهنتون محصل و چې پر شاعرۍ سربېره یې لیکنې کولې، کتابونه یې چاپول او په فرهنګي چارو کې یې برخه درلوده. زمانبه یاد دي چې کله په ۱۳۶۹هـ ش کال په کابل کې د یو شمېر خواخوږو فرهنګیانو له خوا د خوشال فرهنګي ټولنه جوړه شوه، ښاغلی یون د خپل استعداد او همت په وجه د خوشال فرهنګي ټولنې د رهبري هئیت کې د یوه ځوان غړي په توګه خپل موقف تثبیت کړ.

ښاغلي یون ډېر کتابونه او ډېرې مقالې لیکلې دي، د ځینو خپرونو چلوونکی پاتې شوی دی، لنډه دا چې د خپل عمر زیاته برخه یې د فرهنګ خدمت کړی دی. دده ډېر ښه عادت دی چې خپلې لیکنې په خپل لاس چاپوي او خپلو خلکو ته یې وړاندې کوي، ستاسو په لاسو کې دا کتاب د ښاغلي یون د ماسترۍ په دورې پورې مربوطې هغه مقالې دي، چې یې د بېلابېلو مضامینو د کورنې کار په توګه یې تهیه کړې دي.

ده اوس دا مقالې راټولې کړې او د دې کتاب له لارې یې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کوي. ښاغلی یون دې خیر یوسي چې دا مقالې یې ساتلې دي، که نه وې د کورني کار لپاره لیکلې مقالې څوک نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتي، یا دا چې په لیکلو یې محضې وار تېر کړی وي او کله هم دا وړ لیکنې د مربوطه مضمون له استاد سره پاتېږي.

ښاغلی یون، لکه خپلې نورې مقالې پر دې مقالو هم زیار ایستلی دی او د مجموعې په توګه یې د چاپ لپاره بیا کتلي دي او دا دی اوس چاپېږي، چې زموږ نور فرهنګیان او فرهنګي کړۍ ترې استفاده وکړي.

زه ښاغلي یون ته د دې مجموعې د تهیې او چاپ مبارکي وایم او فرهنګ ته د خدمت په لاره کې یې زیات بری غواړم.

په درناوي

سرمحقق زلمی هېوادمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

د ماسټرۍ دورې دا لیکنې

تر یوه اوږد ځنډ وروسته پر (۱۳۸۵) لمریز کال د ښاغلي سرمحقق زلمي هېوادمل، استاد مکمل الکوزي او یو شمېر نورو خواخوږو استادانو په هلو ځلو په کابل پوهنتون ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو او دري څانګو کې یو ځل بیا د ماسټرۍ کورسونه پیل شول. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي او د یو شمېر نورو همسلکو پوهنځیو ځینو فارغانو په دې پروګرام کې ځانونه شامل کړل. موږ د ماسټرۍ ددې دورې لومړي فارغان وو، دوه کاله مو په منظم ډول د ماسټرۍ دوره تعقیب کړه او تر څلورو سمسټرونو منظم تدریس وروسته دا پړاو سرته ورسېد او شپږ میاشتې موده نوره د تېزس لیکلو لپاره ځانګړې شوه، په مجموعي ډول دې دورې دوه نیم کاله دوام وکړ. د ماسټرۍ دورې د تدریس په بهیر کې قدرمنو استادانو پر تدریس سر بېره د بېلابېلو ادبي موضوعګانو د څېړنې دندې هم را وسپارلې، چې ځینې یې د لنډو ارزونو، ځینو یې د څېړنیزو او ځینو نورو یې د تحلیلي لیکنو غوښتنه کوله. ما هم په دې بهیر کې د بېلابېلو راسپارل شویو موضوعګانو په هکله لیکنې وکړې او اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد ته مې د کتنې لپاره وروسپارلې ، په دې بهیر کې ځینې لیکنې داسې وې، چې په لاس لیکل شوې وې، یوازې یوه کاپي وه، چې هغه اړوند استاد ته سپارل کېدله، په دې ترځ کې یو څو داسې لیکنې وې چې کاپي کولو ته یې وخت پیدا نه شو ، خو ځینې لیکنې چې په کمپیوټر لیکل شوې وې، یوه کاپي ترې استاد ته ورکړل شوه او اصل متن یې هم خوندي پاتې شو ، سره له دې چې استادانو ترکتنې وروسته موږ ته بېرته خپلې لیکنې راکولې، خو په دې بهیر کې ځینې لیکنې بېرته زموږ له لاسه وتې او ورکې شوې دي. په دې شپو ورځو کې چې زه د خپلو تېرو کارونو پر اوډون او بیا کتنه بوخت یم، نو د ماسټرۍ دورې پر لیکنو مې هم سترګې ولګېدې.هغه لیکنې چې په کمپیوټر کې خوندي وې او ځینې یې په رسنیو کې هم چاپ شوې وې، هغه مې بیا له سره وکتلې او منظمې مې کړې، خو په دې ترځ کې پنځه شپږ عنوانه داسې لیکنې وې، چې ما دماسټرۍ دورې په بهیر کې پر بېلابېلو مسایلو لیکلې وې، خو د هغو په تر لاسه کولو بریالی نه شوم، سره له دې چې ما دخپلو لیکنو د خوندیتوب لپاره له پخوا نه پلان درلود ، خو دا لیکنې چې مې هر څومره په خپل کتابتون کې ولټولې پیدا مې نه کړې، سره له دې چې ددې لیکنو د ځینو کاپۍ مې خوندي کړې هم وې،لکه لیک د خوشال له نظره، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ګرامر په اړه یوه لیکنه، د استاد الفت د یوه هنري نثر ارزونه او ځینې نورې لیکنې. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا و، زموږ ځوان لیکوال باید هڅه وکړي، چې تر دې وروسته د خپلو علمي، څېړنیزو او نورو هغو لیکنو چې پر بیا چاپ او خوندیتوب ارزي، ضرور د هغو یوه یوه یا دوه کاپۍ له ځان سره خوندي کړي او که په رسنیو کې چاپ شوي هم وي، باید چاپي او ناچاپي یوه یادوه کاپۍ ولري، کله که دی او یا هم نور څوک وغواړي دده د بېلابېلو لیکنو ټولګه یا ټولګې چاپ کړي، نو له ستونزو او کړاوونو سره به مخامخ نه شي. عمر ډېر لنډ، تنګ او مصروف دی، زموږ راتلونکی نسل به تر موږ څو ځله زیات بوخت وي او وخت به هغوی ته رښتیا هم د سرو زرو ارزښت ولري، نو که زموږ هر لیکوال خپله ټوله پانګه خوندي نه کړي، نو له راتلونکي پښت څخه دې هم دا هیله نه کوي او نه دې راتلونکي پښت، د ماضي پر کارونو مصروفوي. پښتنو ته بلا ډېر کار پروت دی، که زموږ راتلونکی نسل پر ماضي مصروف شي، نو دهغوی خپل کارونه به څوک سرته ورسوي؟ زه د یوه شعوري افغان په توګه نه غواړم د خپل کړي کار بار راتلونکي نسل ته پرېږدم، څه مې

کړي؟ ښه دي که خراب؟ نیمګړي دي که پوره؟ کره دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناکره؟ خپله یې باید راټول کړم او د خپل کار ثمر په خپله راتلونکي پښت ته وړاندې کړم، که زما د کار او نظر له یوې برخې هم زما خپل هېواد او هېوادوالو ته ګټه ورسي، نو دا به زما لپاره د ژوند په پاتې ورځو شپو کې د روحي ارامۍ سبب شي او که تر ژوندانه وروسته راته د خپل ملت افراد د دعا لاسونه پورته کړي، نو لوی څښتن به مې پر ګناهونو پرده وغوړوي او د ابدي نېکمرغۍ لاره به راته پرانیزي. دا لیکنې زما د ماسترۍ دورې د هغو لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تدریس پر مهال د کورنیو دندو په توګه موږ ته استادانو راسپارلې وې. پوره باور دی چې که د ماسترۍ دا دوره نه وای او یا هم د استادانو د زیار، زحمت او سپارښتنو او غوښتنو ټینګار نه وای، نو پوره یقین دی چې نه به دا لیکنې وې او نه به دا ټولګه. نو دلته ضروري ګڼم چې له قدرمنو استادانو: سرمحقق زلمي هېوادمل، پوهاند ډاکټر زېورالدین زېور، پوهنواله ډاکټره زرغونه زیور رښتین، استاد حبیب الله جاج پښتونزوی، قدرمن استاد اورمړ، استاد سعدالدین شپون، استاد اڅک، استاد اسدالله غضنفر، هندي استاد شاستری محمد حنیف او نورو هغو قدرمنو استادانو چې په مستقیم او نامستقم ډول یې زه ددې لیکنو د لیکنې جوګه کړی یم، مننه وکړم او کور ودانی ورته ووایم. د ماسترۍ دورې له نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

فارغانو څخه مې هم دمننې تر څنګ دا هيله ده چې د خپلې دې دورې ليکنې سره منظمې او خوندي کړي، په دې ډول به مو د پښتو ادب د خدمت په لار کې يو ګام پورته کړی وي.

دا اثر مې ځکه د ((خوشال په خپل ايډيال)) په نامه ونوموه چې اکثره ليکنې په کې د خوشال بابا په باب دي، بل کوم معيارونه چې بابا د خپل يو ايډيال شخص (سړي) لپاره ټاکلي، تر ډېره بريده دی په خپله پر همغو معيارونو برابر او پوره دی، يانې د خوشال ايډيال خپله خوشال دی او کېدی شي محمد ګل خان مومند او ځينې نور پښتانه مشران هم د خوشال د ايډيال شخص معيارونه پوره کړي.

خپلې ملي ژبې، ملي ادب او خپل ملت ته د ډېرو خدمتونو په هيله

په درنښت

محمد اسمعيل يون

ارګ، د جمهوري رياست ودانۍ، کابل- افغانستان

۱۳۸۷ل کال د مرغومي ۱۲مه نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال يو تصوفي شعر

خوشال بابا يو اړخيز شخصيت دی، خو د خوشال څو اړخيز شخصيت لا په هر اړخيز ډول څېړل شوی او ښنل شوی نه دی. تراوسه پورې د بېلابېلو کورنيو او بهرنيو خوشال پېژندونکو له خوا د خوشال په باب په لسګونو مستقل او په زرګونو عنوانه متفرقه ليکنې چاپ شوي دي، خو بيا هم د خوشال شخصيت نورې څېړنې او ښننې ته اړتيا لري. خوشال يو شاعر و، ليکوال و، تاريخپوه او تبر پوه و، طبيب او رنځپوه و، جګړن او تورزن و، فلسفي و، ښکاري و، اروا پوه و، سياستوال او سياستپوه و او د کامل مومند په اصطلاح "لنډه دا چې څه نه و چې دی نه و "يانې هر څه و، خو تراوسه پورې لا د خوشال د شخصيت ډېر اړخونه ناڅېړلي او ناښنلي پاتې دي. د خوشال د شخصيت له دې ناڅېړلو اړخونو څخه يو هم د خوشال د شخصيت (تصوفي) اړخ دی. که څه هم يو شمېر پخو ليکوالو لکه دوست محمد خان کامل مومند ، سيد رسول رسا ، امير حمزه شينواري، سرمحقق زلمي هېوادمل او محمد آصف صميم د خوشال د شخصيت دې اړخ ته هم نغوتې او اشاري کړي، خو لکه څنګه چې د خوشال د شخصيت د رزم او بزم خوا څېړل شوې، دا خوا هغومره نه ده څېړل شوې. حمزه بابا د خوشال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابا د یوه تصوفي شعر پر یوه بیت: ((په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم ـــ چې له ډېرې پیدایۍ ناپدید شو)) ، یوه ځانګړې رساله لیکلې ده او دا شعر یې د وحدة الوجود او وحدةالشهود د فلسفې په رڼا کې څېړلی دی. خوشال بابا او حمزه بابا په تصوف کې د یوې ځانګړې طریقې خاوندان وو، نو ځکه خو حمزه بابا ته د خوشال دې شعر د مانا له پلوه ډېر ارزښت درلود، نو ځکه یې دا بیت په هر اړخیز ډول څېړلی دی. تصوف او عرفان په حقیقت کې د خوشال د شاعرۍ یوه ځانګړې او اساسي برخه ده، چې د هغې د بېلابېلو خواوو له څېړنې او شننې څخه موږ ته یو متقي، زاهد، پرهېزګار او صوفي خوشال راڅرګندېږي. د خوشال زیاتره تصوفي او عرفاني افکار د هغه رباعیاتو او څلوریزو کې خوندي شوي او بیا دې عرفاني رڼا غزلو، قصیدو او د خوشال نورو شعرونو ته هم لاره کړې ده. د خوشال په نړدې (زرو غزلو) کې داسې غزلې هم شته، چې ټولې تصوفي او عرفاني رنګ لري او داسې غزلې هم شته، چې یو یا څو بیتونه یې تصوفي رنګ او خوند لري او نور بیتونه یې د ژوندانه نورو خواو ته وقف شوي دي. همدا عملیه پر ځینو قصیدو او د شعر پر نورو فورمونو هم تطبیقېږي. د غزل یوه ځانګړنه همدا ده، چې د یو ټولیز او کلي ارتباط د ساتنې او پالنې ترڅنګ یې هر بیت یوه خپلواکه مانا هم لري. د خوشال بابا اکثره غزلې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې امتياز څخه پوره برخمنې دي. که څوک غواړي د خوشال بابا د تصوفي او عرفاني افکارو څېړنه وکړي، نو يوه کتاب نه، بلکې د کتابونو ليکنې ته اړتيا ده او که څوک غواړي د خوشال له کلياتو څخه د هغه د تصوفي افکارو پر بنسټ د هغه شعرونه رابېل کړي، نو بيا به هم پام وړ شعرونه شي او که بيا يوازې د خوشال دې تصوفي افکارو ته ښه ځير شي، نو داسې فکر به وکړي، چې خوشال ګڼې له تصوف پرته هډو بل کار نه دی کړی. دغسې که مورږ د خوشال د شخصيت هر اړخ مطالعه کوو، نو له يوه بېل او ځانګړي خوشال سره به مخامخ شو. دلته به د خوشال د تصوفي افکارو د ځلا په خاطر د خوشال هغه غزل راوړو، چې دده کليات پرې پيلېږي او پوره تصوفي اوعرفاني مانا او رنګ لري:

صورتګر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم يې په صفت زبان دراز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاڅکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غابښ و شونډې، ژبه، خوله سره پرداز کا
يو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اورېدنه د اواز کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

بند په بند د لاسو ګوتې وبله کېږدي
سر تر پایه درست صورت سره یو راز کا
که څوک زر کتابه وکښي له دې بابه
که په کښل شي زر به نور پسې اغاز کا
هر وېښته چې په صورت باندې لیده شي
که پرې ځیر شې د شناخت ور به درته واز کا
خاص بنده د خدای هغه ګڼه خوشاله!
چې د ځان په معرفت یې سرفراز کا.

بابا ددې غزل په لومړي بیت کې د لوی خالق د قدرت علایمو ته اشاره کوي او وایي یو عادي انځورګر یا رسام، چې یوه تابلو یا انځور رسم کړي او هغه بیا چېرته په کوم دېوال یا ننداړتون کې کېږدي او خلک یې ننداړې ته راشي، نو ټول یې توصیف او ستاینه کوي. د رسام یو ښکلی انځور په ډېرو لفظي ستاینو او مالي قیمت ارزوي، نو کله چې د یو عادي انځور خالق یا انځورګر په دومره ستاینو او قیمت ارزي، هغه لوی ذات چې ددې انځور، د انځورګر خالق او انځورګر دی، هغه به په څومره ستاینو او نمانځنو وارزي؟ خوشال بابا وایي: خلک د هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

صانع، صفت او تخلیق ته متوجه نه دي، چې له یوه ځاځکي څخه يې په څه نقش او طراز باندې انسان يا همدا انځورګر، چې یو عادي انځور يې جوړ کړی، تخلیق کړی دی. انځورګر له بېلابېلو رنګونو او نورو توکو څخه په ډېر زحمت او دقت ګټه پورته کوي او تر یوه کړاو وروسته یو انځور جوړوي، خو لوی څښتن تعالی په خپل حکمت له یوه ځاځکي څخه داسې یو انځور يا انځورګر جوړوي، چې هغه بیا د نورو انځورونو د جوړونې وړتیا لري. په داسې حال کې چې د عادي انځورګر، انځور د بل انځور د جوړونې قابلیت نه لري او یو جامد موجود ګڼل کېږي، خو د لوی خدای(ج) ذات د انځور جوړونې قابلیت بیا دا دی، چې په همدې یوه ځاځکي، خپل انځور ته سترګې، وروځې، پوزه، غاښ، شونډې، ژبه، خوله او نور سره پرداز کړي، چې په دې سره خپل انځور د خبرو، لیدو او ګرېدا وړ کړي، غوږونه ورته کېږدي، چې د اورېدو وړتیا پیدا کړي، لاسونه او پښې ورته ورکړي، چې د تحرک او کار قابلیت پیدا کړي. لنډه دا چې په دې یوه ځاځکي د خپل انځور ټوله ښکلا او ضرورتونه پوره کړي. خوشال بابا وايي: که د لوی خالق د دې انځور یا مخلوق د ښکلا او جوړښت په باب هر څومره بحث او خبرې اترې وشي، کتاب او کتابونه ولیکل شي او ان په زرګونو کتابونه، نو بیا به هم په دې انځور کې د لوی خدای(ج) د قدرت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو عجايبو تفصيل ورنه کړای شو. خوشال بابا د خدای(ج) ددې انځور يوازې يوه وېښته ته اشاره کوي او وايي: که يوازې پر همدې يوه وېښته تحقيق او پلټنه وشي، نو د خپل رب پېژندنې ور به درته ببرته کړي. د انسان په وجود کې د وېښتو د شتوالي پر ضرورت او اهميت عادي وګړي نه پوهېږي، خو کله چې له طبيبانو پوښتنه وشي، نو بيا به سړی پر خپل بدن د وېښتانو پر ګټې او ارزښت پوه شي. رنځپوهان يا طبيبان وايي: د انسان پر وجود چې هر څومره وېښتان دي، هر وېښته يو ځانګړی سوری لري، چې د انسان د بدن دننی او بهرنی دفاعي سستم تنظيموي، ياني د انسان د وجود اړينه هوا بدن ته داخلوي او کله چې پر انسان د ګرمۍ او نورو عواملو له امله فشار راځي او خوله توليدوي، دا خوله د همدې وېښتانو له لارې له بدن څخه خارجېږي. په دې ډول وېښتان د بدن د تبخير په چارو کې مهم رول ادا کوي. دغه راز د انسان د بويونې په سستم کې وېښتان د هوا په پاکولو کې ډېره مرسته کوي. خوشال د يوه صوفي او طبيب په توګه د خدای د پېژندنې لپاره دا يو وېښته د ساري په توګه يادوي او که همدا يوه وېښته ته هم متوجه شو، نو د خدای د حکمت او قدرت پر رازونو به پوه شو. خوشال بابا هغه انسان نېکمرغه ګڼي، چې خدای‌ج ورته ددې وس او توان ورکړی، چې د لوی خدای(ج) د قدرت په باب فکر وکړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال د خدای د پېژندنې راز په دې کې ګڼي، چې انسان د خپل ځان په باب فکر وکړي، زه څوک یم، څنګه جوړ شوی یم؟ او چا جوړ کړی یم.؟ خوشال بابا وایي لکه څنګه چې یو (انځور) خپل (انځورګر) لري او پرته له هغه، انځور هډو جوړېدی نه شي، د غسې انسان (مخلوق) هم یو (خالق) لري، چې د هغه له قدرت او حکمت پرته دی اصلاً راتو کېدی نه شي، نو په دې خاطر چې مونږ خپل خالق وپېژنو، د خپل ځان په باب باید فکر وکړو او په ځان کې د لوی رب د قدرت او حکمت نښې نښانې کشف کړو. هغه نښې نښانې چې هره یوه یې د یو خاص هدف لپاره ګومارل شوې او مشخصه دنده ترسره کوي، نو کله چې مونږ د لوی رب د قدرت په دې رازونو پوه شو، نو بیا چې د یو عادي انځور لپاره د یو عادي انځورګر ستاینه کوو، نو بیا خو لازمه ده، چې شپه او ورځ د هغه حقیقي او اصلي انځورګر (لوی رب) ستاینه وکړو، چې د (انسان) په شان انځور یا صنع یې رامنځته کړی دی او همدغه کسان بیا د خدای(ج) نېکمرغه کسان دي، چې پر همدې تفکر، نمانځنه او ستاینه بوخت وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو))

د تحقیق د اصولو له نظره

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) (د پشگتو شعرونو د سبکونو تاریخچه) د پوهاند عبدالحی حبیبي یوه تحقیقي او تحلیلي رساله ده، چیگ د کابل کالنة د ۱۳۱۹ل کال په (۱۲۱-۲۲۸) مخونو کیگ چاپ شویگ ده.

زه په خپله دیگ لیکنه کیگ، لومؤی غواؤم، ددیگ لیکنیگ غتگ محتویات معرفي کؤم او وبه کگورو چیگ استاد خپله لیکنه پر خگو برخو ویگشلیگ او کوم غتگ مسایل ییگ په کیگ خگیگؤلي دي؟ تر هغه وروسته بیا غواؤم پر دیگ وغإیگإم چیگ د استاد ددیگ لیکنیگ ویگش د تحقیق د اوسنیو اصولو له مخیگ خگومره ژور دی او د تحقیق کوم اصول پریگ اوس د تطبیق وؤ دي؟ او یا هم د (۶۷) کلونو پخوانة لیکنه د تحقیق له اوسنیو معیارونو سره خگومره په تول تلليگ ده؟ مخکیگ تر دیگ چیگ زه خپلیگ خبریگ وکؤم، شگه به وي چیگ د اصلي لیکنیگ غتگ تگکي بیان کؤم او بیا د هغو په رنگا کیگ د تحقیق د اوسنیو اصولو فرضیه وؤاندیگ کؤم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد حبيبي مخکې تر دې چې خپلې اصلي تجزيې او تحليل ته راشي، لومړی يې د سبک د پيدايښت فلسفه بيان کړې او په لنډيز سره يې د تاريخ په مختلفو دورو کې د شعر د شکلي او مانيز تغير او تحول علتونه بيان کړي او په خپله د سبک تعريف يې کړی دی.

استاد په پيل يا سريزه کې د خپلې دې ليکنې علت په ګوته کوي او وايي: "په دې مضمون کې غواړم د ملي ژبې د شعرونو پر سبکونو نظر واچوم او د سبکونو او د بيان د طرز له مخې د هغو تل ته ورننوزم، ځکه چې د پښتو ادبياتو تاريخ لکه څرنګه چې لازمه ده تر اوسه پورې نه دی ليکل شوی، ځکه نو زما دا څېړنې او پلټنې بشپړې نه دي او شايد نيمګړتياوې به ولري او لوستونکو ته به په کې لويې ژورې ښکاره شي، لکه څنګه چې زما له ليکنې څخه ښکاري او تر اوسه په دې باب څېړنې نه دي شوې او نه څه ليکل شوي، ځکه نو که زما په دې ليکنه کې څه سهوې وي، هيله ده پوهان يې د حل لاره را په ګوته کړي..." [1]

استاد حبيبي په خپله دې ليکنه کې تر پورتنۍ يادونې وروسته د پښتو شعرونو پر سبکونو غږېدلی او د پښتو

---

[1] کابل کالنۍ، ۱۳۱۹ل کال ۱۲۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر دوره بندي کوي. استاد پشـتو شاعري پر دريـو دورو ويشل شوې ده: (۱) لرغونې طبقه او د هغو پلويان، (۲) د عروضـي شاعرة طبقه، (۳) د عوامو د شاعرة طبقه. استاد لرغونې دوره له (۴۰۰) هـ څخه تر (۱۰۰۰) هـ کال پورې ګڼلې ده. په خپله ليکنه کې يې د هرې دورې ځانګړتياوې، د هرې طبقې د سبکونو خصوصيتونه په تفصيل سره په ګوته کوي او يو بل سره يې توپيرونه څرګند کړي دي او د ملي اوزانو او د عروضي قاعدې په پيروۍ فورمونه يې تشريح کړي دي. د ساري په توګه د ملي وزنونو په سبک، د شعرونو خصوصيات يې دا ګڼلي چې په دې کې ساده ګي او جذابت وي، د نورو ژبو کلمې په کې نه وي کارول شوې، د عربي او پارسي وزنونو تابع نه وي ، د مضمون او فورم له پلوه اکثره پخوانيو اريايي شعرونو ته ورته دي. د لرغونو شعرونو يو خصوصيت دادی چې مضمون يې مسلسل او مرتب وي، خدای پالنه او دين پالنه په کې زياته ځلېږي، په مجموعي أول دا سبک پېچلتيا نه لري او طبيعي مزايا لري او دغه راز ځينې نور خصوصيتونه.

استاد حبيبي په لرغونې دوره او ملي اوزانو پورې تړلي دغه لاندې شاعران معرفي کوي، دهغو د ژوند پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خګرنککګو الي ییګ رنګا اچولیګ او د هغو هر شعر ییګ په
هر اؤخیز أول تحلیل کؤی دی:

۱- د بیتګ نیکه ژوند او د شعر حګانککګؤتیاویګ
۲- دملکیار غرشین ژوند او د شعر حګانککګؤتیاویګ
۳- دتایمني ژوند او د شعر حګانککګؤتیاویګ
۴- دشیخ اسمعیل ژوند او د شعر حګانککګؤتیاویګ
۵- دقطب الدین بختیار ژوند او د شعر حګانککګؤتیاویګ
۶- د اکبر زمینداوري ژوند او د شعر حګانککګؤتیاوي

استاد حبیبي د پورتنیو شاعرانو پر شعرونو تر بحث وروسته پر دیګ مسایلو رنګا اچولیګ چیګ د پخوانیو سبک خګنککګه تغیر شو؟ د هغو عوامل ییګ تشریح کؤي دي. خګنککګه پشګتانه لوستي شاعران له عروضي شاعرة سره اشنا شول؟ او خګنککګه ییګ د هغو له شعري فورمونو خګخه کګتګه پورته کؤه؟

په دیګ ترخګ کیګ استاد حبیبي پر خیرالبیان غإیګإي او د هغه پر سبک رنګا اچوي، بیا د خیرالبیان پر وؤاندیګ د اخوند درویګزه پر مخزن الاسلام غإیګإي او د هغه سبک تشریح کوي، سربیګره پر دیګ د اخوند درویګزه او پیر روشګان د سبک پیروان معرفي کوي، دهغو پر پیګژند ککګلوة سربیګره د هغو د شعرونو حګانککګؤنیګ هم په ککګوته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد حبیبي په خپله دیگ لیکنه کیگ د پیر روشگان او اخوند درویگزه پیروان په دیگ أول په کگوته کؤي دي:

د پیر روشگان پیروان:

۱- علي محمد مخلص
۲- ملا ارزاني خویشکی
۳- عبدالله
۴- میرزا خان انصاري
۵- واصل

د اخوند درویگزه پیروان:

۱- کریم داد
۲- عبدالسلام
۳- مصطفی محمد
۴- اخوند قاسم

استاد حبیبي د پیر روشگان او اخوند درویگزه پر پیروانو سربیگره د (ملا الف) په نامه هم د یوه شخص او د هغه د سبک یادونه کوي او لیکي چیگ کگنگ شمیگر پلویان ییگ درلودل.

ملا الف د کلات د اتغر په کلي کیگ استوکگنه لرله، چیگ له خپل استوکگنحگي لریگ ییگ خپلو زده کؤو ته دوام

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکاوه. په زرم هجري کلونو کښې يې ژوند کاوه او د ((بحرالايمان)) په نامه يې منظومه رساله ليکلې، دده په شعرونو کښې اسلامي عقايد او نصايح ځگليږدل او د يوه مبلغ په توګه يې دنده اجرا کوله ده. استاد حبيبي دغه لاندې کسان د ملا الف د سبک پلويان ګڼلي دي:

۱- ملا شير محمد هوتک
۲- شيرمحمد ننګرهاری
۳- ميا فقيرالله جلال آبادی
۴- ملا عبدالرشيد
۵- سعادت خان
۶- جان محمد
۷- ملا فرح الدين
۸- محقق کندهاری
۹- ملا زبردست
۱۰- مولوي عبدالحميد کاکړ
۱۱- صاحبزاده مرادعلي کاموي
۱۲- دوست محمد خټک
۱۳- ملا عبدالباقي
۱۴- اخوند کبير پشاوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ملا الف وروسته استاد حبيبي د خوشال خان پر سبک او مکتب هر اړخيزه رڼا اچولې ده او وايي ((تر زرم هجري کال وروسته د پښتو ادب او شعر په نوۀ کې يو مخصوص غورځنګ او جنبش وتګوکېده چې دديګ غورځنګ لوی لارښوونکی هماغه د پښتو يو سردار او اوسپنيز شخص؛ خوشال خان ختګ دی چې پښتو شعر يې په ځلېدونکي روښانه قريحې سره لوړو پوړيو ته ورساوه او کولای شو هغه ته د پښتو ادب پلار او لوی استاد ووايو...))[1]

استاد حبيبي د خوشال د شاعرۀ د بيتونو شميرتر پنځوس زرو زيات ښيي او د ده د سبک خصوصيات دا ښکاره کوي چې په هر اول فورم کې يې شاعري کړې ده. په شعر کې يې ملي ولولې ښکاري، پر اجتماعي او تاريخي مسايلو مالا مال يې قصيدې ليکلي، په شعر کې يې له بديعي صنايعو کار اخيستی، هجوه او تنقيد يې په شعر کې ځای کړي، بيګلا بيګل فلسفي او اخلاقي مسايل يې په شعر کې بيان کړي او له لوړ تخيل څخه يې په کې کار اخيستی دی.

---

[1] کابل کالنۀ، ۱۳۱۹ل کال، ۲۰۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال خان د ادبي مکتب پیروان چیګ دده د کورنۍ له غؤو او نورو خګخه عبارت دی، په دیګ أول معرفي کوي:

۱- عبدالقادر خان ختګک

۲- اشرف خان هجري

۳- صدر خان ختګک

۴- سکندر خان ختګک

دا د خوشال خان ختګک زامن او د ده دمکتب پیروان دي، سربیګره پر دیګ د خوشال د سبک نور پیروان په دیګ أول معرفي کوي:

۱- یحیی اخندزاده

۲- خواجه محمد بنګګش

۳- معزالله

۴- عثمان

۵- اودل

۶- اشرف

۷- فاضل

۸- ابراهیم

ګ۹- فضیل

۱۰- حسین

۱۱- مهین

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- عصام
۱۳- ابو القاسم
۱۴- فتح علي
۱۵- عليم

تر خوشال بابا وروسته د رحمان بابا پر ژوند او ادبي سبک رنګا اچوي او تشریح کوي بیګ.

د رحمان بابا په باب وايي چیګ شاعر له روح خګخه الهام اخلي، له مادي کثافاتو حګان لریګ کوي، دده د شاعرة د بیان طرز سلیس، ساده او روان دی. د عشق په جهان کیګ واقعیت ته کګوري، روحي عشق او الهام د ژوندانه محور کګنګي او یقین او ایمان پر خالي عقل لوۀ کګنګي.

د ددیګ مکتب نومیالي پیروان په دیګ أول په کګوته کوي:

۱- عبدالرحیم هوتک
۲- احمد شاه بابا
۳- اخوند کګدا
۴- عبدالعظیم
۵- میانعیم
۶- ملا جمعه
۷- عبدالنبي
۸- شیګر محمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- مطیع الله
۱۰- قاسم علي اپریدی
۱۱- یونس
۱۲- غفور
۱۳- صدیق
۱۴- شهنواز
۱۵- حافظ الپوري

تر رحمان بابا وروسته د پیر محمد کاکړ پر شخصیت او سبک خبریګ کوي او وایي چیګ د پیرمحمد کاکړ په شاعرة کیګ أیګر نازکه عشقي احساسات خګرکګند یګاِي، استعارات او تشبیهات ییګ طبیعي رنګګ لري، الفاظ ییګ شفاف او خګرکګند دي. د تصویر او تجسیم لپاره خاص لغات کاروي، د اخلاقي تلقین لپاره هم داسیګ الفاظ نه کاروي چیګ د تګولنیګ تر حدودو بهر وي. ددیګ سبک او مکتب پیروان په دیګ أول دي:

۱- شمس الدین کاکړ
۲- کګل محمد
۳- سردار مهردل خان مشرقي

تر دې وروسته حمید مومند معرفي کوي او د هغه د سبک په باب وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((خيالپالنه يا خيال پردازي د ديگ سبک غتګه ځانګړنه ده، اغراق او مبالغه يې بل خصوصيت دی، تلازم په کيګ په شګه أول مراعتيګإي، مثل او ممثل، لازم او ملزوم او ناتج او منتج، دغه راز أيګريګ نادريګ تشبه ګانيګ او استعاريګ په کيګ کارول کيګإي.))

د ديګ سبک پيروان په ديګ أول دي:

۱- کاظم خان شيدا

۲- محمدی

۳- ميرزا حنان

۴- حاجي عبدالله محزون

۵- کاظم خان

۶- کامګار

۷- ملا محمد اکرم

۸- صمد

تر حميد وروسته د قلندر سبک را پيګژني. قلندر (۱۱۰۰هـ) په حدودو کيګ په پيګشګور کيګ اوسيګده، په تګبر اپريدی و، استاد حبيبي ييګ د ژوند په هکله وايي:

((قلندر د ميرا په نامه يو مرشد درلود چيګ له هغه سره ييګ مينه د جنون تر حده رسيګدليګ وه، دده عشق اوإديګإي او أيګر سوزنده مراحل وهي، قلندر هر وخت په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوات کيګ د ميرا د ديدن لپاره د يويګ تپيګ پر سر منتظر پاتيګ کيګاٍي او په پاى کيګ په أيګر حسرت، نهيلة او ناکامة سره مري او په همغيګ تپيګ کيګ خاورو ته سپارل کيګاٍي، کله چيګ ييګ ميرا خاورو ته ورحګي، او شګکيګ تويوي، دمينيګ او عشق جذابيت دى هم راکاٍي او مري او دقلندر ترخګنکګ خاوروته سپارل کيګاٍي.)) [1]

د استاد حبيبي په نظر، سره له ديګ چيګ قلندر د حميد د سبک تابع دى، خو د هغه د سوزنده عشق له کبله په خپله د يو سبک د رامنحګته کيګدو سبب شوى، چيګ دعشق همدا سوز او زخمي احساسات ييګ په شعرونو کيګ شګکاري، ده په پشګتو کيګ يو مخصوص بحر رامنحګته کؤى چيګ ملي وزن لري. په پشګتو کيګ ملا حسن اسحق زى او ملا صالح محمد داوى پر ديګ برياٍلي شوي چيګ د قلندر د سبک په خګيګر شاعري وکؤي.

د حماسيونو سبک:

استاد حبيبي هغه شاعران چيګ حماسي شعرونه ييګ ويلي، خو په مشخص أول د کوم مشهور شاعر د سبک تابع نه

[1] کابل کالنة، ۱۳۱۹، ۲۱۷مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، هغه يېگ د حماسيونو تر عنوان لانديگ په جلاکته کگورة کيگ راوؤي، په ديگ شاعرانو کيگ دغه شاعران شامل دي:

۱- برهانخان
۲- مسعود کگل ياسيني
۳- نورالدين
۴- زاهدخان ابراهيمزى
۵- عزيزخان رنگاخيگل
۶- سپينه
۷- ملاله

د داستان ويونکو سبک:

د پشگتو ادبياتو په لرغونيگ او منحگنة دوره کيگ يو شميگر داسيگ شاعران شته، چيگ حگينيگ کيسيگ ييگ په نظم را اؤولي يا داستاني کؤي دي، استاد حبيبي دوى د داستان ويونکو د سبک تر نامه لانديگ مطالعه کؤي او دهغوى ژوند ييگ تشريح کؤى دى. دغه لاندې شاعران يا ناظمان په ديگ ألِه کيگ شامل دي:

۱- باى خان
۲- مياعمر خگمکنى

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اما الدین
۴- ارسلا
۵- فیاض
۶- مسعود
۷- غلام محمد
۸- نور
۹- احمد اخون خیگل
۱۰- رحمت داوی
۱۱- ملا احمد خان
۱۲- رحمت
۱۳- ملا نعمت الله
۱۴- ملا احمد.

د عوامو سبک:

استاد حبیبي په پشگتو ادبیاتو کیگ د عوامو د سبک تر عنوان لاندیگ یو بل سبک ته هم پام کؤی او هغه ییگ خگیگؤلی دی، استاد حبیبي دا د پشگتو د ملي شاعرة تر تگولو غوره ذخیره بولي، چیگ د خلکو په بیگلابیگلو طبقو کیگ أیگر عام مقبولیت لري، دا شعرونه خپل حگانکگؤي وزنونه لري، چیگ یوازیگ ملي وزنونه دي ، هره ترانه، هر وزن

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بحر ییگ خپل خاص اهنکگ لري، په دیگ وزنونو کیگ بیگلابیگل عشقي، حماسي، اخلاقي او نور مسایل بیان شوي دي، دا شعرونه حگانکگؤی جذابیت او زؤه راکشگون لري، د دیگ سبک حگینیگ مشهور لارویان دادي:

۱- کمال
۲- محمدی
۳- میرا
۴- عبدالله نورزی
۵- خدای رحیم اکاخیگل
۶- عبدالودود ستریاني
۷- ملا حیران
۸- ملا خواجه محمد
۹- صدیق اخندزاده هوتک
۱۰- سلیم زمین داوری
۱۱- ملا عبدالرحمن
۱۲- محمد ایوب بؤیگخگ
۱۳- طالب
۱۴- توکل د شگیگویگ
۱۵- سردار پردل خان
۱۶- ملا شیرمحمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷- برخوردار
۱۸- فیض الله
۱۹- سید کمال
۲۰- محمد یار صاحب زاده
۲۱- ملازاهد اندړ
۲۲- محمد دین
۲۳- نوروز.

د استاد حبیبي تر ډیګ ښکیګڼیګ، ویګش، تحلیل او ارزونیګ وروسته راځو پر همدیګ لیکنیګ خپل نظر او ارزونیګ ته چیګ ایا دا لیکنه د تحقیق له اوسنیو اصولو سره ښګومره برابره او ښګومره دهغو په تول تللیګ ده؟ لوی استاد حبیبي ته خدای(ج) یو خارق العاده استعداد ورکړی و، ده دخپل استعداد یوه درنه برخه همدیګ تحقیق ته بیګلیګ کړیګ، ((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) هم دده یوه غوره تحقیقي او تحلیلي لیکنه یا رساله ده. سره له دیګ چیګ دا لیکنه یا کتابګوټګی له نن (۱۳۸۲ل کال) ښګښه اوه شپیګته (۶۷) کاله دمخه لیکل شوی او دا داسیګ مهال و چیګ د افغانستان د پښتو او دري ادبیاتو په باب تګولیګ د ګوتو په شمار تحقیقي لیکنیګ نه ویګ شویګ، خو استاد حبیبي د هغه نبوغ له مخیګ چیګ درلود بییګ داسیګ تحقیقي لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، چې اوس لا هم نوې ده او د تحقیق له معاصرو او نویو اصولو سره هم ښه سمون خوري، د تحقیق د ډګنګو اصولو له جملې څخه ځینې مهم اصول دادي، چې یو تحقیقي اثر پر یوې سریزې پیل کېږي، چې لیکوال په کې د منابعو د یادونې ترڅنګ د اثر د لیکلو ضرورت په ګوته کوي، دکتاب اصل متن چې د تحقیق اساسي برخه ده او تګولې پوښتنې ځواب وي او د کتاب یا لیکنې وروستۍ برخه پایله یا نتیجه چې لیکوال په کې معمولاً د خپل کار ارزونه کوي او پر څه شي چې نه دی بریالی شوی، د هغو یادونه کوي چې په اینده کې یې اصلاح کوي او یا یې هم نورو ته د سمون سپارښتنه کوي.

د استاد دا لیکنه د تحقیق د نورو اصولو ترڅنګ دا پورتني اصلونه هم لري، په پیل کې یوه سریزه راغلې چې د دې لیکنې ضرورت ته یې ګوته نیولې او د هغې تشې یادونه یې کوې چې د ملي ژبې د ادبیاتو د پېژندنې په برخه کې دا وخت موجوده وه. استاد حبیبي څخه ترې چې د پښتو شعرونو د سبکونو پر پېژندنې پیل وکړي، خپله په عام أول د سبکونو د رامنځته کېدو علتونه بیانوي او سبکونه راپېژني، بیا د هغو عواملو په رڼا کې د پښتو شاعرۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیګلا بیګل سبکونه د هغو بنستګګګر، د کلام بیګلګګیګ او د هغو مشخصات په ګګوته کوي. هر سبک چیګ را پیګژني د هغه بګګرونأ (شالید) هم را پیګژني، لوستونکي ته د لوستو پر وخت دا سیګ ابهام نه پریګإدي چیګ هغه ته د پوشګتنیګ سبب شي. د یویګ شګیګ تحقیقي لیکنیګ یوه حګانګګؤتیا همدا ده چیګ حقیقت باید معلوم کؤي، اصلاً د تحقیق تعریف هم دا دی چیګ ((د یویګ تګاکلیګ موضوع په باب رشګتینیګ، ژوره او عالمانه پلتګنه ده چیګ په هغیګ کیګ واقعیتونه، معناویګ او تطبیقي مواد هم تر ازموینیګ لاندیګ نیول کیګإي.))[1] د استاد حبیبي دا لیکنه د تحقیق له همدیګ تعریف سره پوره پوره سمون خوري، د یویګ تحقیقي لیکنیګ لپاره حګینیګ معیارونه او حګانګګؤتیاویګ شته چیګ دلته ییګ یادونه کوو او بیا ګګورو چیګ دا حګانګګؤتیاویګ خګومره د استاد حبیبي پر دیګ لیکنه د تطبیق وؤ دي:

۱- خګیګؤنه به د یویګ تګاکلیګ مسالیګ پر محور خګرخي:

(۱) سرمحقق زلمی هیګواد مل، د پشګتو خګانګګیګ دماسترة دوریګ د خګیګؤنیګ میتودولوژي مضمون، لکچر نوتګ، (۱) مخ، ۱۳۸۲ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد حبيبي ((د پښتو شعرونو د سبکونو تاريخچه)) يوازينۍ همدا موضوع څېړي او يا لا تر اوسه هغه موضوعګانې چې له ديو سبکونو سره تړلې دي، دى هيڅکله له موضوع نه خارجېږي او نه يې موضوع په بل متن ورګډه کړې او نه حاشيې يا لمنليکونه ورکوي.

۲- په څېړنه کې به يو ابتکار او نويتوب موجود وي.

دويم معيار خو سل په سلو کې ځکه پر دې ليکنه د تطبيق وړ دى چې تر دې دمخه هيڅ هم په تيره بيا په دري ژبه د پښتو شعرونو د سبکونو په باب دومره جامع ليکنه او تحليل نه دى شوى. دا لومړنۍ ليکنه ده چې په دري ژبه نسبتاً په تفصيل سره د پښتو شاعرۍ پر عام تعارف او د سبکونو په باب په خاص ډول رڼا اچوي او د ليکنې په متن کې راغلي شعرونه هم له دري ژباړې سره راوړل شوي دي، دلته دري ژبي نه يوازې د پښتو شاعرۍ له سبکونو، بلکې د هر شاعر د شعرونو له فکري محتوا سره هم په ښه ډول اشنا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیګاږي، د یویـګ ژبیـګ شـاعري د بلیـګ ژبیـګ ویـونکي تـه ورپیـګژندنه هغه هم پر هغه مهال خپله یو نوښګت دی.

۳- خګیګؤنه به د یـو ذهنـي اسـتعجاب پـر روحیـه ولاؤه وي:

د اسـتاد هـره لیکنــه پــر ذهنــي اســتحکام او تمرکــز ولاؤه ده،نویوالی په کیګ شته، ذهني پاشلتیا او لـه یویـګ موضـوع سره د نـورو موضـوعکګانو کګأون پـه کیـګ نـه شـته او خګـه چیـګ د لوسـتونکي ضـرورت وي، هغـه د اسـتاد لـه لیکنیـګ ترلاسه کولای شي، ((د پشګتو شعرونو د سبکونو تاریخچه)) هم له دیګ أول لیکنو خګخه یوه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- خګیګڼه به له یوه ازاد فکر سره شروع کیګاږي:

د استاد حبیبي دا لیکنه د استاد حبیبي د خپل ازاد فکر زیګاږنده ده، دا سیګ نه ده چیګ چا پریګ د یو فکري قید او فشار په نتیجه کیګ لیکلیګ وي، هغه ذوق او علاقه چیګ استاد له ملي ژبیګ او ادب سره درلودله، دده فکر ییګ دیګ لیکنیګ هخګولی دی.

۵- خګیګڼه به پر دغسیګ یو ذهنیت متکي وي چیګ کګویا په طبیعت کیګ هر خګه د یوه نظم او قانون تابع دی:

د استاد لیکنه هم د یوه نظم او سیستم تابع ده، له تاریخي تسلسل خګخه نیولیګ بیا د شعرونو د تشابه له مخیګ یو نظم تعقیبوي، د بیتګ نیکه له مناجاتو نیولګیګ او بیا تر وروستي هغه شاعر پوریګ چیګ دا وخت ییګ ده ته معلومات شوني وو، تګول په ترتیب او نظم سره راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- د خگیگؤنیگ مقصد به د قوانینو او عمومي پرنسیپونو رابرسیگره کول وي:

استاد حبیبي په خپله دیگ لیکنه کیگ هم د تحقیق قوانینو او پرنسیپونو رعایت کؤی او هم ییگ د تحقیق لپاره پرنسیپونه په کگوته کؤي، د ساري په أول چیگ کله د یوه سبک یادونه کوي، لومؤی د هغه سبک مشخصات بیانوي او هر هغه شاعر او د هغه کلام چیگ همغه حگانکگؤنیگ ولري، په هغه سبک کیگ شاملوي.

۷- په خگیگؤنیگ کیگ به علت او معلول خگیگؤل کیگاٍي:

د استاد حبیبي په دیگ لیکنه کیگ چیگ سبکونو ته حگانکگؤیگ شویگ، د هر سبک د رامنحگته کیگدو علتونه په کگوته شوي، دعوامو شاعري، په ملي اوازانو کیگ شاعري او همدارنکگه له نورو ژبو راغلي شعري

(c) ketabton.com: The Digital Library

فورمونه یا عروضي شاعري او د هغو علتونه تګول واضح شوي دي.

۸- په خګیګئونه کیګ به له اندازه کولو خګخه کار اخیستل کیګاِي:

په تګولنیزو او ادبي خګیګئونو کیګ ارزونه د فزیکي مقیاس په معیار نه وي، بلکیګ د اثر کمي او کیفي اؤخ ته په کیګ کتنه کیګاِي، استاد حبیبي د پشګتو ادبیاتو د هر سبک په باب یو عمومي جاج وؤاندیګ کؤی او له کمي او کیفي پلوه ییګ د یو سبک پلویان شمیګرلي او د اثارو پر خګومره والي ییګ بحث کؤی دی.

۹- په خګیګئونه کیګ به شعوري تکتیک خګخه کګتګه پورته کیګاِي:

دا چیګ یوه لیکنه د خګه لپاره کیګاِي، خګه وخت کیګاِي او ولیګ کیګاِي؟ دیګ ته استاد حبیبي د خپلیګ دیګ لیکنیګ په سریزه کیګ هم اشاره کؤیګ، دده له اهدافو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگخه یوه موخه داده چیګ نور خلک د خپلو ادبیاتو له ماهیت، ارزښګت او کیفیت خګخه خبر کؤي او په دیګ کار کیګ أیګر بریالی شوی دی.

د یویګ شګیګ تحقیقي لیکنیګ تر خګنګګ خګیګؤونکي یا محقق یو لؤ صفتونه لري، که چیګریګ خګیګؤونکی د هغو خګشګتن وي نو کیګدی شي د خګیګؤنیګ په تول پوره لیکنه وکؤي: اول دا چیګ خګیګؤونکی باید پر خپله موضوع پوره لاس بری او حاکمیت ولري، د امانت ساتونکی او د همکارة پالونکی وي. خګیګؤونکی باید تعصب ونه لري او په خګیګؤنه کیګ باید حګان له هر أول تعلقاتو لریګ وساتي او بیګ طرفه وي، منطق او استدلال ولري، بیان بیګ صریح او خګرګګند وي، ریاکار نه وي، زغم او حوصله ولري، د علم ژبه بیګ باید زده وي او نور...))[۱] موإ چیګ د یو محقق لپاره پورتنیو صفاتو ته ګګورو، نو دا تګول او تر دیګ زیات په لوی استاد حبیبي کیګ لیدل کیګإي، هغه پر خپلیګ تګاکلیګ موضوع دومره لاس بری دی چیګ تر ده دمخه چا په پښګتو ادبیاتو کیګ پر داسیګ مسایلو دومره لیکنیګ نه دي کؤي، حګینیګ ادبي

(۱)- سرمحقق زلمی هیګواد مل، د پښګتو خګانګګیګ د ماسترة دوریګ د متن خګیګؤنیګ د میتودولوژی مضمون لکچر نوتګ، ۱۳۸۲ل کال(۲) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګګیګ خپله د لومړي حګل لپاره د استاد حبیبي لاس ته ورغلي او ده لومړی حګل تشریح کړي او خلکو ته ییګ وړاندیګ کړي دي، دده د تحقیق په نتیجه کیګ د پښتو ادبیاتو أیګر تیاره کګوتګونه روښګانه شوي، د هر متن په انتقال کیګ ییګ له أیګریګ امانتدارة کار اخیستی او ان د تذکرة الاولیا د لیک پر لوستلو ییګ خو ییګ أیګر وخت تیګر کړی او أیګر کړاو ییګ کګاللی دی. استاد حبیبي د افغانستان او سیمیګ یو لوی عالم و او د عالم یو خصلت داوي چیګ پر علمي ارزښتونو ولاړ وي او د مسایلو په تحلیل کیګ له تعصب خګخه کار نه اخلي، دديګ لیکنیګ ژبه خورا فصیحه او بلیغه ده، هیګخګ أول ابهام او پوښتنو ته ییګ حګای نه دی پریګ ایشګی، لنأه دا چیګ د یوه محقق لپاره چیګ خګه حګانګګړتیاویګ په کار دي هغه تګولیګ د استاد په وجود کیګ خوندي ویګ او کګه د ده خپل حګانګګړی استعداد او نبوغ ورسره یو حګای کړو، نو خبره تردیګ نوره هم اوچتیګږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شکل له پلوه د استاد حبيبي د ديګ ليکنيګ خګرنککګوالی:

په عام أول يوه خګيګؤنه د شکل له مخيګ په دوه أوله ترسره کيګإي: ((کتابي يا کتابتوني تحقيق او بل ييګ ساحه يي تحقيق دی)) د استاد حبيبي ((د پښګتو شعرونو د سبکونو تاريخچه)) د شکل له مخيګ دا دواؤه حالتونه رانغاؤي. استاد حبيبي هم له بيګلابيګلو کتابونو، اخحګونو خګخه کګتګه پورته کؤيګ او هم ييګ له خپلو هغو اثارو خګخه کګتګه اخيستيګ، چيګ ده ورپسيګ بيګلابيګليګ سيميګ پلتګلي او ترلاسه کؤي، لکه، تذکرة الاوليا چيګ يوازيګ خګلور پانګيګ يا اته مخه ييګ د استاد حبيبي لاس ته ورغلي او ترده دمخه دچا لاس ته نه وه ورغليګ او نه ييګ تريګ معلومات درلودل. دلومؤي حګل لپاره استاد حبيبي د تذکرة الاوليا په باب خګيګؤنه او شننه وؤانديګ کؤه او په همديګ ليکنه کيګ هم د تذکرة الاوليا پانګيګ معرفي شويګ، شعرونه ييګ په دري ژبه واؤول شول، تحليل او ارزونه ييګ وشوه، مخکيګ ترديګ چيګ تذکرة الاوليا دپښګتانه شعرا په لومؤي تګوک کيګ پر ۱۳۲۰ کال چاپ شي، دلته ييګ پر ۱۳۱۹ ل کال په کابل کالنة چاپ کؤه او دا تحقيقي ليکنه ييګ د شعرونو د سبکونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیگژندنیګ په اؤه وکړه، د یادونیګ وړ ده، چیګ تذکرة الاولیا د ساحه یي تحقیق په لږ کیګ د هلمند دناویګ د ادم خان په کلي کیګ د زړو کتابونو د پلټګلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي ګګوتو ته ورغلیګ ده.

دا چیګ استاد په خپله دیګ لیکنه کیګ له نورو ګګنګو اثارو لکه ((تمدن های اولیه، د ګګوستاولوبون اثر، تاریخ تمدن هند، طبقات ناصري، ائین اکبري، حیات افغاني، حدو العالم من المشرق الی المغرب، تاریخ مرصع، د پشګتونخوا دشعر هارو بهار، کلید افغانی)) او نورو أیګرو چاپي اثارو خګخه ګګتګه پورته کړیګ ده، نو دا برخه ییګ د کتابي تحقیق برخه جوړوي، له تذکرة الابرار ولاشرار، مخزن الاسلام او د حګینو نورو اثارو له قلمي نسخو خګخه ییګ هم ګګتګه اخیستیګ ده. نو په دیګ أول ویلای شو چیګ استاد د خګیګړنیګ له دواړو أولونو کتابي (کتابتوني) او ساحه یي خګخه په دیګ لیکنه کیګ کار اخیستی دی.

استاد حبیبي د خګیګړنو دمیتودونو په برخه کیګ په خپله دیګ لیکنه کیګ له تاریخي او تشریحي میتود خګخه کار اخیستی دی، یانیګ هم ییګ موضوع له تاریخي پلوه خګیګړلیګ او تاریخي قدامت ییګ په پام کیګ نیولی او هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ییگ شاعري د شکل او محتوا له مخیگ تشریح او ألبندي کؤیگ ده، د یو سبک توپیر ییگ له بل سره تشریح کؤی دی.

خگرنکگه چیگ دا لیکنه له او سمهال (۱۳۸۲) خگخه (۲۷) کاله دمخه تر سره شویگ او پر همغه مهال چاپ شویگ، نو دا وخت چیگ له استاد حبیبي سره کوم اثار موجود وو، د همغو په رنگا کیگ ییگ د پشگتو ادبیاتو تاریخي دوریگ ویگشلیگ، خو کله چیگ تر دیگ لیکنیگ نإدیگ دوه کاله وروسته د (محمد هوتک پتگه خزانه) د استاد حبیبي لاسته ورغله او په پتگه خزانه کیگ د امیر کروؤ د شعر په شتوالي سره د پشگتو دلاسته راغلیگ لیکلیگ شاعرة نیگتگه (۱۳۹) هـ ق کال ورسیگده، نو بیا په دیگ لیکنه کیگ راغلی ویگش، خپله خپل رنکگ بایلي. د پشگتو ادبیاتو دتاریخي دورو په باب نورو پوهانو هم خپل نظرونه خگرکگند کؤي او ددوی په نظرونو کیگ أیگر توپیرونه او تضادونه شته او د معاصرو ادبپوهانو له نظره کره کتنه غواؤي، له نیگکگه مرغه زمواإ د ادبیاتو د معاصر دوران یو لوی ادبپوه مرحوم کاندید اکاأمیسن محمدصدیق روهي د پشگتو ادبیاتو دتاریخي دورو د تگاکنیگ په اؤه د تگولو پشگتو ادبپوهانو نظرونه سره راتگول کؤي او هر یو ییگ بیگلابیگل تحلیل کؤی، شنلی او ارزولی دی، مشترک تگکگي او د ادبپوهنیگ له

(c) ketabton.com: The Digital Library

معیارونو سره سم ییګ منطقي نظرونه سره یوځای کړي او په پای کیګ ییګ یوه نسبتاً معقوله لار ایستلیګ، استاد روهي د پښتو ادبیاتو د تاریخي دورو ویګش په خپل اثر ((د پښتو ادبیاتو تاریخ معاصره دوره)) کیګ راوړی او په مجموعي أول ییګ پښتو ادبیات پر دریو لویو دورو (لرغونیګ، منځګنۍ او معاصره) ویګشلي چیګ منځګنۍ او معاصره ییګ بیا په خپل وار پر څو نورو پړاوونو ویګشلي دي، نو زما په نظر د ادبیاتو د دورو د ویګش په اړه دا وروستی ویګش تر ټولو غوره او منطقي ښکاري.

د مکتبونو او سبکونو په اړه سره له دیګ چیګ استاد حبیبي یو ښه ویګش کړی او دا ویګش پر دا سیګ مهال شوی چیګ د مکتب او سبک د توپیر او تعبیر په اړه په پښتو ادبیاتو کیګ هیڅګ لیکنه نه وه شویګ او استاد په دیګ برخه کیګ لومړني پاخه ګامونه پورته کړل، خو د سبک پیژندنیګ او مکتب پیژندنیګ د اوسنیو معیارونو له مخیګ کیدای شي د استاد حبیبي په ویګش کیګ یو څه تغیر راشي، خو لکه څنګه چیګ استاد په سریزه کیګ ورته اشاره کړیګ، چیګ دا لیکنه د یوه ضرورت له مخیګ ترسره شوه او کیدای شي له نیمګړتیاوو به تشه نه وي او دا نو بیا د نورو کار دی چیګ دا نیمګړتیاویګ پسیګ حل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـؤي. دغـه راز اسـتاد د یـوه تحقیقـي اثـر د اصـولو مطـابق د خپلیـګ لیکنیـګ پـه پـای کیـګ نتیجـه او یـا د خپـل بحث خلاصه هم وؤاندیګ کؤیـګ چیګ د خپلیـګ دیګ لیکنیـګ نچـوؤ ییـګ راکشـګلی او پـه دیـګ کیـګ ییـګ یـو حګـل بیـا تګولو سبکونو ته په لنأیز سره اشاره کؤیګ ده.

د یادونیګ وؤ ده چیګ د استاد حبیبي دا لیکنه د تاریخ پـه بیګلابیګلـو پؤاوونـو کیـګ د پشـګتو شـعرونو پـر خګرنکګوالي، په تیګره بیا پر سبکونو رنګا اچوي، خو لیکنـه پـه دري ژبـه ده او تګول هغـه شعرونه چیـګ پـه متن کیـګ پـه پشګتو ژبه راغلي، په دري ژبه د هغو منثوره ترجمـه او مانـا هم شویګ ده، په دیګ أول که یو دري ژبی پر پشګتو شعر د بحث خګرنکګوالی مطالعه کوي، نو د پشګتو شعر محتوا تـه هم پـه شګه أول ور داخلیګدی شي.

په پای کیګ زه د یوه لوستونکي په توګګه وایم چیګ د استاد حبیبي پر دیګ لیکنیګ که خګګه هم د یویګ پیګؤة له نإدیګ خګخه دري برخیګ تیګریګ، خو بیا ییګ هم خپل ارزشګت او ماهیت په کلکه ساتلی دی، باید په پشګتو ژبه هم وژباؤل شي او موإ خپل حګوان نسل او د ادبیاتو لارویانو ته خګرګګنده کؤو چیګ زموإ نابغه محقق چیګ اووه شپیګته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاله دمخه خگه لیکلي، هغه اوس هم د اوسني معاصر تحقیق
له اصولو سره تر أیگره حده برابر او په تول پوره او کره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونتیا

((تذکرة الاولیا)) د پښتو ادب لومړنۍ لاسته راغلې ادبي تذکره ده چې د بارک خان ماکو سابزي زوی (سلیمان ماکو) لیکلې ده. د تذکرة الاولیا د لیکلو تکل په خپله د سلیمان ماکو په وینا له (۶۱۲هـ ق) کال څخه شوی دی، دا چې تذکرة الاولیا د کوم کال پر کومه نېټه بشپړه شوې؟ ددې یادونه په تذکرة الاولیا کې نه ده راغلې، خو د پښتو ادبیاتو څېړونکي د تذکرة الاولیا د لیکلو نېټه همدا (۶۱۲هـ ق) کال شاخوا مهال ګڼي. تذکرة الاولیا ته ځکه د پښتو ادبیاتو لرغونې او لومړنۍ ادبي تذکره وایو چې تر دې د مخه د پښتو ادبیاتو د لیکوالو کومه بله تذکره په لاس کې نه شته. یوازې د هاشم سروانی (د سالو وږمه) د یوې ادبي تذکرې یادونه شوې چې د هغې متن لا تراوسه ترلاسه شوی نه دی. نو په دې وجه تذکرة الاولیا په پښتو کې تر ټولو لرغونې لاسته راغلې تذکره ګڼل کېږي. دا تذکره چې ټولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

 څلور پانې دي ټول (اته مخه) او ډک (اووه مخه) کېږي، د هلمند دناوې د ادم خان په کلي کې د زړو کتابونو د پلټلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي ګوتو ته ورغلې، لومړی یې د پښتانه شعرا په لومړي ټوک کې پر ۱۳۲۰ ل کال چاپ کړې او بیا پر ۱۳۲۱ ل کال د استاد حبیبي له تعلیقاتو، شرحې او سریزې او اصل متن سره یوځای د سرمحقق زلمي هېوادمل په زیار چاپ شوې او دغه راز پر ۱۳۷۹ل کال یو ځل بیا دعلامه حبیبي د څېړنو دمرکز له خوا دهغې له انګلیسي متن سره یوځای چاپ شوې ده. سره له دې چې د تذکرة الاولیا یوازې (اووه ډک مخونه) ترلاسه شوي خو دا اووه مخونه هم له کلتوري، تاریخي، ادبي، عرفاني او ژبني پلوه د زیات ارزښت وړ دي. تذکرة الاولیا موږ په لومړي ګام کې پر دوو برخو وېشلای شو:

الف-د سلیمان ماکو خپله لیکنه چې په نثر ده او د شاعرانو ژوند لیک په کې راغلی دی.

ب-په تذکره کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

الف-د سلیمان ماکو نثر: په عمومي ډول د سلیمان ماکو نثر خوږ، روان، ساده او له ځانګړي اهنګه ډک دی. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاصو ځایونو کې يې سجع کارولې چې نثر ته يې زياته ښکلا وربښلې ده.

دلته به د سليمان ماکو د نثر ځو جملې راوړو او بيا به وروسته دده د نثر پر ځرنګوالي بحث وکړو.

((... زه غريب خاورې سليمان زوی د بارک خان ماکو سابزي چې په وياله د ارغستان هوسېږم او په دې مزکو پايېږم، په سن دولس شپږ سوه دهجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کليو ګرځېدم او مراقد د اوليا او واصلينو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل، او ددوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ...))

((... نقل هسې کاندي يارانو چې په روزګار د شيخ بيټني کې د ده ورور چې سړبن نومېد، او پرشيخ هم خورا ګران و، سړبن نه درلود زامن او هر کله به ويل خپل ورور ته...))

((... نقل کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدين چې پر کفر يرغل و، شيخ ملکيار چې غرشين ستانه و هم ملګری و د شهاب الدين چې په ډيلي کې هغه ستر واکمن ټاټوبی ور وښانده، او هم هورې مړ سو...))

(c) ketabton.com: The Digital Library

((... نقل کاوه سي چې بختيار مې ستر ستانه و ، له ده نه څرګند سوي دي، هغه کرامات چې مو وکتل او وويل...))

پورتنيو څو جملو او د سليمان ماکو نثر ته چې مونږ په عمومي ډول نظر کوو ، نو له ژبني پلوه دماکو نثر د دريو ژبو له لغتونو څخه جوړ دی. الف- پښتو ، ب- عربي ، ج- فارسي. دګرامري جوړښت له مخې هم د پښتو له اوسنۍ محاورې سره توپير لري- هـ- ځينې پخوانۍ متروکې کلمې هم لري چې دلته پرې رڼا اچوو:

الف- د سليمان د نثر پښتو لغتونه: که په عمومي ډول د سليمان ماکو نثر ارزول کېږي، نو دا تقريباً په نږه پښتو نثرونو کې حسابېدلای شي، ځکه د پرديو ژبو تاثيرات پرې ډېر کم دي او ان که اوس هم څوک يو پښتو نثر ليکي، نو د نورو ژبو دومره کلمې به ضرور په کې کاروي، لکه خپله چې زه دا ليکنه کوم په عادي ډول رانه د نورو ژبو کلمې کارول کېږي، نو د سليمان ماکو له نثر څخه دا سې ښکاري چې هغه وخت د پرديو ژبو (عربي او فارسي) تاثيرات پر پښتني ادبي چاپېريال وو ، خو دومره زيات نه وو چې ټول نثر متاثر کړي. دلته به د ده د نثر سوچه پښتو لغتونو ته اشاره وکړم: لوی، استازی، روښان،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویاله، هوسېږم، خاورې، راغه، کلی، پلټل، لوری، موندل، څښتن، پاڅېدل، وینا، لولي، شپه، ستانه، کول، سندرې، یرغل، غرشین، ملګری، ستر، واکمن، بری، مروړل، پاړکی، څرګند، مېشت او داسې نور...

د سلیمان ماکو په نثر کې کارول شوي اکثره پښتو لغتونه اوس هم په خپله هماغه پخوانۍ مانا او مفهوم او هماغه شکل کارول کېږي. د سلیمان ماکو د نثر له پوخوالي څخه داسې ښکاري چې پښتو نثر به تر دې پخوا ښه اوږد مزل کړی وي، چې د سلیمان ماکو د مهال داسې پخې مرحلې ته رسېدلی دی.

ب-د سلیمان ماکو په نثر کې عربي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې یو شمېر عربي لغتونه هم شته، خو دا اکثره داسې لغتونه دي چې مذهبي او عقیده یي مفاهیم لېږدوي، دا ډول لغتونه اکثره اوس هم د مذهبي اصطلاحاتو په بڼه موجود دي او ترجمه یا انډولونه یې ډېر ممکن نه برېښي.

عربي ژبې د اسلام تر راتګ وروسته په افغانستان کې خپلې اغېزې وښندلې، دا اغېزې لومړی پر فارسي ژبه او وروسته پر پښتو ژبې محسوسې شوې، خو د پښتو په انډول یې پر فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه اوس هم تاثیرات زیات دي. دلته به څو عربي لغتونو ته اشاره وکړو:

قدوة الواصلین، مراقد، حمد، برکت، نصیب، صلی الله علیه وسلم، غریب، هجري، اولیا، آل، اما بعد، نقل، عبادت، مبارک، واقع، قبول، کفر، شیخ او ځینې نور...

ج- د سلیمان ماکو په نثر کې فارسي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي لغتونو په انډول فارسي لغتونه ډېر کم دي. خو د استاد علامه عبدالحی حبیبي په نظر د سلیمان ماکو پر نثر د فارسي ژبې د هغه وخت د نثر څه اغېزې شته، د سلیمان ماکو تر عصر نږدې دوه سوه کاله دمخه د غزنویانو په عصر کې فارسي نثر ډېر پرمختګ کړی و، ډېر روان ساده او عام فهمه و، لنډې لنډې جملې یې لرلې او له ابهام او تکلف څخه خالي و. د سلیمان ماکو نثر هم ساده، سلیس او روان دی، جملې یې هم لنډې لنډې دي، ابهام، تصنع او تکلف نه لري. د فارسي نثر د هغه وخت د خوږلنیو د څه ناڅه اغېزمنۍ ترڅنګ یو شمېر فارسي لغتونه هم د سلیمان په نثر کې لیدل کېږي، لکه: سپاس، خاکپای، بزرګ، روزګار، مهربان، درخواست او ځینې نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

د – د سلیمان ماکو دنثر ګرامري جوړښت: سره له دې چې د ماکو نثر کې زیاتره سوچه پښتو لغات کارېدلي او لیکنی متن یې هم سړي ته ډېر خوند ورکوي، خو دې سره سره یې لیکنۍ بڼه له عامې محاورې او همدارنګه د پښتو ژبې له اوسني ګرامري جوړښت سره اړخ نه لګوي. د نثر دا حالت کېدی شي د دوو عواملو له وجې رامنځته شوی وي: کېدی شي دهغه وخت د پښتو محاورې ژبه همدا شان یادې ته ورته وه، یا هم نثر په دې بڼه لیکل کېده او یا هم دعربي ژبې تاثیر پر فارسي او د فارسي هغې پر پښتو پرېوتی وي. دماکو د نثر په ځینو جملو کې مبتدا او خبر، فاعل او فعل، مضاف او مضاف الیه سره وړاندې وروسته شوي دي. دا کار د پښتو له اوسني ګرامر جوړښت سره توپیر لري، کېدی شي د لرغونې دورې نثر همدا بڼه درلوده. خو بیاهم د سلیمان ماکو نثر، د پیر روښان او دهغه د پلویانو او همدارنګه د اخوند دروېزه او دهغه د پلویانو تر نثر ډېر زیات خوږ، سوچه او روان دی؛ تکلف، تصنع او ابهام په کې نه شته. دلته به دماکو دنثر څو ترکیبونه راوړو او بیا به د پښتو ژبې د اوسني ګرامر جوړښت اصله بڼه هم ورسره ولیکو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلیمان ماکو نثر   او سنی ګرامري جوړښت

وایم حمد و سپاس د لوی خاوند   دلوی خاوند حمد و سپاس وایم
چې دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو   چې د کونینو بادار او د ثقلینو رحمت دی
په ویاله د ارغستان هوسېږم   د ارغستان په ویاله هوسېږم
مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل   د اولیا او واصلینو مراقد مې پلټل
او تناکې وچاودلې د ښنو   او د ښنو تناکې مې وچاودلې
سرېن نه درلود زامن   سرېن زامن نه درلودل
او هر کله به ویل خپل ورور ته   او هر کله به یې خپل ورور ته ویل

او داسې نور ترکیبونه او نورې جملې. دلته موږ د سلیمان ماکو په نثر کې ګورو چې نثر له عامې محاورې څخه لرې شوی دی. په پښتو کې عامه قاعده همدا ده چې اول فاعل راځي بیا فعل، اول مبتدا وي او بیا خبر، خو د سلیمان په نثر کې دا قاعده تر ډېره حده معکوسه ده.

هـ - د سلمیان ماکو په نثر کې پخواني لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې پر هغو سوچه پښتو کلمو سربېره چې اوس هم په پښتو کې استعمالېږي، ځینې داسې نور پښتو لغتونه هم شته چې یا اوس نه کارېږي او یا هم په لږ شان لفظي تغیر او تحول سره کارېږي، یانې متروکې کلمې په کې شته او

(c) ketabton.com: The Digital Library

متحولې کلمې هم په کې شته. دلته به دې ډول کلمو ته هم اشاره وکړو:

په تذکرة الاولیا کې	او سنۍ بڼه
کارېدلې بڼه	
پښتنخا	پښتونخوا
مرستون	مرسته غوښتونکی
(په پخوانۍ بڼه اوس متروکه ده)	
لولولې	ویلې
جوبله	(جنګ) پخوانۍ بڼه یې متروکه ده.
پېناه	پوه پنا
دښنه	دښمن
کتارو	تورې (پخوانۍ بڼه یې اوس متروکه ده)
ډېر زښت	ډېر زیات
ګڼون	شمېر
کول	کورنۍ
بمیا (بومیا)	لارښود (بمیا کلمه هم اوس متروکه ده)
وګروهېد	متعقد شو (دا بڼه هم اوس متروکه ده)

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ځینې نورې کلمې چې اوس یا متروکې دي او یا یې هم بڼه کې بدلون راغلی دی. په تذکرة الاولیا کې ددغسې مړو او پخوانیو کلمو شتوالی ددې تذکرې لرغونتیا او ځانګړتیا په ګوته کوي.

ب – په تذکرة الاولیا کې د نظم برخه: په تذکرة الاولیا کې د نثر په انډول د نظم برخه نوره هم نړه او سوچه پښتو ده. ددې یوه وجه دا ده چې پښتانه شاعران له خپل ولس سره ګډ اوسېدل او ولس هغه وخت معمولاً د غرو په لمنو کې اوسېده. دغرو لمنې په طبیعي ډول د پردیو ژبو له اغېزو څخه لرې او خوندي وې. عربي او فارسي ژبو اکثره د دربارونو له لارې خپل تاثیرات ښندل، نو هغه شاعران چې له درباره لرې وو، له دې تاثیراتو خوندي وو. دا چې خپله د سلیمان ماکو په نثر کې دعربي او فارسي ژبې تاثیرات شته، ددې وجه داده چې کېدی شي، سلیمان ماکو دعربي او فارسي ژبو کتابونه لوستي وي او دا تاثیر یې ترې راخپل کړی وي. په تذکرة الاولیا کې ټول (څلور) ټوټې شعرونه راغلي دي. چې لومړی یې د بېټ نیکه مناجات دي، دویم یې د شیخ ملکیار غرشین یو پارکی دی، درېیم یې د شیخ اسماعیل یو پارکی او څلورم یې د قطب الدین بختیار یو نظم دی.

د بېټ نیکه په شعر کې یوازې د (خدایه) کلمه راغلې چې هغه هم له فارسي سره مشترکه ګڼل کېږي، نور په ټول شعر کې د بلې ژبې

کلمه نه شته. دملکیار غرشین په شعر کې د (اسلام) او (غازیانو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمې راغلي چې ريښه يې عربي ده، نور ټول شعر کې د بلې ژبې کلمه نه شته.

د شيخ اسماعيل په شعر کې يوازې د (ابليس) او (لعين) کلمې، چې عربي دي نور د بلې ژبې لغتونه په کې نه شته او د قطب الدين بختيار په شعر کې بيا ګرد سره د بلې ژبې کلمه نه شته، ټول سوچه پښتو لغتونه دي. له دې پورتنيو څرګندونو دا ښکاره کېږي چې په تذکرة الاوليا کې راغلي شعرونه (د قطب الدين بختيار له شعر پرته) چې له ماکو سره هم مهاله ګڼل کېږي، نور شعرونه د ماکو ترمهاله پخوا ويل شوي دي. ځکه نو دې ټولو شعرونو کې د پرديو ژبو تاثيرات له کومې يوې دوو کلمو پرته نه ترسترګو کېږي، زموږ له پورتنيو خبرو څخه دا نتيجه راځي چې په تذکرة الاوليا کې راغلي شعرونه د ماکو تر نثر پخواني او زيات سوچه دي او اکثره په ملي اوزانو کې دي، په خپله د سليمان نثر هم تر يوه حده سوچه، روان او شفاف ګڼل کېږي او د پښتو ډېر زاړه لغات په کې کارېدلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني مناظره

لوی خان خوشال خان خټک ته لوی خدای(ج) یو فوق العاده او خارق العاده استعداد ورپه برخه کړی و. خوشال د همدغه خدای(ج) لورولي استعداد په برکت دومره لوی، څواړخیز او ځو بعدیز شو چې د تېرو دریو سوو کلونو په بهیر کې یې پر شخصیت اند او فکر په سوونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي خو بیا لاهم د خوشال حق نه دی ادا شوی او لا هم خوشال خلکو ته نوی دی او لا څېړنې او پلټنې ته اړتیا لري. زموږ په دودیزه ټولنه ځوک فکر کولای شي چې یو صوفي، عابد او روحاني شخصیت دې لا د بزم او رزم جذبه او ولوله هم ولري او یا دې هم دجام او قام شاعر دخدای(ج) د مینې په خم کې دومره ډوب وي چې هر ظاهربین او ساده لید یې پر لیدلو بریالی کېدلای نه شي. د خوشال پر ټولنیز، سیاسي، ملي او فرهنګي شخصیت او دریځ ډېرې لیکنې شوي، خو د خوشال د دینداری، ایمانداری، دینپالنې (اسلامپالنې) او دینپوهنې برخه او اړخ لازیاتو، دقیقو او نویو څېړنو ته اړتیا لري. که موږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دینپوهنه کې د خوشال دفکر او خیال ژورو ته متوجه شو او هغه په ژور ډول تحلیل کړو، نو یو لوی (فقهي) خوشال به مو په نظر راشي.

د خوشال دستارنامه، دهغه ګڼ منظوم اثار لکه فضل نامه، غزلونه، قصیدې او رباعیات ټول ددې ښکارندوی دي چې خوشال د یو لوی فقهي عالم په توګه په اسلامپوهنه کې د یوې ژورې مطالعې خاوند و. څوک چې په دین (اسلام) کې پوره پوره مطالعه او ژورتیا ونه لري د فضل نامې غوندې یو مهم دیني اثر نه شي لیکلای او هغه هم بیا په نظم چې تر نثر یې لیکنه او مفهوم اخیستنه او رسونه طبعاً ډېره زیاته مشکله ده.

موږ دلته د خوشال بابا د دیني معلوماتو او ژورتیا پر ټولو خواوو نه غږېږو او نه دا لیکنه ددې وس لري. یوازې د خوشال پر یوې مثنوي غږېږو چې دا مثنوي دیوې دیني مناظرې یو بشپړ تصویر راکوي. اصلي کیسه دا سې ده چې کله پیر روښان د مغلو پر ضد خپل روحاني تحریک پیل کړی و، نو کله چې دې تحریک زور واخیست، مغل واکمن وارخطا شول، څرنګه چې روښاني تحریک روحاني او اسلامي بڼه لرله نو مغلو فکر وکړ چې ددې تحریک دمخنیوي لپاره باید روحاني شخصیتونه او عالمان پیدا کړي او مقابلې ته یې وګوماري. نو لومړی یې سید علي ترمزي له بخارا څخه پښتونخوا ته راوست، د سید علي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمزي د پیروانو او شاګردانو په ډله کې یو هم اخوند درویزه ننګرهاری و چې د روښان پیر مقابلې ته یې ځان تیار کړ.

پیر روښان د خپل تحریک لپاره د (خیرالبیان) په نامه یو کتاب ولیکه چې له دیني نصیحتونو ډک دی. خو اخوند درویزه دا کتاب ((شرالبیان) وباله او د (مخزن الاسلام) په نامه یې د خیرالبیان پر ضد یو کتاب ولیکه، دارنګه اخوند درویزه د پیر روښان د نورو کتابونو پرضد هم نور کتابونه ولیکل.

د اخوند درویزه ((مخزن)) د سوات په پښتنو کې ډېر مشهور شو ، خوشال خان او افضل خان خټک ددې شهرت وجه دا ګڼي چې دا وخت پښتنو کې علم کم و ، نو یو سړی په کې په ډېر کم علم او پوهې هم ملا یی، پیری او مرشدی ته رسېدلای شو. په همدې وخت کې اخوند درویزه په سوات کې راپیدا شو او ډېر ژر یې شهرت ترلاسه کړ، خوشال په خپله یوه مثنوي کې وایي:

په لږ علم په دا ملک کې لوی ملا شه
خپل کتاب یې په کاغذ مسوده کړ
هغه هم مجهول بیان و ناپسندلی
په ویل کې چې یې زړه و هسې توی شه
درویزه تر مجهد ورته لا ښه و
د یزید په ستایش کې مارجي شه
درویزه به د یزید ډوزې بللې
دوم یې وواهه له کشفه و کراماته
وعالم ته یې خپل کتاب بدیع کړ
نقش یې کښناوه په مکر خپل اولاد ته
په دا مکر یې حلوا سره لړلې...))

درویزه له یوه لوري راپیدا شه
چې یې حال ددې عالم مشاهده کړ
د روښان خیرالبیان یې و لیدلی
ده چې خوشې میدان بیا موند سخن ګوی شه
هغه وخت په پښتنو کې علم نه و
په مذهب سني مذهب و خارجي شه
ملنګانو به یزید ته کړې ښکنځلې
ملنګان یې واړه وایستل له سواته
په دا فن یې د درست سوات عالم مطیع کړ
هېڅ یې نه کاته دې بدو وفساد ته
درویزه د درویزې او ګره خوړلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروېزه په پښتنو کې دومره مطرح شو چې چا دهغه نوم او د هغه د کتاب نوم په اصطلاح ((بې او دسه)) نه شو اخیستلای، پلویانو یې ویل چې الهام دی چې پر ده را اورېدلی دی. نو ځکه یې احترام پر خلکو واجب دی.

خوشال لومړنی شخص و چې دا حاکمه فضا یې ماته کړه، اخوند دروېزه یې کم علمه او کتاب یې ورته له ګڼو، علمي، انشایي، املایي او نورو غلطیو ډک وباله. د خوشال دې سیاسي او مذهبي جرئت په پښتنو او په تېره بیا په سوات کې یوه سخته هنګامه جوړه کړه، ډېر کسان د اخوند دروېزه ملاتړ ته راوو تل، په تېره بیا د اخوند دروېزه مریدان او پیروان چې په دې ټولو کې شیخ میانور زیات مطرح و، دی د دروېزه له خاصو مریدانو او رادتمندانو څخه و، ده دوه نور شاګردان هم درلودل، دوی ټولو پر خوشال د تکفیر تور پورې کړ.

شیخ میانور له محلي دربار سره هم ښه راشه درشه درلوده او دهغوی له خوا هم ورته دا پلان ورکړل شوی چې خوشال په عامه ذهنیت کې تکفیر کړي. دمغلو له دې کار څخه هیله دا وه چې کله خوشال په عامه ذهنیت کې کمزوری شي، نو د پښتنو د راټولولو او انسجام چانس به یې کمزوری او کم شي. نو ددې کار لپاره یې شیخ میانور ګومارلی و.

خپله لوی خان خوشال بابا ملا میانور په یوه مثنوي کې داسې معرفي کوي:

چې ملا میا نور په حکم درومي   هم هغه د سوات په ملک کې سیری مومي
میا نور که د خنزیر غوښې روا کا   ملایان به باندې ژر جوړه فتوی کا
د میانور مفتیان د سوات په ملک کې دوه دي   الله داد او دوست محمد دواړه یاوه دي
لږ یې علم لږ یې لوسته ډېر تقریر کا   چې میا نور یې لمسوي هغه تزویر کا
اوس به وایم د میانور له حقیقته   چې تر نورو نه دی لا دی بد خصلته

همدې میانور پر خوشال د (کفر) او (رفض) تورونه پورې کړل، خو خوشال بابا پر اخوند درویزه او دهغه پر مخزن چې کوم انتقادونه کړي وو، له هغو څخه هېڅکله په شا نه شو. بلاخره خبره تر دې حده ګرمه شوه چې د سوات یو شمېر سپین ږیري خوشال بابا ته راغلل او ورته یې وویل چې ستا د خبرو په وجه په سوات کې یوه غټه ستونزه او هنګامه پیدا شوې، یا معذرت وغواړه او یا هم له شیخ میانور سره مناظرې ته حاضر شه! لوی خان خوشال خان په خپله یوه مثنوي کې چې تاریخ مرصع کې افضل خان خټک ټوله رانقل کړې، د دې مناظرې کیسه کړې. سرمحقق زلمی هېوادمل ((ننګیالی د زمانې)) کې په دې باب لیکي:

((خان دلنګر خټک په کلي کې اوسېده، یوه ورځ خان د توت د یوې ونې لاندې استراحت کاوه، چې ملک سنګر،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میاخان او مانکی خوشال خان ته راغلل، دی یې پاڅوه او ورته یې وویلې ټول سوات کې دې هنګامه جوړه کړې ده، ته لاخوب کوې هېڅ تشویش درسره نشته، بیا یې خوشال خان ته وویل چې موږ دقوم دمشرانو په توګه دا وظیفه لرو، چې دفساد مخنیوی وکړو، نو ته یا د اخوند درویزه کتاب ومنه او یا د شیخ میانور د اعتراضونو ځواب وو ایه. خان د اخوند دکتاب له منلو انکار وکړ او بلاخره دمیانور او خوشال خان ترمنځ مناظره وشوه او شیخ میانور ډېره بده ماته ومونده له بیا خلکو د دواړو ترمنځ صفایي وکړه. خوشال خان له شیخ میانور دا غوښتنه هم وکړه چې له مغلي حکومت سره به سازوباز نه کوي، په ځرګنده خو شیخ میانور له مغلو سره دخط کتابت نه کولو وعده وکړه خو نیت یې ښه نه و او په پټه یې خپل کار کاوه.))

دا بیان او د مناظرې نور اړخونه خوشال په خپله یوه غرا مثنوي کې په ډېر ښه ډول بیان کړي دي. دا مثنوي ټول (۱۲۹) بیتونه لري او تاریخ مرصع ټوله په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده. دلته به ددې مثنوي ځینې بیتونه دمناظرې د ځینو اړخونو د روښانتیا لپاره راوړو:

یو کتاب دی درویزه سره جوړ کړی / د سوات خلک یې له کل عمله موړ کړي
نامعقول مجهول بیان په کې بې ځایه / په کې بد د سید وایه یزید سایه
غه جاهل ملا چې دا کتاب وه کښلی / ما په دا خبرو دی و ډېر ښکنځلی
مخامخ یې دا خبرې کړې نمایې / چې ته سکه رافضي یې چې دا وایې
رد بدل ددې خبرې ډېر مذکور شه / دا مذکور په واړه سوات کې مشهور شه
هغه نیم ملا روان شو ومیانور ته / خس خشاک یې سره ولوستل تنور ته
سرې لمبې د میا په کور شوې بلې / نه وه څوک چې یې اوبه کړې باندې تلې
ملایان شیخان یې واړه سره ټول کړل / ګډ یې واړه په دا ویر په دا آشول کړل
میا نور وې چې اخون زموږ امام دی / درست مخزن پرې نازل شوی په الهام دی
په مخزن باندې چې بد وایي کافر دی / د کافر قتل په شرح معتبر دی
هر سړی چې په مخزن باندې څه وایي / په دنیا کې تر ساعته به څوک پایي
ملکان شیخان یې واړه سره ټول کړل / په خپل سحر او افسون یې کچ وګول کړل

خوشال خان په دې مثنوي کې وايي چې ددې ملکانو او شیخانو له ډلې څخه یو میاخان، بل ماڼکی او بل سنګر ماپسې راغلل او زه یې په سنګر خټک کې له خوبه پاڅولم او راته یې وویل چې راځه موږ سره لاړ شه او د میانور ځواب ورکړه، دې سپین ږیرو وویل چې د سوات د ټولو ملایانو همدا پرېکړه ده. خوشال بابا ورته په ځواب کې وايي چې ما د محمد(ص) دین منلی دی، له قرآن پرته بل کتاب نه منم، درویزه نه کوم امام دی او نه هم مجتهد دی. خپله درویزه هم یو خام شخص دی، تاسو هم خام یاستئ او د مخزن کتاب هم خام او نیمګړی دی. خو لنډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې خوشال ددې مشرانو په زيات تېنګار له ځايه پاڅېد او روان شو. بابا وايي:

مـــلا مـــې وتـــړلـــه زه هم ورروان شوم
يـــک تنهـــا مواجهـــه پـــه ډېـــر خصـــان شـــوم
مخـــامخ و بلـــه کـــېناســـتو پـــــه قـــهر
پـــه خبـــرو مـــو ښـــکاره کـــړو ســـره زهـــر
مـــلکان شـــيخان عالمـــان واړه ســـره شـــول
دخپل لوري شک يې واخيست مسخره شول
چې به مـــا ورتـــه ويـــل کـــول دمشـــکو
ابلعـــانو بـــه ويـــل کـــول لـــه پشـــکو
نـــه يـــې عـــلم، نـــه يـــې عقـــل نه يې پوهـــه
فضـــليت ورځنـــې لـــرې پـــه ډېـــر کروهـــه

خوشال بابا وايي، کله چې ما او ميا مناظره پيل کړه، نو کوم منصف هئيت ولاړ نه و چې وروسته قضاوت وکړي او نتيجه اعلان کړي، دسوات شيخانو اکثره دميا نور پلوي کوله، خو ځرنګه چې ماته دميا خط او کتابت، املا او انشا او ټوله پوهه معلومه وه نو ځکه مې لاس پرې بر و او بل زه په خپل اقرار کې صادق يم او دهمدې صداقت په وجه مې په لوی ذات ډډه لګوله، نو ځکه خو ميان نور په خپلو خبرو کې راګير شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ مـــیا نور پـه خپلـه پـه تقریـر کـې
مـا وده وتـه چـوټ ورکـړی پـه تحریـر کـې
مـا وې تـه لـکه ګیـدړ پـه خم کـې شـین یـې
خـو بیـاهم هغـه ګیـدړ یـې کـه رنګـین یـې
ښـا پېرک غـونـدې پـه شـپه پـه هـوا درومـې
چـې سـبا پـه تـا راځـي هزعیـت مـومي
پـه خطونـو کـې چې ځـان و مـاته ستایې
مـا هـم پېژنـې چې څـوک یـم دا څـه وایـې
خپـل صـفت دې یوسفـزیو وتـــه وایـــه
زه دې پېـژنم چـې څـه یـې ځـان مـه سـتایه

پرمخزن باندې د خوشال دمانیز اعتراض یو ټکی دا و چې اخوند درویزه قصداً غوښتي د امام حسین(رض) د شهادت په پېښه کې یزید ته برائت ورکړي او داسې وښیي، چې ګڼې یزید نه غوښتل چې امام حسین(رض) شهید کړای شي، په همدې وجه یې هغو اشخاصو ته چې په دې کار یې لاس پورې کړی و ان دمرګ سزا ورکړه. خوشال بابا د اخوند درویزه دا ډول توجیهات او تعبیرات په کلکه ردوي او ځان د پیغمبر(ص) د سنتو ډېر ټینګ پابند ګڼي، په یوه بله مثنوي کې په همدې اړه وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه چې چون په اعتقاد کې پاک سني یم
په کندن د رافضي د بېخ کني یم
رافضي يې په داهسې اعتقاد کړم
په درست سوات يې په تکفير په رفض ياد کړم
د صديق او د فاروق په عشق کې طاق یم
د عثمان او د حيدر بنده قلماق یم
آل اولاد د پاک رسول واړه منمه
امامان نبيان هم ټول واړه منمه
د يزيد پليد په کار باندې لعنت دی
چې د آل سره يې کړی شرارت دی
د بد ذات مکر په علم کې لا بد شي
حبشي چې په مخ خال کېږدي لا بد شي.

لکه څنګه چې د مخه مو يادونه وکړه شيخ ميانور مخکې تر دې د مغلو په لمسه په سوات کې پر خوشال د (تکفير) او (رفض) تورونه پورې کړي وو. خو خوشال دا ټول تورونه بې بنسټه وګڼل، برعکس يې په اخوند درويزه او ميانور (يزيد) ته په لېوالتيا او هغه ته په برائت ورکولو ګرم وګڼل. خوشال په خپله مناظره کې د مخزن او نورو ديني مسايلو په باب له ميانور څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې وکړې، میانور سم ځواب ونه شو ویلای. خوشال بابا وایي:

الــغرض چې یې خبره کـــړه اغازه ډېـر یـې وویـل دخپلـې نیـا لـه نمـازه
بیا یې وستایه نیکه په ځو ځو رنګه مستمع شه درست عالم ورته په درنګه
خدای یې وترلــه ژبه لـــه افسونه دا وینـا دده لـــه ژبــې شـوه بیرونـه
مونږه کـــله وایو دا چې یزید ښه دی په مخـزن کـې دروېـزه سـتایلی نـه دی
بل زمونږ مـخزن نه شعر نه بیـان دی بیـان شـوی نظـم نـه دی پـه بـل شـان دی
که یې ګورې درست په شان دصحیفو دی چې راتلـې بـه لـه اسـمانه لـه هغـو دی
یـو پښتو کلام موزون دی بیان شوی پـه معنـی کـې دګرګـون دی بیـان شـوی.

هغه ځای چې د رښتیا مهتاب ښکاره شي دکتـــانو تـــاروپود پـــاره پـــاره شـــي
د رښـتیاو کرامـت لکــه بـــاران دی د دروغــو ســحر دوړې د بیابـان دي
چې دده دخولـې نـــه دا خــبرې وشوې ته به وایې چې په هر چا اوبه توی شوې
پــوهېدم چې زمـــا ستاره وه پـرې غـالبه لـه هیبتـه یـې دا ووتـه لـه ژبـه
که یې بیا کړه دافسون ښـېوه اغـــازه سود یې نه و دې ما ژبه شوه پرې سازه
مــا وې بـس دمامقصـود مـراد هـم دادی مـدعي پـه دا خبـرو خـود اګـاه دی
د یزید ستاینه ګـورئ په مخزن کـــې هم مخزن نه دی د شعر په هـر فـن کې
زه هم دا خبره وایــم خلکه خـــامـــه خــو دیــې وویــل خبـره شــوه تمامــه
چې هـــرڅوک پـه دا خبره خبردار شو چې کینـه وخـي دروغـې طلبګـار شـو
شیخ میا نور چې خجل ورغی ترکوره په داخپل ویل پښېمان شو را شه ګوره

چې د خوشال او میان نور ترمنځ مناظرې دوام کاوه، د شیخ میان نور منطق کمزوری کېده، په پای کې میـان نـور مـات شـو، ددې په خاطر چې میان نور په سیمه تر دې زیات ونه شرمېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا دهغه پلویان، دیني او علمي مناظره په جنګ او جګړه وانه ړوي خو خوشال پر میانور بل هېڅ شرط کېښود ، یوازې دا شرط یې پرې کېښود چې نوره به دمغلو پلوي نه کوي، میان نور هم دا شرط قبول کړ ، خو په زړه کې یې بیا هم مغل پالنه وه او تر پایه خپلې دې ژمنې ته وفادار پاتې نه شو.

خوشال بابا نه یوازې د شیخ میانور له مناظرې سره مخامخ شوی، بلکې د ژوندانه په اوږدو کې یې د هر ځله ډېرو کم علمه او کم سواده ملایانو او شیخانو سره مقابله او مناظره کړې چې دده ګڼ ادبي اثار ددې مناظرو او ځوابونو ښکارندوی دي. کله چې موږ په دینپوهنه کې دخوشال بابا ژورلیدونو ، علمي او اصولي دریځ ته متوجه شو نو خوشال مو دستر اسلامپوه، اسلامپال او متبحر فقهي په توګه په ذهن کې انځور شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"شگه حاکم"
او د شگه حاکم په هیله

وايي اجتماعي مسايل د ساینسي هغو په شان نه دي، چيگ په وضع شويو فورمولونو حل شي، خو کله چيگ سؤيگ ولسي پوهيگ ، متلونو، د روزکگار تجربو او د پوهانو پخو خبرو ته وکگوري، نو له دا سيگ کره خبرو او پخو تجربو سره مخامخيگاي چيگ د ساینسي فورمولونو په شان د اجتماعي ستونزو د غوخگولو لپاره کار کوي. زما په اند استاد الفت د افغاني تگولنيگ هغه ليکوال دی، چيگ یوه شگه اجتماعي طبيب او حکيم ورته ويلای شو. الفت د افغاني تگولنيگ د ژوندانه بيگلا بيگلو ناخوالو ته متوجه شوی، هغه ييگ په أيگر دقت خگيگؤلي او د درملنيگ نسخه ييگ ورته وؤانديگ کؤيگ ده. د استاد الفت د علاج نسخيگ ، أيگريگ پيسيگ او أيگر لکگشگتونه نه غواؤي؛ دهريگ ناروغة لپاره ييگ په خپله تگولنه کيگ درمل په کگوته کؤي، د ده د نسخيگ تطبيق يوازيگ فکر او سوچ غواؤي، نور خگه نه غواؤي. الفت د يويگ تگولنيگ د سلو مرضونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوا یوازیگ دا کگنگي چیگ ((شگه حاکم)) پریگ حکومت وکؤي، د ((شگه حاکم)) پـه اؤه کیگدی شي، خلکو سره مختلف تصورات وي، خو د الفت په نظر تر تگولو شگه حاکم ((قانون او عدالت)) دی. د الفت په نظرکه په هره تگولنه کیگ قانون او عدالت واکمن شو، نو د تگولنیگ أیگریگ ناخوالیگ پریگ اواریگدی شي. حگکه چیگ قانون او عدالت نه چا نه رشوت اخلي، نه د چا لیاز کوي، نه پر چا ظلم کوي، نه د چا سفارش کوي، نه چا سره کینه کوي، نه نفسي خواهشات لري، نه خپل پیگژني او نه هم پردی. نو د داسیگ یویگ وسیلیگ په واکمنة سره د هر چا حقوق خوندي کیگږي او خگوک د چا پر حق تیگریگ نه شي کولای. دلته به د استاد الفت د نثر دا وؤه، خو له مانا أکه تگوتگه کتگ متگ راوؤو او بیا به خپلیگ خبریگ پریگ وغحگوو.

شگه حاکم

هغه چیگ نه نفس لري، نه نفسي خواهشات.
نه ییگ په زؤه کیگ أار شته، نه طمع.
نه له موقوفة ویگریگږي، نه د ترفیع پروا لري.
نه رشوت اخلي نه تنخوا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعت کوي.
نه د چا مخ کګوري، نه د چا خګتګ.
نه زورور پیګژني، نه غریب.
نه خګوک ییګ خپل دي او نه پردي.
نه چا ته خاندي، نه چا ته وچولی تریووي.
پوهیګإئ د ا حاکم خګوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

استاد الفت د بشري تګولنیګ د سوکالۀ لپاره قانون او عدالت تر تګولو شګه وسیله کګنګلیګ، چیګ هیګخګ بل خګیز ورسره د پرتلیګ وؤ نه دی، وکګورئ لوی خګشګتن تعالی (ج) ،د بشر د لارشګوونیګ لپاره وخت پر وخت خپل پیغمبران رالیګإلي او هر پیغمبر خلکو ته د خدای (ج) د نظام او قانون د تطبیق سپارشګتنه کؤیګ ده. اسماني ادیان د بشر د ژوندانه د مهارولو، نیګکمرغه کولو او هوساینیګ لپاره ستر قوانین دي. اکثره بشري قوانین د همدیګ قوانینو په رنګا کیګ وضع شوي دي، بشر د خپل ژوند د هر اؤخ د انتظام لپاره بیلابیګل قوانین وضع کؤي، خو وضعي قوانینو تر هغه وخته دوام موندلی او تطبیق شوي چیګ عدالت ورسره ملګګری وي. هغه وضعي قوانین چیګ ظلم او استبداد ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملکګري وو او د عدالت خګرک په کیګ نه وو ، أیګر لنأ عمر لرلای دی او بیا هم د أیګر سخت فشار او لکګشګت په وسیله په أیګره سختة تطبیق شوي، خو کله چیګ زور ختم شوی قوانین هم له منحګه تللي دي، خو استاد الفت د شګه او تلپاتي حاکمیت لپاره له (قانون) سره (عدالت) هم ملکګری کوي، د الفت په نظر (عدالت) د (قانون) ژوند تظمینوي او دواؤه بیا د خلکو ژوند. د تګولنپوهانو په نظر له قانون پرته یوه تګولنه اصلاً ژوند نه شي کولای، د طبیعت تګول نظام د یوه نظم یا قانون تابع دی، که د یویګ شیګبیګ لپاره هم د کائینانو او حګمکیګ په نظم یا قانون کیګ کګأوأي را منحګته شي نو دا نؤة به د سترکګو په رپ کیګ تباه شي، دغسیګ د بشري ژوند هره خوا چیګ محاسبه کؤو که له قانون خګخه خالي شوه، نو له سختیګ کګأوأة او انارشة سره به مخامخ شي، حتی د حګنګګله د حګناورو تر منحګ هم یو أول قانون حاکم دی. استاد الفت د بشري ژوند دغه ستر ارزشګت او ضرورت په أیګرو لنأو تګکو بیان کؤی دی. پوهانو حتی د قانون پر تعریف غتګیګ غتګیګ لیکنیګ کؤي او کتابونه بییګ پریګ لیکلي، خو استاد الفت بیا په داسیګ یوه لنأ اعجازي کلام کیګ قانون او عدالت تعریف کؤي او اهمیت بییګ ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خګرکګند کؤی چیګ سؤی ییګ په یو وار لوستلو د مانا تل ته کوزیګدی شي.

۱- نفس او نفسي خواهشات.

۲- أار او طمع

۳- موقوفي او ترفیع

۴- رشوت او تنخوا

۵- عناد او مراعات

۶- مخ او خګتګ

۷- زورور او غریب

۸- خپل او پردي

په بشري تګولنه کیګ چیګ هر خګوک د پورتنیو مفاهیمو پر وؤاندیګ حګان تګینکګ نه کؤي، یا د نفسي خواهشاتو تابع شي یا له چا خګخه نامشروع طمع وکؤي، یا وأار شي، یا د خپل حګان د موقف د لوؤاوي لپاره کار وکؤي او یا رشوت ته زؤه شګه کؤي، یا چا سره عناد او مراعات وکؤي، چا ته مخ شګکاره کؤي او چا ته خګتګ، زورور او غریب ته په یوه سترګګه ونه ګګوري او له خپل واک و حګواک خګخه د خپل او پردي پر وؤاندیګ نا سمه ګګتګه پورته کؤي، نو طبیعي خبره ده چیګ عدالت نه تطبیقیؤي او تګولنه له توازنه وحګي، کله چیګ په تګولنه کیګ بحران رامنحګته شي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تگولنیگ تگول وکگؤي ورسره زیانمنیگاِي او هیگچا تـه هـم، بیـگ ضـره کگتگـه نـه رسـیگاِي. نـو اسـتاد الفـت پـه تگولنـه کیـگ د بحرانونو د تگولیز حل پـه خاطر وایـي چیـگ تگولنـه باید

د ((شگه حاکم)) له خوا کنتگرول شي او دا ((شگه حـاکم)) دده پـه نظـر (قـانون او عـدالت) دی، د مانیزیـگ شـگکلا تـر خگنکـگ د اسـتاد الفـت ددیـگ نثـر لفظـي شـگکلا هـم د زیاتیگ ستاینیگ وؤ ده.

دا نثـر پـه حقیقـت کیـگ تگولیـگ یـوولس جملیـگ لـري، چیـگ تگولیـگ تامیـگ جملیـگ دي. داسـیگ تامیـگ جملیگ چیگ اوإدیگ نه دي، هره جمله پـه حقیقت کیـگ لـه دوو برخو جوؤه ده، دویمه برخه که خگه هم پـر (نـه) باندیگ پیلیگاِي، خو له لومؤة برخیگ سره ارتبـاط کیـگ ده، د تاکید او خوند لپاره شگه پیوستون شگیي، په دیگ نثر کیگ لکـه د لنأیگ کیسیگ په شان شگه تلوسه موجوده ده ، سؤی پـه پیـل کیـگ نـه پوهیگاِي چیـگ ((شـگه حـاکم)) یانیـگ خگـه؟ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خګوک به وي؟ خو دا تلوسه او غوتګه لکه د لنأیګ کیسیګ د
اوج په شان په وروستة برخه کیګ خلاصیګإي.
پوهیګإئ ! دا حاکم خګوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې شعري فورمونه

کله چې موږ په پښتو لرغونو ادبیاتو کې د شعري فورمونو په اړه خبرې کوو، نو پر دوو ډولو ادبیاتو له بحث سره مخامېږو: ۱- پښتو ګړني یا شفاهي ادبیات ۲- پښتو لیکني یا تحریري ادبیات.

۱-پښتو ګړني ادبیات: په پښتو ګړنیو ادبیاتو کې ګڼ شمېر شعري فورمونه شته، خو ددې شعرونو د زمان او مکان حد او برید ټاکل اسانه کار نه دی، د اکثرو صاحب او شاعر معلوم نه دی. ددې تر څنګ په خپله د ګړنۍ شاعرۍ شعري فورمونه هم د لیکنۍ شاعرۍ په انډول لږ مشخص (ثابت) او کوټلي دي. یوازې لنډۍ په پښتو ګړني ادب کې مشخص او ثابت شکل لري، نور اکثره یې دیوې یا څو مسرو، اوازونو یا اهنګ په تغیر او تبدیل سره خپل شکل بدلوي، خو دا بدلون دومره هم نه دی چې یو شعري فورم یا شکل له بل سره منطبق یا مدغم شي او یو بل سره یې توپیر ونه شي، په پښتو ګړنۍ شاعرۍ کې لنډۍ، کاکړۍ، نارې یا غړونه، لنډکۍ، سروکي، فالونه، د ښادۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سندرې، نکلونه، چاربیتې یا بګتۍ او ځینې نور راځي، له لنډۍ پرته نور اکثره شکلونه بیا خپل منځ کې نور نور شکلونه یا لږ تر لږه د بڼې تغیر لري. لنډۍ یوازینۍ شعري فورم دی، چې د اهنګ، د څپو د شمېر او د خج له پلوه یو ټاکلی شکل او چوکاټ لري، چې که یو هم پوره نه وي، لنډۍ نه جوړېږي. د اهنګ له پلوه د لنډۍ وروستی توری(غږ) باید حتماً یو غږن اواز (واول) وي، په واولونو کې هم یو مشخص واول (ه=a) چې په پښتو کې د ګردې هې (ه) په نوم نومول شوی او زور(zwar) یې هم بولي. د یادونې وړ ده چې تر زور(a) دمخه اواز هم باید یو متحرک غږ وي چې د دې دواړو غږونو له یو ځای کېدو څخه یو منظم اهنګ یا ریتم رامنځته کېږي، چې مسرې ته رنګ او خوند ورکوي او د وینا پر وخت د سړي خوله پرېږ کېږي. د لنډیو بل خصوصیت دا دی چې هره څلورمه مسره یې خجنه ده، یانې د هرې مسرې پر څلورمې څپې باید فشار یا خج راشي، چې اصل اهنګ پوره کړي، البته د پښتو شاعرۍ پر هرشعري فورم، خج درې څپې وروسته واقع کېږي، خو د لنډۍ توپیر له نورو شعري فورمونو سره دادی چې په نورو شعرونو کې کېدی شي خج د مسرې پر لومړۍ، دویمې، دریمې، یا څلورمې مسرې راشي او تر هغې درې څپې وروسته څپه خجنه شي، یانې درې څپې وروسته څلورمه څپه خجنه کېږي، خو په لنډیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د لومړۍ مسرې څلورمه څپه خجنه وي او بیا نور تر پایه همدا قاعده تعقیبوي او دا فورمول پر ټولو لنډیو یو شان د تطبیق وړ دی.

د څپو او د مسرو شمېر له مخې هم لنډۍ واحده قاعده لري، لنډۍ دوه مسرې لري، چې لومړۍ یې نهه څپې او دویمه یې دیارلس څپې ده، د لنډۍ د دواړو مسرو د څپو ټولیز شمېر دوه ویشتو (۲۲) څپو ته رسېږي، له نورو ټولو پښتو شعري فورمونو سره د لنډۍ توپیر دادی چې ددې د مسرو او څپو شمېر مطلق او غوڅ دی او تر هغو زیاتېدی او کمېدی نه شي، خو په نورو شعرونوکې دا مطلقیت عام نه دی، څرنګه چې د پښتو ګړنۍ شاعرۍ د اکثرو شعري فورمونو وخت او شاعر معلوم نه دی، چې ایا په لرغونې دورې پورې اړه نیسي او که نه؟ او بل د ټولو ګړنیو شعري فورمونو شننه او څېړنه یوه اوږده بحث ته اړتیا لري، نو دا بحث بل وخت ته پرېږدو او اوس راځو د خپل بحث دویمې برخې، د پښتو لیکنۍ شاعرۍ فورمونو او هغه هم د لرغونې دورې شعري شکلونو ته !

د پښتو لیکنۍ شاعرۍ لومړۍ لاسته راغلې بېلګه همغه د امیر کروړ یو شعر دی، چې د محتوا له مخې ویاړنه او د فورم له مخې داسې ډول شعري یا منظوم فورم دی چې نه په بشپړ ډول د پښتو ولسي شاعرۍ له پخو بېلګو یا شعري شکلونو لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاربیتو، بدلو، بګتیو، لوبو او کسرونو سره ورته والی ولري او نه هم له عربي ادبیاتو او نورو ژبو څخه له راغلو شعري فورمونو لکه غزل، قصیده، مخمس، مسدس او نورو سره ورته وي، د څېړونکو په نظر دا شعر یا نظم زړو اریایي سندرو ته ورته یو شعر دی، د ځینو څېړونکو په نظر دا شعر د زړو اریایي سندرو او پښتو ولسي سندرو تر منځ د اتصال یوه کړۍ ګڼل کېږي.

د امیر کروړ شعر اته بنده لري چې په هر بند کې یې درې مسرې دي، د سر بند درېیمه مسره یې بیا پر دوو برخو وېشل کېږي، په حقیقت کې دوه مسرې لري، چې دواړه مقفي دي، او د پورتنیو دوه بیتونو د مسرو قافیه تعقیبوي د بند وروستۍ مسرې دویمه برخه بیا له نورو بندونو سره هم تکرارېږي:

زه یم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند وسند پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نستـــه له ما اتل نستـــه

په پورتنیو اتو بندونو کې د لومړي او شپږم بند د مسرو د څپو شمېر سره برابر(څوارلس څوارلس) څپې دی، او درېیمه مسره چې یوه برخه یې تکرار ده شپږ شپږ سپلابه دي، د نورو شپږو بندونو د مسرو شمېر (پنځه لس پنځه لس) څپې دی او ټول واړه بیتونه یې اووه څپې دي، چې په دې ډول یې په خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ کې یو منظم اهنګ تېنګ کړی دی، سر بېره پر دې د اول،دویم، درېیم، شپږم او اووم بندونو مسرې د قافیې تر څنګ ردیفونه هم لري او نور بیتونه یې یوازې په قافیو سمبال دي. دا اهنګ له پلوه دا شعر د پښتو له نورو ولسي شعرونو سره چې تر امیر کروړ وروسته لاس ته راغلي، یو شان دی، یانې د پښتو ژبې له ځانګړي اهنګ سره سمون خوري. د تاریخي قدامت له مخې بل لاسته راغلی شعر هغه شعر دی چې ابوهاشم ابن الزید سرواني له خوا پښتو ته ژباړل شوی،او په درېیمې هجري پېړۍ پورې اړه لري، دا شعر اصلاً د ابن خلدون و چې (ابي الینا) مشهور و ، د بغداد او سېدونکی او په دواړو سترګو ړوند و ، دا شعر د فورم له مخې غزل دی، خو محتوا یې اخلاقي مسایل دي، چې د درهم د ستاینې په بڼه خلکو ته وړاندې شوی، که څه هم ځینو څېړونکو دا غزل نه دی ګڼلای او قطعه یې بللې خو کله چې مورږ د شعر عربي متن ته مراجعه کوو ، هلته د غزل د فورم له معمول تعریف سره سمون خوري، پښتو متن ته یې که هم وګورو د غزل فورم څرګندوي. سره له دې چې لومړی بیت یې مقفی دی؛(وینه او درهمونه) په کې د قافیې کلمې دي، خو د قافیې پوهنې له مخې د دواړو قافیو تر منځ یوازې یو مشترک توری(ه=a) دی او تر دې د مخه توري حرکت هم تغیر لري، نو(سسته او چسته قافیه یې سره یو ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي) ، نو ځکه سړي ته په پیل کې د اهنګ له پلوه پوره پوره منطبق نه بربښي، دا کېدی شي د ژباړې ستونزه هم وي، له نظم نه نظم ته ژباړه څه اسانه خبره نه ده، نه یوازې په مطلع کې، بلکې په نورو بیتونو کې هم د قافیو هماهنګي سل په سلو کې منطبقه نه ده، د ابو هاشم ابن الزید السرواني له خوا د ابن خلدون دا ژباړل شوی غزل اووه بیتونه لري، چې د سر او پای بیتونه یې دا دي:

ژبــه هــم ښــه وینا کانــدي چــې یــې وینــه
د خاونــد پــه لاس کــې زر او درهمونــه
درهــم ژبــه ده کــه څــوک ژبــور کېــږي
ده وسـله کـه څـوک پـرې کانـدي قتالونـه

د بیت نیکه مناجات: په پښتو لرغوني شاعرۍ کې یو مطرح شو د بیت نیکه مناجات دي، چې ټول دوه بنده لري او سربېره پر دې یو بل بیت هم لري، چې د کسر یا تکرار په بڼه ورسره ویل کېږي، د دواړو بندونو د مسرو شمېر یې سره برابر،(شپږ شپږ) مسرې یا درې درې بیتونه دي د او ټول شعر یا نظم د مسرو د څېو شمېر هم سره مساوي دی، (اووه اووه) دی، د محتوا له مخې دا شعر دیني مناجات دي، خود فورم له مخې مثنوي ته ورته ښکاري، ځکه چې هر بیت یې په خپل منځ کې مقفی دی، خو دا چې هر درې بیته وروسته یو بیت د تکرار یا کسرپه بڼه لوېږي، له مثنوي څخه خپله بڼه بدلوي، مانا دا چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثنوي هغه فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه شان نه دی، نو ځکه ویلای شو چې دا هم د پښتو ولسي شاعرۍ په اهنګ پخوانیو اریایي سندرو ته ورته دی، چې په پښتو ولسي شاعرۍ کې نور داسې شعرونه هم شته، د بیتې نیکه مناجات:

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې
دلته دي دغرو لمنې زموږ کېږدۍ په کې پلنې

دا وګړي ډېر کړې خدایه
لویه خدایه لویه خدایه

همداسې بل بند

د شیخ اسمعیل شعرونه: د شیخ اسمعیل دوه شعرونه زموږ لاس ته راغلي دي. د شیخ اسمعیل یو پارکی:

تېښته وکړه له ابلیسه چې ابلیس لعین ښکاره شي

دا ټول پنځه بیتونه لري چې محتوا یې له شیطان څخه د انسان د ژغورنې په اړه ده، د شکل له پلوه غزل ته ورته ده، خو یوازې په دې توپیر چې د سر بیت یې مقفی نه دی. بل نظم یې چې د خرښبون بېلتون ته ځانګړی شوی او بیا خرښبون په نظم د هغه غبرګون ښودلای، دواړه له عربي څخه د راغلیو فورمونو په چوکاټ کې نه راځي او د پښتو شاعرۍ د فورمونو رنګ پرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غالب دی خو دې سره سره سل په سلو کې په کوم ځانګړي چوکاټ کې نه ځايږي.

کـه يون دی يون دی   مخکې بيلتون دی
لــه کـسي غره څخه   ځـي خـربښبون دی....

څلور څلور مسرې د يوه بند په شکل يو ځای شوي دي:
د خربښبون نظم:

بېلتانه ناره مې وسوه پـه کور باندې
نه پوهېږم چې به څه وي پېښ پـه وړاندې
لـه خپلوانـو بـه بېلېـږم پـه سـرو سـترګو
دواړه سـترګې مـې پـه وينـو دي ژړانـدې

د شـيخ رضـی لـودي او نصـر لـودي نظمونـه: دا دواړه نظمونه چې د يوې ليکلې مشاعرې بڼه لري، د فورم لـه مخې غزل ته ورته دي، خو داسې غزل چې مطلع ونه لري، يانې بې مطلع غزل، نور نو د غزل فورم ټول قواعد پـرې تطبيقېږي، خو يوازې دومره توپير لري چې د سر لومړۍ مسره يې بې قافيې ده او د نورو مسرو قافيـه د لـومړي بيت د دويمې مسرې قافيـه تعقيبوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ رضی لودي د نظم څو بیتونه:

د الحاد په لور دې ترپلل　　ګروه دې زموږ وکوراوه
موږ رونـلي پـه زیارنه　　تـا پـه توراوه پـه تور او

او د هـغـه پـه ځواب کې د نصرلودي دا نظم:

د الــحاد په تور تورن سوم　　زه لرغون خو ملحد نه یم
زما دښنه هسې تور راکړي　　کـه مـلحد یـم د دښنه یـم

په لرغوني ادب کې د قصیدي فورم: پښتو ادب ته د قصیدي فورم له عربي ژبې څخه راغلی دی، چې لومړۍ بېلګه یې د شیخ اسعد سوري لاسته راغلې قصیده ده. د شیخ اسعد سوري قصیدې له پوخوالي داسې برېښي چې پښتوادب کې به تـردې دمخـه هـم زیـاتې قصـیدې پنځېـدلي او پـه خپلـه شـیخ اسعد سوري بـه هـم ډېرې زیـاتې قصـیدي لیکلـې وي، چـې د قصیدود پخوالي دې معراج ته رسېدلی دی، خو څرنګه چې تر ده دمخه او خپله دده نورې قصیدې عملاً په لاس کې نه شته، نو همدا لاسته راغلې قصیده پـه پښـتوادب کې لرغـوني قصیده ګڼلای شو، قصیده هغـه ډول شعري یا نظمي فـورم دی، چې د سر بیت یې مقفی وي، ردیف په کې اختیاري دی، قافیـه پـه کې حتمـي ده، د نـورو بیتونـود دویمـو مسـرو قـافیـه یـې د لـومړي مقفی بیت قافیـه تعقیبوي، د بیتونو شـمېر یې لـه پنځـه لسـو څخه تر سوو بیتونو پورې اټکل شوی دی، د قصیدې د معمول

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف له مخې قصیده درې برخې لري، چې د پیل برخې ته یې تشبیب یا تغزل وایي او معمولاً د طبیعت ستاینه په کې کېږي، دویمې برخې ته یې اصلي موضوع وایي چې د ممدوح ستاینه په کې کېږي او دریمه برخه یې دعائیه ده. د شیخ اسعد قصیده چې د محمد سوري (د سوریانو واکمن زنداني کېدو او وفات) ته ځانګړې شوې د محتوا له مخې یوه دردونکې ویرنه ده.

دا قصیده د محمد سوري د مرګ رنه انځور کړي کوي او پر سړي باندې ډېر تاثیر ښندي، دا قصیده ټوله ۴۴ بیتونه لري چې د قصیدې له معمول تعریف سره سم ټول اړخونه یې رانغاړلي دي، د سر ، منځ او پای څو بیتونه یې دا دي،:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بیدیا غوړېده وکا
ریژوي یې پاڼې کاندي تار په تار

د منځ بیتونه:

زموږ پر زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبلــــــه پـــــه دې غشــــي هــزار
پر سوریو باندې ویر پرېوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پای څو بیتونه:

سخ پــه تــا ای مـحمده د غـور لمــر وې
پــه نـړۍ بـه نـه وي ستـا د عــدل ســار
که سوري دې پر ننګ وير کاندي وير من سول
هــم بــه ويــاړي ســتا پــه نوم ستا په تبار
په جـنت کــې دې وه تــون زمــوږ واکــمنه
هـــم پـــر تـــا دې وي ډ يـــر لور دغـــفـــار

ددې قصيدې هندسي شکل په دې ډول دی:

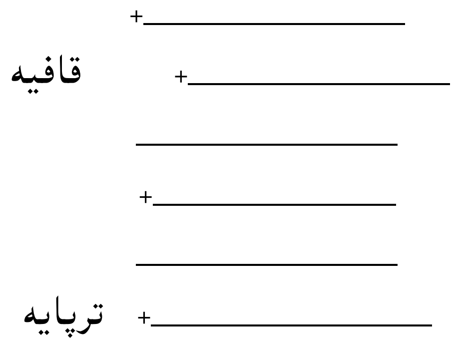

د ښکارندوی غوري قصیده: بله مهمه قصیده زموږ پــه لرغوني ادب کې د ښکارندوی غوري قصیده ده، چې پر هند يې د سلطان شهاب الدین غوري د فتوحاتو په تعریف کې ویلې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محتوا لـه مخې یـوه سـتاینه بلل کېږي. دا قصیده ټوله (۴۵) بیتونه لري او د قصیدې لـه معمول تعریف سره سم درې برخې تشبیت یـا تغـزل اصلي موضـوع او د عائیـه لـري، دا قصیده هم لکه د شیخ اسعد سوري دهغې په شان په قافیـه پـای مـومي او ردیف نه لري. د سر، منځ او پای څو بیتونه یې دا دي:

د پسرلي ښکلو ونکي بیا کړه سینګارونه
بـیا یـې ولـونـل پـه غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونـه شـنه، لمنې شنې شوې
طیـلسـان زمـردي واغـوسته غـرونـه

د منځ بیتونه:

په زابل چې د بري پر نیلي سپور سي
پـه لاهـور یـې د مېـړانې ګوزارونه
د اسلام د دین شهاب دنړۍ لـمـر دی
تورستان یـې کـړه رڼا پـه جهادونـه

د پای بیتونه:

پـه رڼـا اوسه تـه تل د دیـن شـهابـه
نوم دې تل وه پر دریـغ پـه نمـزدکـونـه
ستا پـه زېرمـه دې خاونـده لوی ځښتن وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورخو ستا په نامه یونه څو چې یونه.

د شیخ اسعد سوري او د ښکارندوی غوري قصیدې دواړه د انځورګری او د طبیعت د مناظرو د ترسیم او د پېښو د واقعي ثبت له مخې داسې لوړې قصیدې دي چې تر اوسه یې پښتو ادب کې ساری نه شته.

په لرغوني پښتو ادب کې غزل: سره له دې چې غزل ته ورته ځینې نظمونه په پښتو ادب کې تر اتمې هجري پېړۍ د مخه هم لیدل کېږي، خو پښتو ادب کې په منظم ډول غزل د اتمې هجري پېړۍ دویمه نیمایي کې، اکبر زمینداروي پیل کړی دی.

اکبر زمینداوری د دېوان خاوند و چې څو پاڼې یې استاد حبیبي ته لاس ته ورغلي دي. په دې لاسته راغلو پاڼو کې دوه غزلونه هم خوندي دي، چې د هنر، هغه وخت او شکلي سکښت له مخې ډېر اوچت غزلونه ګڼل کېږي، چې دلته یې یو څو بیتونه د بېلګې په توګه را اخلو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خـــپل ځـــان لـــه حـــيرانـــيه څه ويل کړم
د عشق ويـر بــه تــل پــه خپلــه پټــول کـــړم
مــا مــدام لــکــه بــورا پــر ګلــو کشت کړ
اوس به ځم په سر تـور سر فــراق د ګل کـــړم...

او وروستى بيت:

د بېلتون له ويره ژاړم او ښکې وينې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

دا غزل پنځه بيتونه لري چې (ويل، پټول، ښندل او...) يې د قافيې کلمې دي او (کړم کړم) يې رديف دى. د بيتونو د مسرو د څپو شمېر يې دولس دولس څپې دى او د ټولو مسرو د څپو شـمېر يـې سـره مسـاوي دى، مطلـع او مقطـع چـې د غـزل يـوه ځانګړتيا ده، دواړه په کې خوندي دي. د محتوا لـه مخې هم لـه غزل سره پوره منطبق دى، ځکه چې موضوع يې تغزلي ده.

پـه لرغـوني ادب کـې مثنـوي: پـه پښـتو ادب کـې د پـوره مثنوي او پوره غزل عمر سره تقريباً مساوي دي، دواړه شعري فورمونه د اکبر زميند اوري د ديوان په هغو پاڼو کې ليدل کېږي چې د اسـتاد حبيبـي لاس تـه ورغلـې وې، پـه دې پـاڼو کـې د زميند اوري دوه مثنوي هم خوندي دي.

مثنـوي هغـه شـعري فـورم دى چـې لـه عربـي څخـه پښـتو تـه راغلى دى، ځانګړتيـا يـې داده چـې هر بيت يـې ځانتـه ځـانګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافیه لري، یانې دوه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي، ردیف په هر بیت کې اختیاري دی، کېدی شي ځینې بیتونه ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري.

د هر بیت د مسرو شمېر یې په خپل منځ کې مساوي وي، خو د ټولو بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې د یوې یا دوو څپو په شمېر توپیر او بدلون موندلای شي.

البته تر اکبر زمینداوري د مخه مثنوي ته ورته شعرونه وو، خو بشپړه مثنوي، ده لیکلې ده.

دلته یې د یوې مثنوي څو بیتونه را اخلو:

زه عاشق یم یار هم نیز — نور څه نه لرو تمیز
یو پر بله عاشقان یو — په خپل عشق کې صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو — چې نړدې نه یو مهجور یو

په پورته بیتونو کې اول بیت ردیف نه لري او دوه نور یې لري. د مثنوي فورم په دې ډول دی:

a____________
a ____________
b __________ ردیف اختیاري دی
b____________
c __________
c __________

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اکبر زمیند اوري وروسته د زرغون نورزي ساقي نامه:

ساقي راشه پیاله راکړه ــــ مرور یار مې پخلا کړه

د زرغونې کاکړ د بوستان ژباړه:

اوربدلې مې قصه ده ــــ چې تر شاتو هم خوږه ده

د دوست محمد کاکړ غربتنامه:

له نیکانو روایت دی ــــ هسې توګه حکایت دی

ټول د مثنوي په فورم کې دي.

په لرغونې ادب کې رباعي:- تر غزل او مثنوي وروسته بل هغه شعري فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه (رباعي) ده چې دا فورم د (خلیل خان نیازي) او (سلطان بهلول لودي) له خوا په خپل منځ کې په ویل شویو شعرونو کې ګورو، رباعي هغه شعري فورم دی چې څلور مسرې لري، لومړی، دویمه او څلورمه مسره یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او دویمه مسره یې له قافیې څخه ازاده وي. ردیف په کې اختیاري دی او د څپو شمېر یې معمولاً مساوي وي.

خړې وربځې ژاړي له پاسه ــــ کویله غږ کا ببلتون له لاسه

یه هغه لوني ګوهر په خول ستا ــــ دا مرحبا کا ستا زموږ مواسه

د سلطان بهلول لودي رباعي:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه ــــ ګوره اوربځې د داد له پاسه

خول مې د عدل په درو روڼ دی ــــ جهان به زیب مومي زما له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رباعي عام شکل دادی:

a__________

a ________ ردیف اختیاری دی.

____

a__________

په لرغوني ادب کې د نورو شاعرانو شعرونه:

دنورو پاتې شاعرانو شعرونه اکثره د پښتو ولسي شاعرۍ په فورمونو کې راځي او همغه اریايي خصوصیت لري، چې د پښتو له ځانګړي اهنګ سره مطابقت کوي. دا شعرونه د پښتو ولسي شاعرۍ له ثابتو شعري فورمونو سره هم سلو په سلو کې منطبق نه دي او کېدی شي هر یو جلا جلا وڅېړل شي، خو په لرغوني ادب کې له عربي څخه راغلي ډېر مطرح شعري فورمونه، قصیده، غزل، مثنوي او رباعي دي چې هر یوه ته پر خپل ځای اشاره وشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد روهي له نظره
د خوشال اخلاقي ایډیال

د خوشال بابا په باب تر اوسه پورې په سلګونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي دي، د خوشال بابا په اړه د مستقلو اثارو شمېر هم لسګونو عنوانو ته رسېږي، د خوشال په باب څېړنې په لومړي ګام کې پر دوو کټګوریو وېشل کېدی شي، لومړی هغه څېړنې چې د بهرنیو پوهانو له خوا ترسره شوي او دویم هغه لیکنې دي چې د کورنیو څېړونکو او پوهانو له خوا تر سره شوي دي، ددې څېړنو او لیکنو یوه برخه دودیزه بڼه لري چې په ټولنه کې د خپل وخت د دودیزو علومو او تعاملاتو په نتیجه کې یې خوشال مطالعه کړی او څېړلی دی، د لیکنو دویمه برخه هغه ده چې خوشال یې د معاصرو علومو، کره کتنې او څېړنو په نتیجه کې له هر ډول سیاسي، ټولنیزو، قومي او اخلاقي تمایلاتو پرته، د نوې پوهې او د تحقیق او تحلیل د نویو میتودونو په رڼا کې څېړلای او تحلیل کړی دی، زموږ د هېواد له دغو معاصرو پوهانو څخه یو هم د هېواد ډېر ځیرمن لیکوال، څېړونکی او کره کتونکی کاندید اکاډمسین سرمحقق محمد صدیق روهي دی، چې په څو مقالو کې یې خوشال بابا په ناپېیلي (بې طرفانه) ډول څېړلای دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد محمد صدیق د ادبپوهنې په لړ کې په خپل مهم اثر (ادبي څېړنې) کې د خوشال په باب څلور بېلا بېلې لیکنې: ((د خوشال د ښوونې او روزنې فلسفه، د خوشال خټک سوات نامه د ټولنیزو اصلاحاتو هنداره، ، د خوشال اخلاقي ایډیال او خوشال د اخلاقي ایډیال په حیث او د خوشال په اثارو کې د مضمون او شکل تنوع)) چاپ کړي چې هره یوه د خوشال پېژندنې د مطالعاتو په لړ کې د خپل ځانګړي او جلا ارزښت لرونکې دي، استاد روهي پر نو موړو لیکنو کې سربېره د خوشال پر کلیاتو (د کابل چاپ) هم یوه ارزښتمنه سریزه لیکلې، دغه راز د هېواد په ځینو علمي مجلو کې یې هم د خوشال په اړه علمي او تحلیلي لیکنې راغلي دي.

((د خوشال اخلاقي ایډیال)) په نامه د استاد روهي یو مستقل اثر هم چاپ شوی دی، چې همدا تېرې څېړنې په خپله لمن کې رانغاړي.

اوس راځو دې ته چې د استاد روهي دا لیکنې ولې د زیات ارزښت وړ دي؟

استاد روهي د هغو پوهانو له جملې څخه دی، چې عصري زده کړې یې کړې وې، د ښوونې او روزنې په برخه کې یې ماسټري درلوده او په ادبپوهنه کې د زیاتې مطالعې خاوند و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کره کتنه او ادبپوهنه کې يې يو ډېر مهم اثر (ادبي څېړنې) ليکلی دی، استاد روهي د زيات علم او حلم خاوند و او همدا دوه عنصره يې په اکثرو ليکنو په تېره بيا په کره کتنه کې زيات ليدل کېږي، روهي صاحب په کره کتنه کې د هېڅ ډول احساساتو تر اغېز لاندې نه دی راغلی او هر څه يې چې شنلي نو هغه يې د دليل او منطق په مټ واضح کړي دي، د خوشال په برخه کې هم استاد روهي د ليکنو چلند همدا ډول دی، استاد روهي سره له دې چې يوه ښه افغان او پښتون و، خو هېڅکله هم د خوشال پېژندنې په برخه کې د پښتونولۍ او افغانيت تر اغېز لاندې نه دی راغلی.

استاد روهي چې کله د خوشال ايډيال مطالعه کوي او پر هغه بحث کوي نو تر ټولو د مخه اخلاقي ايډيال تعريفوي، کله چې د يو شي تعريف مشخص شي، نو بيا د هغه شي پر ماهيت ښه پوهېدلای شو، استاد روهي وايي: ((اخلاقي ايډيال د کرکټرونو د هغو مثبتو اوصافو مجموعې ته ويل کېږي، چې د اخلاقي کمال د موډل ښه ولري، اخلاقي ايډيال د يوې طبقې اجتماعي، اقتصادي شرايط منعکسوي او په اجتماعي ايډيال سره توافق پيدا کوي.)) استاد روهي د همدې پورتنې فورمول او تعريف له مخې د خوشال د اخلاقي ايډيال په باب وايي: ((څرنګه چې خوشال د فيوډاليزم د اجتماعي- اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فورماسیون محصول دی نو دا ډېره طبعي ښکاري، چې د خوشال اخلاقي ایډیال دې په یوه قومي مشر یا اشرافي شخصیت کې متبلور شي.))

د استاد روهي له نظره خپله د خوشال په فکر د هغه اخلاقي ایډیال همهغه دی، چې ده په خپل اثر (دستارنامه) کې ښودلی دی او هغه ته (د دستار سړی) وایي، د استاد روهي په نظر دا ډېر مناسب نوم دی، ځکه چې له یوې خوا په پښتني قبیلو کې دا دود دی کله چې یو نوی قومي مشر یا خان د خلکو له خوا وټاکل شي، د هغه پر سر پګړۍ یا پټکی تړي او د پټکي تر ترلو وروسته خلک هغه ته مبارکي ورکوي، له بلې خوا، په پښتنو کې پټکی یا دستار د عــزت او وقــار سمبول دی، استاد روهي زیاتوي: د اخلاقي موډل لپاره خوشال (شل خصلتونه او شل هنرونه ټاکلي دي) که چېرې په یوه شخص کې دغه واړه هنرونه موجود وي، نو هغه ته د اخلاقي کمال یوه نمونه یا اخلاقي ایډیال ویلای شو، استاد روهي زیاتوي: که موږ د اخلاقي ایډیال په برخه کې د خوشال (دستارنامه) د (بلو تارک) او (کویټلیان) له اثارو سره پرتله کړو ډېر ټکي به په کې مشترک پیدا کړو، نو ځکه استاد روهي وايي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال (دستارنامه) دیوه اخلاقي ایډیال په حیث نوې څېره نه ده، استا د روهي وايي: د خوشال موډل د لرغوني

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونان موډل (چې د مرییتوب د دورې څرګندوی دی) نه، بلکې د رومیانو موډل دی، رومیان په علم او فلسفه کې ژور نه ځي، بلکې علم له عمل سره نږدې کوي.

استاد روهي وايي: ((د خصوص د مقولې له نظره باید وویل شي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال کلتوري خصوصیات منعکسوي، په دې ځای کې ددې ټکي یادونه هم ضروري ده ، چې د خوشال د موډل د پوره څېړنې لپاره باید یوازې پر (دستارنامه) باندې تکیه ونه شي، استاد روهي سره له دې چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال څرګندوی بولي، خو بیا هم یادونه کوي، چې ددې ایډیال لپاره چې خوشال کوم معیارونه ټاکلي، هغه د پښتني چاپېریال تر کلتور او مذهبي حدودو اوړي، استاد روهي په دې نظر دی، چې د خوشال ایډیال د کرکټر په لحاظ عمومي او خصوصي اوصاف لري؛ عمومي اوصاف یې د ټولنې د ټولو افرادو لپاره لازم دي، لکه (د اولاد تربیت ، علم ، شجاعت ، سخاوت، راستي، خوشخويي، همت، غیرت او نور...) خصوصي اوصاف یې صرف د دستار سړي ته ضروري دي، لکه تادیب د خشم وخصم، د ملک د انتظام په عمومي اوصافو کې یې ځینې هنرونه او خصلتونه تر زیاتې اندازې د (دستار سړي) سره شباهت لري، لکه د ځان معرفت، اسپ تازي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارت، موسیقي، شطرنج، نقاشي، عدل او انصاف، عفو وکرم، مشورت او نور...

استاد روهي د خوشال اخلاقي ایډیال د نړۍ د یو شمېر نورو پوهانو له اخلاقي ایډیال سره پرتله کوي او هغو لارو چارو ته ګوته نیسي، چې یو شخص پرې دې معیار ته رسېدلای شي، استاد روهي هغو دوارو معیارونو او لارو ته اشاره کوي، چې اخلاقي ایډیال پرې جوړېږي، خو پرته له دې چې غوخ حکم وکړي، قضاوت لوستونکو ته پرېږدي، استاد رورهي وایي: د خوشال د ښوونې او روزنې موډل چې په دستارنامه کې راغلی دی، د لوړې طبقې ایډیال دی، لیکن دی د (اپلاتون) او (ارسطو) په شان دغه ایډیال په کومې خاصې طبقې پورې نه منحصروي، (ارسطو) په صراحت ادعا کوي، چې غلامان فطرتاً غلامان پیدا شوي دي، دوی له مقدماتي زده کړې او سواد څخه زیات څه نه شي زده کولای، خوشال البته پر وراثت باندې تکیه کوي، لیکن دا وراثت طبقاتي نه ګڼي، د خوشال په نظر نه یوازې هنرونه د زده کړې له لارې لاس ته راځي، بلکې دی خصلتونه هم کسبي بولي، دی وایي: ((امیر لره بویه چې ځان په شرع اراسته کا، بیا د ولایت ظاهري، د سیاست هنرونه، خویونه، خصلتونه زده کا.)) سره له دې چې پورته بحث کې استاد روهي د کوم نظر پلوي نه کوي، خو د متن له قرینې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې ښکاري چې استاد د یوه ټولنپوه، ښوونپوه او کره کتونکي په توګه د خوشال نظر تائیدوي، خوشال د اخلاقي ایډیال یا شخصیت د جوړېدو لپاره ټول شرایط کسبي بللي، چې هر څوک یې تر لاسه کولای شي، خو په دې چاره کې ارث او د شخص خپل زیار او زحمت هم دخیل ګڼي او دا یې هم په ګوته کړې، چې هر څوک دا معیارونه پوره کړي، نو بیا (د دستار سړی) ترې جوړېدی شي او د (دستار سړی) طبعاً هغه مقام دی چې بیا د ټولې ټولنې په لوړې یا اولې طبقې پورې اړه پیدا کوي او دا ځکه چې همدا شخص دی، چې د ټولنې د مشرۍ وړتیا پیدا کوي، نو باید د ټولنې په راس کې واقع شي.

د ارسطو نظریه چې پر طبقاتي بنسټ ولاړه ده، تر ټولو د مخه د سقراط له علمي نظریاتو سره چې وایي: انسان د تحول په حال کې دی او د اصلاح وړ دی، متضاده ده، د ښوونې او روزنې او سنی میتودولوژي هم دا حکم نه کوي چې د ټیټې طبقې خلک دې د لوړو زده کړو قابلیت ونه لري او یا دې ترې لوی شخصیتونه نه شي جوړېدلای، خوشال البته د شخصیت په جوړونه کې ارثیت ځکه دخیل بولي، چې دا د شخصیت جوړونې منشا ده، او سنی ارواپوهنه هم دا تائیدوي، چې د انسان د شخصیت وده د نطفې له تشکل څخه راپیلېږي، محیطي او بیا اجتماعي شرایط په کې اساسي نقش لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد روهي د خوشال د اخلاقي ايډيال په ليکنه کې دې نتيجې ته رسېدلی دی، چې د خوشال د ښوونې او روزنې موډل د اخلاقي ايډيال د جوړونې لپاره مناسب دی، استاد روهي د (دستارنامې) د معيارونو له مخې د اخلاقي ايډيال لپاره تر ټولو غوره ، ښه او عملي بېلګه په خپله (خوشال) بولي، چې د دستارنامې اکثره معيارونه (شل هنرونه او شل خصلتونه) يې په وجود کې ليدل کېږي، نو موږ هم د استاد روهي د تحليل له مخې دې نتيجې ته رسېږو چې د خوشال د اخلاقي ايډيال يوه عملي بېلګه په خپله لوی خان خوشال خان دی او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((شاهنامهٔ احمدشاه ابدالي))

ویاؤنه ده که حماسه؟

((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) د حافظ کگل محمد مرغزي منظوم داستاني اثر دی، چیگ په هند کیگ ییگ د احمد شاه بابا د فتوحاتو او بریاوو په باب لیکلی دی. دا اثر لومؤی حگل پر **۱۹۲۵**م کال د یو زر تگوکو په شمیگر د مشتاق احمد مشتاق په تدوین او د مولانا عبدالقادر په((پیگژند کگلو)) چاپ شوی دی.

د مدون په وینا د دیگ اثر اصلي نوم((شاهنامه احمدیه))و، خو دوی ورته حگکه د ((شاهنامه احمدشاه ابدالي)) نوم غوره کؤ چیگ دیگ نوم ورسره أیگر اؤخ لکگاوه.

حافظ کگل محمد مرغزي، د مرغز د کلي او سیگدونکی و او د شاهنامیگ له متن خگخه داسیگ شگکاري چیگ دی د احمد شاه بابا د وخت سؤی او په جنکگونو کیگ د هغه له لشگکرو سره ملگکری و، دده په خپله وینا د دیگ شاهنامیگ د لیکلو حکم هم ورته په خپله د بادشاه(احمدشاه بابا) له خوا شوی و، دی وایي:

چیـــــگ فرمـــــان د شهریـــــارو
پـــــه زیـــــبا شگکلـــــی کگفـــــتارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیگ حافظ دیگ شاهنامه که
په جهان دیگ دا نامه که
شاهنامه دیگ که رنکگین
جوؤ زیبا در ثمین
پکیگ حال دیگ د جهان وي
شگه کگنجونه دیگ عیان وي
شه مذکور دیگ که د جنکگ
چیگ پریگ صاف شي دزؤه زنکگ
د بادشاه دیگ حال بیان که
دا چیگ سیر ییگ په جهان که
د احمد شاه دُر دوران
پکیگ حال میگ کؤ بیان.

حافظ مرغزي دا کتاب پر یو زرشپاِ او یا یم (۱۰۷۲) هگ ق کال بشپؤ کؤی دی. د کتاب په پای کیگ ددیگ خبریگ یادونه کوي او وایي چیگ دا شاهنامه ییگ د پشگتنو لپاره بشپؤه کؤیگ ده:

د پشگتنو د پاره یاره — ماخواري وکؤه بسیاره
که شگگه وکؤیگ پریگ نظر — ته به شیگر سیگ د کشور
چیگ زرسل وو اویا کاله — سن د هجر زما لاله
شپاِ ته نور کؤه سره ضم — چیگ تاریخ نه شي تریگ کم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمـا عمر دی پنحگوس   خگـه لـه مـا وشـو افسـوس

په پورتنيو خگو بيتونو کيگ ددیگ اثر(شاهناميگ) د ليکلو وجه او علت خگرکگند شول، خو اوس راحگو دیگتـه چيگ دا اثر د ادبي اثارو په کومو معنوي او شکلي أولونو يا انواعو کيگ حسابيگاِي؟ اکثره شاهناميگ چيگ ليکل شوي په هغوی کيگ تـاريخي کيسـيگ، د پاچايـانو اتلـولي، تـوره او ميگؤانـه او جنککـي پيگشـگيگ بيـان شـوي، نـو حگکـه خـو اکثـره شاهناميگ په حماسو او يا هم په حماسي اثارو کيگ شميگرل کيگاِي اوس چيگ زموإ تر بحث لانديگ موضوع د ((احمد شاه ابدالي شاهنامه)) ده، پـه ديگ کيـگ لـه خگو پوشـگتنو سره مخامخيگاِو او يا هم خگو پوشگتنو ته بايد حگواب ورکؤو، تر تگولو د مخه کيگدی شي دا پوشگتنيگ مطرح شي چيگ ايا دا شاهنامه وياؤنه ده که حماسه؟ يو حکايتي داستان دی که حماسي نظم يا شعر؟ د کوم يو معنوي أول خصوصيات په کيگ زيات دي؟ د فـورم لـه مخيـگ پـه کـوم أول نظمونـو کيـگ راحگـي؟ ايـا د حماسيگ د ليکلو لپاره مناسب فورم دی که نه؟ ايا نورو شاعرانو هم د شاهناميگ د ليکنيگ لپاره له ديگ أول فورم خگخه کار اخيستی که نه؟ او که اخيستی ييگ وي وجه ييگ خگه ده؟ خو دديـگ تگولـو پوشـگتنو پـه منحـگ کيـگ دوه پوشـگتنيگ چيگ تر نورو زياتيگ مطرح دي دادي چيگ دا شاهنامه ، وياؤنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده که حماسه؟ ددیګ لپاره چیګ دیګ پوشګتنو ته معقول او مناسب حګوابونه پیدا کؤو، شګه‌به‌دا وي چیګ د حماسیګ پیګژندنیګ د اصولو او معیارونو په‌رنګا کیګ د ا اثر مطالعه او تحلیل کؤو:

((حماسه په ادبي أولونو کیګ أیګر لرغونی أول دی، په حماسه کیګ تر تاریخي دورانه‌وؤاندیګ زمانیګ وقایع راغلي وي او په حقیقت کیګ د لومؤنیو زمانو کګزارش دی. حماسه په‌هغه‌دوران کیګ د یوه ملت ارمانونه بیانوي چیګ تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت تګول پکیګ سره ککأیګاٍي)).

حګینیګ کسان کله کله په ادبي خګیګؤنو کیګ د حماسیګ، حماسي شعر او ویاؤنیګ (فخرییګ) تر منحګ توپیر نه کوي، په داسیګ حال کیګ چیګ دا دریګ واؤه جلا جلا معنوي أولونه دي، توپیر سره لري((حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي أولونو کیګ یو أول دی، چیګ د یو ملت، قوم، قبیلیګ یا شخص د میګؤانیګ او توریګ کیسیګ او جنګګي کارنامیګ په حکایتي أول بیانوي، هر أول جنګګي او حماسي اشعار حماسه‌نه شي جوؤولای، که‌خګه‌هم حماسه له حماسي او جنګګي اشعارو خګخه جوؤیګاٍي، خو هر حماسي شعر یا ویاؤنه حماسه‌نه‌ده.د حماسیګ یو شرط دادی چیګ پیګشګیګ په کیګ په‌داستاني أول بیان شویګ وي)) خو په حماسي شعر او یا هم ویاؤنه کیګ دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرط حتمي نه دی. یو رزمي شعر کیگدی شي هیگخگ اتل ونه لري او شاعر خپله خلک د رزم او جنکگ خوا ته راوبولي او په ویاؤنه کیگ هم یو شاعر کولای شي د خپل حگان پر بریاوو او یا هم د خپل تگبر پر بریاوو او لاسته راوؤونو وویاؤي، لکه د امیر کروؤ شعر چیگ د خپل حگان د اتلولیو په باب ویاؤ کوي، په حماسي شعر او ویاؤنه کیگ مهمه نه ده چیگ شعر دیگ داستاني او یا حکایتي بنگه ولري په ویاؤنه یا حماسیگ کیگ دا هم مهمه نه ده، چیگ یو شاعر دیگ لرغونیگ زمانیگ ته لاؤ شي او د هغو پیگشگو بیان دیگ وکؤي، خو حماسه کیگ بیا د لرغونو پیگشگو بیان هم راحگي. د دوکتور سیروس سمیسار په نظر: ((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چیگ د قبل التاریخ زمانیگ تاریخ بیانوي.))

((خگنگگه چیگ حماسیگ دأیگرو لرغونو او لومؤیو وختونو خاطریگ دي، نو په دیگ حساب د شفاهي کیسو او نکلونو په شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغیگ چیگ په یوه زماني مقطع کیگ بیگ خگوک لیکلو ته پیدا شوي او لیکلي بیگ دي.))

د ادبپوهانو په نظر د نؤة په حماسو کیگ حگینیگ داسیگ خصوصیات شته چیگ هغه د نؤة په اکثرو حماسو کیگ مشترک دي او حگینیگ داسیگ حگانکگؤتیاویگ هم شته چیگ هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همغیگ یویگ ژبیگ په حماسو پوریگ محدودیگ دي پشگتو حماسیگ د نؤة د حماسو د عامو حگانکگؤنو تر خگنکگ حگینیگ دا سیگ حگانکگؤتیاویگ هم لري چیگ هغه د نؤة په نورو حماسو کیگ نه تر ستر کگو کیگإي، دا حگانکگؤتیاویگ د پشگتنو د عام کلتور تابع دي او له همدیگ کلتوري، قومي، قبیله یي تعاملاتو ییگ الهام اخیستی دی.

دا أول خصوصیات بیا د نؤة د نورو ژبو په حماسو کیگ نه تر ستر کگو کیگإي او یا هم لا تر ستر کگو کیگإي، اوس راحگو دیگته چیگ د حماسیگ د عامو خصوصیاتو له جملیگ خگخه کوم خصوصیات تر زیاته او کوم خصوصیات تر کمه بریده پر (احمد شاهي شاهنامیگ) د تطبیق وؤدي؟

۱- د حماسیگ په عامو حگانکگؤتیاوو کیگ یوه دا ده چیگ ((د جنکگ، بهادرة، میگؤانیگ، پهلوانة او شهسوارة کیسیگ په کیگ راغلي وي))

د پورتني معیار له مخیگ که موإ (احمد شاهي شاهنامه) ارزوو، نو په دیگ معیار خو پوره حگکه ده چیگ د احمد شاه بابا په شمول د هغه د لشگکرو د بیگلابیگلو لشگکر مشرانو د توریگ، بهادرة او جنکگي اتلولیو کیسیگ په کیگ بیان شوي دي.

مثلاً د شالامار باغ د جنکگ داستان دا سیگ بیانوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

شگه حگوانان دیگ شي تیار ازمــوده د جنــگ پــه کــار
پــه دا لــورد شــالامــار چیــگ ازبــک هــم د حــصار
د راوي پـــه دا کگفتــار د قرغـــز حگوانـــان تیـــار

۲- د حماسیگ یوه بله حگانکگؤنه دا ده چیگ حیوانات په کیگ ستر نقش لري، حتی کله کله دا نقش أیگره اخلاقي بنگه هم لري، په دیگ شاهنامه کیگ هم د آسانو او فیلانو یادونه شویگ او جنگ کیگ د هغوی رول په کگوته شوی او خپلیگ لشگکریگ بییگ له بازانو سره تشبه کؤي، خو لکه د نورو حماسو په شان حیوانات په دیگ اثر کیگ هغه رول نه لري لکه په نورو حماسو کیگ چیگ خارق العاده رول لري.

۳- د حماسو یوه حگانکگؤنه دا ده چیگ اتلان په کیگ له هیولاوو او وحشتناکو حیواناتو سره مقابله کوي.

په احمد شاهي شاهنامه کیگ سره له دیگ چیگ وحشتناکو حیواناتو سره د انسانانو تن په تن جکگؤیگ کیسیگ نه دي راغلي، خو په جکگؤه کیگ أیگر حگایه د جنکگي وسیلو په توکگه د حیواناتو یادونیگ راغلي، خو د دیگ پر حگای د خپلو لشگکرو د اتلانو أیگر توصیف شوی او د حماسیگ هغه بله خوا بییگ پوره کؤیگ چیگ تر حده زیاته مبالغه په کیگ وي، لکه غلو او اغراق، مثلاً له درانو لشگکرو خگخه د صمد خان یادونه کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيگ د خپل ورور (شفيق) په مرګګ ييګ سينه کباب وه، خو بيا ييګ هم پر د ښګمن سختيګ حمليګ کوليګ او هغوی ييګ تار و مار کړل او يا هم د نورو جنګګيالیو يادونه

۴- پـه حماسـه کيـګ يـاد شـوي بـوتګي، ونيـګ او ميګويـګ زياتره جادويي او خارق العاده خصوصيات لري.

د حافظ کګل محمد مرغزي په اثر (احمد شاهي شاهنامه) کيګ سره له ديګ چيګ د حماسيګ کګنګ شميګر خصوصيات لري، خو د ونو، بوتګو او ميګوو د داسيګ کوميګ خاصيګ خارق العاده پيګښګيګ کيسه يا داستان په کيګ نه دی راغلی چيګ د سؤي پام حګان ته واؤوي.

۵- د حماسو اتـلان معمولاً مـا فـوق الطبيعـي انسـانان شـګودل کيګاږي.

په ديګ شاهنامه کيګ انسانان ما فوق الطبيعي انسانان نه دي شـګودل شـوي، خـو د هـر جنګـګ د داسـتان اتـل طبعـاً تـر عـادي انسـانانو لـوؤ شـګودل شـوی دی. خـو دا لوؤتيـا دومـره نـه ده چيـګ افسانه يي بريد ته ورسيګاږي.

۶- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق پـه تله نه تلل کيګاږي.

د مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کيګ د اتلانو کارونه د منطق له معياره دومره لريګ نه دي خو داسيګ هم نه دي چيګ سل په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلو کيګ ديګ له منطق سره برابر شي، د فرعي اتلانو رول هم له عادي منطقه وحګي او هغه مهال چيګ د جنګګ کوم حالات وو او سياسي تاريخونو ثبت کؤي، تر هغو معيارونو لوؤ دي.

۷- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کيګ له خپل يو ضد قهرمان سره مخامخيګاٖي.

په ديګ منظوم داستان کيګ طبعاً قهرمانان له خپل ضد سره مخامخ شوي، خو په ديګ شاهنامه کيګ مرکزي اتل احمد شابابا دی چيګ فتوحات د هغه په امر تر سره کيګاٖي، خو دی په مستقيم أول له خپل کوم ضد اتل سره نه مخامخيګاٖي او نه په ديګ داستان کيګ دده د معادل کوم اتل يادونه شويګ ده، البته د احمد شاه بابا د لشګکرو قومندانان له خپلو معادلو قومندانانو سره مخامخيګاٖي او هغوی ته ماتيګ ورکوي لکه د احمد شاه بابا د لشګکرو قومندانان حاجي جمال، صمد خان او نور چيګ د هندوستان د لشګکرو له حګينو قومندانانو لکه منو، خسرو، شهنواز او نورو سره مخامخيګاٖي او له يو وزير سره تن په تن جګګؤه کوي، حاجي جمال چيګ د درانو لشګکرو مشر دی په ديګ اثر کيګ راغلي چيګ عسکر بييګ د مستو خوني فيلانو په شان د دشګمن پر لشګکر حمليګ کوليګ، په ديګ جګګؤه کيګ د هندوستان د وزير پر سر د توپ ګګولة لګګيګاٖي او زيګر وزبر کيګاٖي، ديګ جنګګ کيګ چيګ د هند کوم لشګکر راغلی و هغه د درانو له خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تګـول زيګـر وزبـر شـو. د همـديګ جنکـګ پـه خـاطر کلـه چيـګ احمدشاه بابا د سرهند پر لوري د تکګ نيت وکؤنو د جنکګ تدبير بيګ ونيو:

چيــګ تــدبير وشــه د جنکــګ
تمـــام ورک شـــه د زؤه زنکـــګ
تمـــام فـــوج پـــه جنکـــګ تـــيار
ســـپين بازونـــه شـــوه د شـــګکار
لـــــه لاهـــــوره شـــــو روان
پـــــه دا لار د هندوســــــتان

۸- د حماسو اتلان اکثره په يوه اوإده او خطرناک سفر وحګي.

احمد شـاه بابـا (د احمد شـاهي شـاهناميګ) د اتـل پـه تو کګـه د هندوسـتان پـر يـوه اوإده سـفر وحګـي، د هندوسـتان تـر فتحيـګ وروسته مشهد ته حګي، د مشـهد واکمـن بيـګ تابعدار کيګإي او بيـا نيشـاپور تـه مخـه کـوي، هلتـه لـه يـوه سـخت ژمـي سـره مخامخيګإي، خو دي په خپـل تدبير مخکيـګ تـر ديـګ چيـګ د ژمي يخني بيګ لشګکريګ تباه کؤي، له نيشاپور خګخه لشـګکر کندهار ته ليګإي او له مرکګه ژغورل کيګإي، دا ژمـي دومـره سخت و چيګ أيګر کم ژوندي موجودات ورخګخه پاتيګ شول.

۹- د حماسو اتلان أيګريګ کارناميګ کـوي چيـګ زيـاتره ملي او معنوي ارزشګتونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په احمد شاهي شاهنامه کيګ هم چيګ د جنګګ کوم داستانونه راغلي هغه اکثره ملي او اسلامي ارزشګتونه لري، ملي ارزشګت ييګ په ديګ کيګ و چيګ د هغه وخت د شاو خوا دولتونو او زورواکو خګخه ييګ خپل هيګواد خوندي کاوه او هغه جنګګونه چيګ دوی په نورو هيګوادونو کيګ کول، که هغه ييګ هلته نه وای کؤي، نو دا جنګګونه به ييګ په خپل هيګواد کيګ کول، د هغه وخت سياسي او نظامي خصوصياتدا وو چيګ هيګچا هم په خپل خګنګګ کيګ مستقل او قوي ګګاونأی نه شو زغملای، که احمد شاه بابا خپل هيګواد غشګتلی او يو موتګی کؤی نه وای او د غليمانو نيتونه او قوتونه ييګ تر هيګواده لريګ خنثی کؤي نه وای، نو جنګګ به د افغانانو په کور کيګ بل شوی وای.

احمد شاه بابا د خپل جنګګي تدبير تر خګنګګ يو سوله دوست، زاهد او صوفي مشر و. د يو مشهور روايت له مخيګ يو وخت ييګ د کندهار شګار د ساتنيګ لپاره دفاعي ديوال شروع کؤ، نو مور ييګ (زرغونيګ انا) ورته وويل چيګ زويه دا خګه کويګ؟ هغه ورته وويل چيګ د شګار د دفاع لپاره ديګوال جوؤوم، هغيګ ورته وويل د شګمن چيګ تر شګاره راغی نو بيا دفاع مانا نه لري، د شګمن بايد له شګاره لريګ له منځګه يوسيګ. ديګ خبريګ د احمد شاه بابا په ذهن کيګ تغير راووست او په هغو سيمو کيګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطر ته متوجه شو چېگ خطر تریگ راولاؤیگدلای شو. حگینیگ تنکگ نظره متعصبین د احمد شاه بابا پراخو فتوحاتو ته د کینیگ په سترکگه کگوري، واقعیتونه تحریفوي او وایي چیگ ضرورنه و هغه نوریگ سیمیگ فتح کؤیگ وای، حگینیگ نور بیا حگان د وطن أیگر "خواخوإي "کگنگي او وایي چیگ احمد شاه بابا باید کورنیو اصلاحاتو ته أیگره پاملرنه کؤیگ وای نظر فتوحاتو ته! خو هغه تاریخپوهان او تگولنپوهان چیگ د احمد شاه بابا د زمانیگ تگولنیز، سیاسي، اقتصادي، پوحگي، مذهبي، کلتوري او نور حالات ورته شکگه معلوم دي، هغوی د هغه وخت د سیاسي تگولنیزو تعاملاتو په رنگا کیگ د احمد شاه بابا تدبیر او عمل ته په أیگره درنه سترکگه کگوري او افرین ورته وایي، د دوی د نظرونو د یووالي نتیجه او نچوؤ دا دی چیگ احمد شاه بابا په خپلو فتوحاتو کیگ دا ستر بریالیتوبونه لاسته راوؤل چیگ بیگ په کوردننه بیگلابیگلیگ افغاني قبیلیگ د ملت او مملکت په لوشگي کیگ سره راتگولیگ کؤیگ او دوی ته بیگ د داخلي اختلافونو د را برسیگره کولو فرصت او مجال ورنه کؤ، بل بیگ شاوخوا غلیمان دومره کمزوري کؤل چیگ دده رامنحگته کؤی دولت بیگ أیگر موده له کگواشگه خوندي پاتیگ شو. د احمد شاه بابا د فتوحاتو ملي ارزشگت همدا و چیگ زموإ تگولنیگ ته بیگ درلود، ددیگ تر خگنکگ احمد شاه بابا یو صوفي مشربه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر اسلام مین پاچا و، د شاوخوا تګولو مسلمانانو ورخګخه د مرستیګ هیله وه، په همدیګ خاطر د بخارا مسلمان پاچا ورخګخه د تزاریانو له ظلمه د خلاصون غوشګتنه وکؤه، دهند د مسلمانانو مشر شاه ولي الله ورخګخه له مرهتګیانو خګخه د هند د مسلمانانو د خلاصون هیله وکؤه او احمد شاه بابا دا دواؤه کارونه ترسره کؤل، یانیګ احمد شا بابا د اسلام د بري په خاطر هم زیاته اتلولي وشګوده، د ایران پر لوري لشګکرکشي هم په دیګ نیت وه چیګ د ایران د سیاسي او مذهبي نفوذ مخنیوی وکؤي او که چیګریګ بییګ دا کار نه وای کؤی، نو د دیګ احتمال و چیګ ایرانیان د نادرافشار او ککرکګین د وختونو په شان بیا افغانستان د خپل ظلم تر سیوري لاندیګ راولي. تر احمد شاه بابا د مخه دوران تاریخ لیکونکو ته معلوم دی چیګ خګومره ظلم پر دیګ خاوره واکمن و، حافظ ککل محمد مرغزي هم په خپل اثر کیګ تر احمد شاه بابا د مخه د نادر افشار د ظلم کیسه کؤیګ ده او فکر کوم چیګ د همدغه یوه حالت بیان هم کولای شي په دیګ برخه کیګ د معترضینو غرضي پوشګتنو ته یو شګه حګواب شي. مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کیګ وایي:

هلاکو صفت عیان شه
نمودار په دا جهان شه
په شکست بلند شه اور

(c) ketabton.com: The Digital Library

خــلاص تریــگ نــه شــو د چــا کــور
سنــد بیــگ درســت زیگروزبــر کــه
بــیگ بــالینه یــیگ بــستر کـــه
پــــه هـــر مـــلک پــــه هـــر دیـــار
دده ظلـــــــم و بسیـــــــــار

خو د نادر افشار تر مرکگ وروسته د احمد شاه بابا په باب وایي:

احـــمد شـــاه دُر ابـــدار
پـــه جلـــوه شـــه نـــمودار
چیـــگ لبـــاس بیـــگ سلـــطاني و
مرصـــــع پـــــه خاقانـــــي و
دا جامـــه شـــوه پـــه ده جـــوؤه
د قســمت پــه حگــای کیــگ یــوؤه

۱۰- د حماسو اتلان تن پـه تـن جنکگونو کیگ لـه بیگلا بیگلو وسلو خگخه کار اخلي لکه نیگزه، خنجر، توره، غشي، لیندۀ او نور ، د جنکگ پـه اوزارو کیـگ غولونـه او فریگـب هـم شـامل دي پـه احمد شاهي شاهنامه کیگ پر پورتـه ذکر شـویو جنکگي وسـایلو سربیگره د جنکگ لـه عصري وسـایلو لکـه توپونو خگخه هم کار اخیستل شـوی او د سرهند پـه یـوه جککگؤه کیـگ دهند یـو وزیـر د توپ په ککگولۀ الوزول شوی و، خو جعل، تذویر، فریگب او غولونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیگ په اکثرو حماسو کیگ ییگ یادونه راغلیگ ده ، دیگ کیگ هم له دیگ اوزارو خگخه کار اخیستل شوی دی.

په احمد شاهي شاهنامه کیگ یو داستان داسي گ راغلی دی:
کله چیگ احمد شاه بابا ظل سبحاني د لاهور خواته متوجه کیگاِي او د هغه حگای د نیولو نیت کوي، نو هلته یو شخص د شاهنواز په نامه چیگ أیگریگ لشگکریگ او جنگکگي وسایل لري، احمد شاه بابا ته د مرستیگ وعده ورکوي، خو د احمد شاه بابا لشگکر، بابا ته وویل که شهنواز درغلي وکؤي، نو موإبه بیا خگه وکؤو؟
احمد شاه بابا خپلو لشگکرو ته په حگواب کیگ وویل:

کــــه خـــلاف کـــه شـــــهنواز
دی بـــه شــي پـــه غـــم کگـــداز
چـــیگ اقـــبال لـــرم بلـــــند
و هـــــر چـــا وتـــه خگـــــگر کگند

وروسته شهنواز سره داسیگ فکر پیدا شو ، چیگ د احمد شاه بابا لشگکر کم او بیگ تجربه دی، خزانیگ او وسلیگ نه لري، نو راحگه د جنکگ تیاری ورته ونیسه، کگوندیگ که فتح دیگ نصیب شي، نو هماغه و چیگ د جنکگ تیاری ییگ ونیو.

د شاهـــنواز کگـــوره بـــد قـــول
پـــــه دا قـــــول وکـــــؤه بـــــول
ده ویـــگ اسبـــاب لـــرم د جـــنکگ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو نواب شهنواز خان هغه راز چیگ تر دیگ وخته ییگ په پرده کیگ ساتلی و ، هغه راز خگر کگند کؤ او جنکگ ته ییگ تیاری ونیو ، دا جککگؤه د (شالامار) په نامه یادیگاِي، په دیگ جککگؤه کیگ شهنواز ماتیگ خوري، لشگکر ییگ تار و مار کیگاِي او داحمد شاه بابا لشگکریگ بریالة کیگاِي.

په جککگؤه کیگ د فریگب او درغلة بله بیگلکگه دا ده کله چیگ احمد شاه بابا له هند خگخه کندهار ته متوجه کیگاِي، د (منو) په نوم یو شخص او د هغه (وزیر) زوی چیگ پخوا ییگ جنکگ کیگ ماتیگ خوؤلیگ وه، د هند د یو واکمن (خسرو) له خوا ورته ویل کیگاِي، چیگ تا به د لاهور حاکم کؤو ، (منو) په أیگره خوشالة لاهور ته راغی او غوشگتل ییگ کابل او کندهار ته هم لاؤ شي. خو دیگ وخت کیگ احمد شاه بابا له هندوستانه د کابل پر لوري خطر ته متوجه کیگاِي، نو له کندهاره د هندوستان پر لوري حرکت کوي، کله چیگ پنجاب ته داخلیگاِي، نو پر دشگمنانو ماتم راحگي، د (منو) لشگکر ماتیگاِي ، سره له دیگ چیگ (اووه زره) سکان ییگ ملاتؤ ته راغلي وو ، خو بیا ییگ هم ماتیگ وخوؤه. (منو) چیگ کله د جنکگ حالات ولیدل چیگ تگول پنجاب تباه کیگاِي، نو سولیگ ته لیگوال شو ، نو احمد شاه بابا ته ییگ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایلچي(استازي) پەلاس پیغام راولیگاِه، احمدشاه بابا دا سوله قبوله کؤه، (منو) ییگ وباشگەاو دیگ سره (منو) زیات خوشاله شو.(منو) د هندوستان د والي پەتوکگەپاتیگ شو، خو (منو) ته ییگ دا وویل کەلەتابعدارة خگخەدیگ سرغؤونەوکؤه، نو بیا به تگول پنجاب تباه شي.

تر دیگ وروسته احمدشاه بابا د مشهد پەفکرکیگ شو ، کله چیگ د (مشهد) پر لوري رهي شو ، نو دهغه حگای واکمن (شاه رخ خان) أیگر وارخطا شو او احمدشاه بابا تەییگ یو استازی ورولیگاِه او وییگ ویل که موإ معاف کؤي. تردیگ وروسته د احمد شاه بابا لشگکرو (نیشاپور) ته مخه وکؤه خو دیگ وخت کیگ یو سخت ژمی راغی، احمدشاه بابا پەدیگ خاطر چیگ پەژمي کیگ ییگ لشگکر تلف نه شي، بیگرته د کندهار پر لوري وخوحگیگد. دا ژمی أیگر سخت وان تر دیگ چیگ اکثره ژوندي موجودات ییگ تباه کؤل، دیگ کیگ د هند والي(منو) دا سیگ فکر وکؤ چیگ د احمد شاه بابا لشگکر پەنیشاپور کیگ تر واورو لاندیگ شو ، نو خگەضرورت دی چیگ باج او خراج ورکوم، شگەدا ده چیگ مخالفت ییگ وکؤم، (منو) خپل لشگکر تەهم أیگر فریاد وکؤ، هغو تگولو ورته أیگریگ لافیگ ووهلیگ چیگ موإ ستا ملاتؤ کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه بابا له خوا (خانجان) ته امر وشو چیگ دیگ جنکگ ته لاؤ شي. د دیگ جنکگ له امله پر لاهور سخته قحطي راغله او خلک أیگر په تنکگ شول، بالاخره د (منو) لشگکرو ماتیگ وخوؤله او (منو) وتشگتیگد، خو بیا بییگ خپله پؤه ومنله او دربار ته په تنواتو راغی، نو شهریار (احمد شاه بابا) هغه وباشگه

د بادشـــاه شـــه دا فرمـــان
چیـــگ ســـردار بـــه شـــي روان
د مـــنو تقصـــیر معـــاف شـــه
کـــه بـــلند تـــر کـــوه قـــاف شـــه
چـــیگ اخـــلاص و د ســـردار
منـــو راغـــی پـــه دربـــار
پـــه خـــلعت د شـــاه ممتاز شـــه
پـــه جـــهان کیـــگ سرفراز شـــه

کله چیگ بیا لاهور د احمد شاه بابا د لشگکرو په لاس فتح شو نو هلته بیگرته ژوند له سره پیل شو او شگیگرازي رامنحگته شوه.

چـــیگ فـــارغ شـــو شهریـــار
پـــه رونـــق شـــو تمـــام کـــار
پـــه تـــنظیم راغـــی لاهـــور
کگلـــستان شـــه پـــه هـــر لـــور

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغـه راز پـه دیـګ شـاهنامه کیـګ دجمناترخګنکـګ جکګـؤه، دشاهجهان-اباد تاراج کیګدل، شاهدریګ ته تکګ، د پاني پت د جنګګ داستان او د نورو جنګګونو بیانونه هم راغلي دي.

له نواب ناصرخان سره د جنګګ داستان هم راغلی دی، سره لـه دیـګ چیګ هغـه سره اتـه زره قزلباش هم ملګګري وو، خو بیا هم افغاني لشګګرو ماتیګ ورکؤه.

۱۱- پـه حماسیګ او حماسي شاعرة کیـګ معمولاً د کـلام لفظي شـګګلا تـه أیګره پاملرنه نه کیګإي او د مانا پـر انتقال أیګر زور راوؤل کیګإي، خو کله کله کلام حګینیګ داسیګ برخیـګ هم لري چیګ هنري خوا ییګ هم د پام وؤ وي.

پر احمد شاهي شاهنامه هم همدا معیـار تطبقیګإي، ددیـګ اثـر اکثره بیتونه لـه ژبني پلوه هنري یـا لفظي شـګګلا نـه لـري، حګینو حګـایونو کیـګ وزنـي سـتونزیګ او تیګروتنیـګ هـم لـري، اکثـره بیتونـه ییـګ سپوره او وچ دي، خـو حګینیـګ بیتونـه داسیـګ هـم دي چیـګ هنري جوهر لري او لفظي شـګګلا پـه کیـګ شـګګاري لکـه دا لاندیګ بیتونه:

چیګ وچا ته مخ که غم
وچوي د زؤګګي نم
خګه دی غم ګګوره بلا
نه پریګإدي د هوش کلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیــــگ روان شــــه ستاســــیگ رور
د فــــنا پــــه بادشــــه ســــور
و دانــــا تــــه دنــــیا خــــس ده
پــه خگــو ورحگیــگ د هــر کــس ده
نــــه مظبــــوط لــــري بنیــــاد
چــــیگ بنایــــیگ ده پــــه بــــاد...

په احمد شاهي شاهنامه کیگ حافظ کگل محمد مرغزي د جنکگ د هر داستان په پیل کیگ بیگلا بیگل مسایل مطرح کؤي، اکثره دیني مسایل، بیا ییگ یوه جنکگي پیگشگه، په پای کیگ ییگ خپل لقب یا تخلص (حافظ) یاد کؤی ، د حگان او خپل شعر ستاینه ییگ کؤیگ ده، دا یادونه بیا بیا تکرار شویگ ده. خگو بیتونو ته ییگ د بیگلکگیگ په تو ککگه و ککگورئ:

زمــا شــعر تــه کــه خگــوک ککگــوري
د بــــاران پــــه دود بــــه اوري
ســـؤ مـــزاج بـــه ییـــگ کانـــدي اور
پریــــگ بــــه راشــــي د عشــــق زور
پــه مــزاج بــه ییــگ راســي جــوش
نــــه ییــــگ عقــــل وي نــــه هــــوش

همداسیگ أیگر حگایه د خپل شعر ستاینه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فورم له پلوه دا منظوم داستان يوه مثنوي ده، چيګ معمولاً د اوإدو حماسو، تاريخي كيسو او يا هم پيګشګو د بيان لپاره كارول كيګإي، فردوسي هم د خپليګ شاهناميګ لپاره له همديګ فورم خګخه كار اخيستى دى.

حافظ كګل محمد مرغزى هم د احمد شاهي شاهناميګ د ليكنيګ لپاره مثنوي فورم حګكه غوره كؤى چيګ همدا فورم د اوإدو پيګشګو د بيان صلاحيت لري له حګينو برخو او حګايونو پرته نوره دا مثنوي په (٧) خګپو كيګ ويل شويګ ده. لفظي شګكلا په كيګ دومره نه شته، د كلام موضوع ته ييګ د كلام شګكلا په انأول زيات ارزشګت وركؤى دى، چيګ دا خصوصيات په نورو حماسو كيګ هم شته پر ديګ حماسه نوريګ خبريګ هم كيګدى شي خو بيا هم كه په مجموعي أول خګوك احمد شاهي شاهنامه ارزوي په ديګ اثر كيګ د حماسيګ خصوصيات تر بل هر معنوي أول زيات ليدل كيګإي، البته د يويګ شګيګ حماسيګ تګول خصوصيات پر يويګ حماسيګ هم سل په سلو كيګ نه شي تطبيقيګدلاى، عام نظر او حكم دادى چيګ هر هغه اثر چيګ د حماسيګ زيات خصوصيات پوره كؤي، نو د حماسو په أله كيګ شميګرل كيګإي احمد شاهي شاهنامه هم د نورو معنوي أولونو؛ وياؤنيګ او ويرنيګ په انأول د حماسيګ زيات او غالب خصوصيات لري، نو حګكه ييګ حماسه كګنګلاى شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لغمان کې د شولو کر

دا لیکنه چې په انګازه مجله کې چاپ شوې ده، د معلوماتي انشاء یوه بېلګه ده، هغه ځوان لیکوال چې غواړي معلوماتي او تشریحي لیکنې وکړي دا او دېته ورته لیکنې ورسره مرسته کولای شي. دا لیکنه هنري او ادبي ارزښت نه لري خو د یوې ټاکلې موضوع د سپړنې لارې چارې په ګوته کوي. ځوانو لیکوالو ته د معلوماتي لیکنو د برابرولو په برخه کې یوه بېلګه ګڼل کېدی شي.

د افغانستان په مهمو کرنیزو محصولاتو کې یو هم (شولې) دي چې وریجې ورڅخه لاسته راځي. شولې اکثره په هغو ګرمو سیمو کې کرل کېږي، چې پرېمانه اوبه لري، د شولو کرنه او له هغوی څخه بیا د وریجو لاسته راوړنه یوه اوږده پروسه ده، چې بزګر تر بل هر کرنیز محصول ډېر زیات زیار او زحمت ته اړباسي. زه دلته غواړم د هېواد له هغو ولایتونو او سیمو څخه چې شولې په کې کرل کېږي او بیا پر وریجو بدلېږي، یوازې په لغمان ولایت کې دا بهیر په ترتیب سره تشریح کړم. په دې لیکنه کې به د شولو د کښت پر څرنګوالي سربېره د شولو او وریجو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډولونو او همدارنګه د وریجو د پخولو پر څو ډولونو هم رڼا واچوم:

۱- د شولو بزغلی: د شولو درشې پر مهال یو معین مقدار شولې (دځمکې د ضرورت په اندازه) بېلبېلي او په ځانګړي جوال یا بوجیو کې ساتل کېږي. تر شپږ میاشتني ځنډ وروسته د لمریز کال د ثور میاشتې په لومړیو کې په داسې یوه ځمکه کې چې همدا مهال ورته کولبه شوې، دواله شوې، منډاوو شوې وې او اوبه په کې ډنډ وي، د غنمو د کښت په شان شیندل کېږي، خو په دې تفاوت چې د شولو بزغلي زیات ګڼ شیندل کېږي ان تر دې حده چې نږدې ټوله ځمکه په شولو پوښل کېږي.

۲- د بزغلي د رسېدو وخت: د بزغلي کښت چې د ثور میاشتې په لومړیو لسو ورځو کې ترسره کېږي په عمومي ډول د څلوېښت ورځو په شاوخوا کې موده نیسي او معمولاً د جوزا تر شلمې او یا لږ څه وروسته نېټې پورې رسېږي، په دې کې یو یا دوه ځلي کیمیاوي کود هم ورکوي. د شولو بزغلي ودهدا مهال نږدې پینځه ویشت د برش سانتي متره وي.

۳- د شولو د کښت مهال: د جوزا د میاشتې په بهیر کې د شولو د کښت لپاره ټوله ځمکه تیاره شوې وي. مانا دا چې ځمکه لومړی کولبه او بیا دواله شوې وي. په لغمان کې ځمکه لاتر دې وروستیو وختونو پورې اکثره د غویو په واسطه کولبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدله. یوازې په وروستیو دوه درې کلونو کې د غویو د کولبې ترڅنګ د ماشین یا تراکتور په واسطه کولبه هم دود شوې ده، کله چې ځمکې تر کولبې وروسته د جوزا تود لمر وخوړ نو په اصطلاح ټولې ناروغۍ یې له منځه لاړې، د جوزا په وروستۍ لسیزه معمولاً د جوزا تر شلمې نېټې وروسته نهالونه پیلېږي.

۴- د شولو نهالونه: د جوزا په وروستیو کې اکثره ځمکې نهال ته تیارې وي، د نهال د تیاري وروستۍ مرحله پر ځمکې د اوبو سورول او تر هغې وروسته، منډاوو دی، منډاوو داسې یوه وسیله ده چې زیاتره د توت له لرګي څخه د نږدې یو متر په عرض او د دوه مترو په اوږدوالي او د نږدې لسو سانتي مترو په پنډوالي جوړېږي، په لاندینۍ برخه کې د لوټو د ماتولو لپاره د اوو یا لسو غاښونو په اندازه غاښونه هم لري، د غویو تر شا تړل کېږي او ډنډ شوی پټی پرې اوارېږي، له منډاوو سره نږدې هم مهال د پټي پولې هم جوړېږي، نوې ختې پرې اچول کېږي چې دې ته (تپیاري) وایي، تپیاري له پټي سره دا مرسته کوي چې اوبه یې په دایمي ډول ایسارې کړي، پر کومه ورځ چې پټی منډاوو شو پر همغه مازیګر د بزغلي له پټي څخه بزغلی ایستل کېږي او د لاسي ګېډیو په شان ګېډۍ ګېډۍ تړل کېږي، که چېرې پټی نږدې وي، نو د بزغلي ګېډۍ په لاسونو او که چېرې لرې وي نو په کجاوه کې وړل کېږي او هلته پر همغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مازيګر په ټاکلي اندازه، په پټي کې وېشل کېږي. د نهال لپاره معمولاً اشرګر، چې په کليوالي اصطلاح ورته (انشرګر) يا انشروالا وايي موجود وي، نهال کې اشريو حتمي کارګډل کېږي، چې د کلي اکثره ځوانان، تنکي ځوانان او سپين ږيري په کې ګډون کوي. د سهار تر لمانځه وروسته نهال شروع کېږي او ضرور يې تر غرمې خلاصوي، نهال ټول په لاس کېږي او په ډېر سرعت سره ترسره کېږي، نهالګر په منظم ډول يو د بل ترڅنګ ولاړ وي او تر يوه متر زياته اندازه ساحه رانغاړي، نهال په ډېر شوق او ذوق پرمخ ځي او د بزغلي هغه ګېډۍ چې مخکې تر مخکې تقسيم شوې وي، پرله پسې خلاصېږي، که کوم پټي کې د بزغلي کمی احساس شي، نو د بزغلي مسول کس چې هغه په نهال کې برخه نه اخلي او پټي ته بزغلي رسوي، د هغه کمی پوره کوي. د سهار د چای تر مهال پورې چې هوا خورا ملايمه وي نهال ښه په درز کې روان وي، سهار اته، اته نيمې بجې په پټي کې د کومې ونې يا انځر تر سيور لاندې سباناري کې چای او شرومبی حتمي وي او ددې ترڅنګ تازه انځر، مستې، پنېر، د پنېر اوبه او ځينې نور ملحقات هم ورسره مله وي. د تناره پرېمانه ګرمه ډوډۍ پر دسترخوان خوره وي او نهالګر چې خورا اشتاه نيولي وي، په دومره خوند ډوډۍ خوري چې سړی ورته حيرانېږي، تر سباناري وروسته نهال بيا پيلېږي او تر غرمې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوام کوي، دا مهال نهالګر په خپل منځ کې په لوړ او از یوه نیمه سندره هم وایي، اکثره یو نیم سروکی وایي او یوه یوه لنډۍ یې په منځ کې تاووي. کله کله د دوو کسانو ترمنځ لنډۍ تبادله کېږي او په دې ډول د نهال ګرمي او سختي په خوند سره پایته رسېږي. د غرمې ډوډۍ چې معمولاً یو یا دوه وطني چرګان په کې وي، له نورو ملحقاتو سره ښه مکلفه او خوندوره وي، مستې، شړومبې او ترکاري هم پکې وي، تر غرمې پوره اکثره نهال خلاصېږي، که چېرې یو نیم پټی پاتې وي هغه بیا خپله د نهال خاوند یا بزګر ترسره کوي، اشرګر معمولاً تر غرمې وروسته رخصتېږي. پخوا یو بل دود هم و او هغه دا چې د ځمکې د خاوند له کورنۍ ښځه یا خپله د کورنۍ مشر او یا د هغه زوی به یې د نهال په پای کې د بزغلي په پټي کې ټولو اشرګرو په زور رانیوه او په ختو یې لړه، دا کار یې د خوند او د نهال د ((حسن اختتام)) او یا په اصطلاح د تېر کال لپاره کاوه، خو په وروستیو وختونو کې دا دود له منځه تللی او یا هم ډېر کمزوری شوی، هغه څوک چې په ختو لړل کېده، هغه په دې کار چندان نه خفه کېده او دا یې دود ګاڼه.

۵- د شولو د رسېدو مهال: کله چې د جوزا په وروستیو او د سرطان په لومړیو کې نهالونه ختم شي، نو بیا له هماغه پیله د شولو پټي له اوبو ډنډ شي، نو اکثره وخت دا پټي له اوبو ډنډ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، د میزان په اواخرو کې شولې په صافېدو شي او په دې بهیر کې یو یا دوه ځله کیمیاوي کود ورته ورکوي؟ په هغو سیمو کې چې پټي شالیزار او د اوبو څه کمی وي، د اوبو پر سر څه ستونزې راولاړېږي، خو په لغمان کې چې د الینګار بهانده او د الیشنګ نیم بهانده سیندونه لري، د اوبو ستونزه د ځینو نورو ولایتونو په اندول کمه ده، په لغمان کې بیا د الیشنګ په اندول په الینګار کې د اوبو ستونزه کمه ده.

د شولو د رسېدو ټوله موده نږدې څلور میاشتې ده، کله چې د عقرب میاشت رابره شي او د عوامو په اصطلاح د عقرب ستوری شولې ووهي، نو شولې په پخېدو شي. د عقرب څو ورځې لاوتې نه وي چې لوونه ګډه شي، په څو ورځو کې ټول لوونه ترسره شي او ټوله سارا (کرونده) سپېره مېره شي.

۲- د وریجو د ایستلو پړاو: د وریجو د رایستلو بهیر څو ستونزمن پړاوونه لري، چې دلته یې په لنډیز سره یادونه کوو:

الف- د شولو د لمدولو پړاو: کله چې د شولو غوبل خلاص شي او راشه تیاره شي، شولې راساً هغې لویې ډنډې ته وړل کېږي چې لا تر دې دمخه کېنل شوې وي او داسې بڼه لري چې روانې اوبه پکې داخل او خارج شي، دا شولې اکثره خپله بزګران او یا هم نور هغه اشخاص چې (پایکوټان) ګڼل کېږي، په اجاره اخلي. په لغمان کې معمولاً یو خروار شولې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلوېښتو تر څلور څلوېښتو منو وریجو پورې اخلي او د شولو خاوند ته په پای کې همدا مقدار وریجې ورسپاري.

شولې په عادي ډول له (۱۵-۳۰) ورځو په ډنډ کې پاتې کېږي. که هوا یخه وي شولې نږدې د برش ورځې او که هوا ښه یا نرمه وي، نو د پنځه لسو ورځو په شاوخوا کې پاتې کېږي.

ب- د شولو پخولو پړاو: کله چې د شولو لمدولو معین پړاو ترسره شو، نو بیا د شولو پخولو مرحله پیلېږي، شولې په بټۍ کې پخېږي، پخوا به یې په یو ډول ځانګړو مټونو کې پخولې چې هغه خورا سخت کار وو، په هر مټ کې ایله اووه اته منه شولې ځایېدلې. ترمټونو لاندې به یې اور بلوه او تر معین حرارت وروسته به شولې پخېدلې، خو وروسته به یې یو ډول سرخلاصي دېګي کې راوتل چې هغو ته یو ځانګړی ځای ژوروي، دېګی پرې له پاسه ږدي، لاندې ورځخه اوربلوي او د سون د هغو موادو په واسطه اوربلېږي چې (سیکه) یې ګڼي او په حقیقت کې د وریجو هغه پوټکي دي چې تېر کال له وریجو څخه لاسته راغلي او په همدې نیت یو کال ساتل شوي دي، د بټۍ کار هم د نهال په شان په اشر ترسره کېږي او معمولاً د شپې له خوا وي، که هوا ډېره یخه هم وي کوم تاثیر ځکه نه لري، چې د بټۍ کار تول له اور سره وي او داسې وي لکه سړی چې په ژمي کې دننه په نانوایي کې ناست وي. په یوه ساعت کې نږدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځه لس منه شولې پخېدی شي او که اشرګر تکړه وي، تر دې زیاتې هم پخولای شي، مانا دا چې په پنځو ساعتونو کې نږدې یو خرورا شولې پخېدی شي.

ج- د شولو د وچولو پړاو: کله چې شولې په بټۍ کې پخې شي تر هغې وروسته یې پر داسې یوه اواره ځمکه اواروي، چې لمر ولري. په لغمان کې عموماً بامونه د شولو د وچولو لپاره کارول کېږي، ځکه چې له کورنیو چرګانو او خطرونو څخه هم خوندي وي. د ورځې دوه یا درې ځله په شولو کې په دې نیت پښه وهل کېږي چې شولې یوه خوا او بله خوا واړوي او لمر ته مخامخ شي. که هوا لمرینه وي نو په پنځه شپږ ورځو کې شولې وچېږي او که اسمان وریځ وي تر دې زیات وخت غواړي.

د- د پایکو یا ماشین پړاو: کله چې شولې وچې شي، نو بیا یې پایکو ته وروړي، پایکو کې مخکې تر مخکې نوبت نیول کېږي، پایکو کې په یوه شپه کې تر یوه خروار زیاتې وریجې ایستل کېدی شي. پایکو داسې یو سیستم دی چې د لرګي د یو غټ تیر پواسطه چې (لټ) یې بولي او د لرګي لویې پرې پکې نصب وي، دا پرې د اوبو د انرژۍ یا فشار پواسطه چې له یوې جګې ناوې څخه راشېوه کېږي، تاوېږي، د لټ په تاوېدو سره د پایکو دوه ستنې چې پایې یا څپېړې یې بولي له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځمکې څخه د دوه مترو په لوړوالي جګېږي او بېرته هر يوه په خپل معين ځای کې چې د يوه متر په اندازه ژور وي او (بغری) يې بولي لګېږي، په همدې بغريو کې د درې يا څلور منو په اندازه وچې شولې پرتې وي او د څپېړو په ګوزار له دې شولو پوټکي بېلېږي او وريجې راڅرګندېږي. بيا دا وريجې د چج پواسطه پاکېږي، ميده او ناپاکې وريجې يوه خوا او پاکې يې بله خوا اچوي، د پايکو د خاوند له خوا پر يوه خروار وريجو يونيم من مزد دی، د يادونې وړ ده چې اوس په ټول لغمان کې ايله که څو د ګوتو په شمار پايکوګانې پاتې وي. په وروستيو کې د اکثرو پايکوګانو ځای نويو عصري ماشينونو نيولای چې د وريجو د را ايستلو کار يې ډېر اسانه کړی دی، خو ماشين بيا د پايکو په انډول زيات مزد اخلي، يانې په يوه خرورا وريجو څلور منه وريجې مزد اخلي. د لغمان خلک وايي چې د پايکو د وريجو په انډول د ماشين وريجې بې خونده دي، ځکه چې ماشين د وريجو غوړ زېښي او له منځه يې وړي، خو د ماشين ښه والی بيا دا دی چې وريجې يې صفا او ميده په کې کمې وي.

په لغمان کې د شولو ډولونه: په لغمان کې د شولو بېلابېل ډولونه کرل کېږي، چې غټې او مهينې دواړه پکې شاملې دي، په غټو شولو کې بنګلدېشی، جاپانی، پرګانې او پرملی شاملې دي او په مهينو کې سيله، بېسودی، باړه يا تورشغه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پشدۍ شاملې دي، له پرګانو پرته چې اوس معمولې نه دي، د نورو ټولو شولو کرل يو شان دي، يوازې پرګانې د بزغلي په شان کرل کېږي او نهال نه لري.

د يادونې وړ ده چې غنمې شولې د مهينو هغو په انډول دوه برابره زياتې خېږي. يو جريب ځمکه له يو نيم خروار څخه تر دوه نيم خروار پورې غنمې شولې کولای شي او مهينې بيا ددې مقدار نيمايي خېږي. د مهينو وريجو قيمت او خوند بيا د غنمو هغو په انډول دوه برابره دی، غنمې او مهينې شولې چې په کوم نامه يادېږي وريجې يې هم په هماغه نامه يادېږي.

۸- په لغمان کې د وريجو پخولو ډولونه: په لغمان کې لکه څنګه چې څو ډوله وريجې دي، دغسې په څو ډوله پخېږي هم، چې په هر ډول کې بيا څو نور ډولونه هم لري، چې د وريجو پخولو بېلابېلې کورنۍ دي، دلته يې څو غټو کورنيو ته اشاره کوو:

الف- داوګرې کورنۍ: په لغمان کې د وريجو د پخولو عام ډول همدا اوګره ده، چې سپينه اوګره ګڼل کېږي. په جوش کړو اوبو کې پخېږي او اکثره غنمې وريجې په کې کارېږي. دا په ټول لغمان کې عامه ده او په اصطلاح د لغمانيانو ملي غذا ګڼل کېږي، په پخوانيو وختونو کې به سهار پخېدله خو اوس تر ډېرې زياتې کچې يوازې غرمه يې پخېږي او ډېره کمه د شپې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا هم پخېږي. سپينه اوګره يوه بله ضميمه هم لري چې هغه يې په اصطلاح کتغ ګڼل کېږي، هر کتغ چې ورسره مل وي د همغه په نامه ياد ېږي، لکه پيتي او اوګره، مستې او اوګره، شړومبې او اوګره چې (نرۍ) هم ورته وايي، شيدې او اوګره، کورت او اوګره او داسې نور.

ب- د ناکې کورنۍ: د اوګرې په کورنۍ کې مو ياد ونه وکړه چې اوګره ځانته او کتغ يې ځانته وي، بيا د دواړو په نومونو ياد ېږي، خو اوګره ځانته او کتغ يې ځانته تيارېږي، يو له بله جلا وي او ګډ نه وي، خو د ناکې کورنۍ بيا په ترکيب کې تقريباً همداسې ده خو فرق يې دا دی چې دلته اوګره او کتغ دواړه سره يوځای پخېږي. مانا دا چې اوګره يا وريجې په کتغ کې پخېږي، بل فرق يې دا دی چې پر غنمو وريجو سربېره مهينې وريجې هم په کې کارېږي. د ناکو په کورنۍ کې سبوناکه، شړومبي ناکه، پياوه ناکه او سرنجي ناکه مشهورې دي، سرنجي ناکه هغه ډول وريجې يا اوګره ده چې کله له کوچو څخه غوړي وباسي، له هغو څخه شړومبي ته ورته مايع پاتې کېږي، په همدغه مايع کې چې وريجې پخې کړي، يو ډول تريو خوند لري، همدغې ته سرنجي ناکه وايي، سبوناکه په وچو سبو کې پخېږي، شړومبي ناکه په شړومبو کې او پياوه ناکه په بې غوښې پياوه کې چې معمولاً له وچو پيازو جوړه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- شوله: په ټول لغمان کې معمولاً یو ډول شوله پخیږي، چې اکثره په غریبو ودونو او خیراتونو کې پخیږي. د غنمو وریجو او میو یو ګډ ترکیب وي، د شولې نور ډولونه په لغمان کې زیات باب نه دي.

د - د شکربتې کورنۍ: شکربته معمولاً له مهینو وریجو پخیږي، په لغمان کې دوه ډوله شکربته باب ده، یو هغه ډول شکربته چې صافې کړې سپینې وریجې تیارې شي اوله پاسه پرې بوره ودوړول شي او بل هغه ډول دی چې له پاسه پرې د ګوړې میده ګې یانې شکره ودوړول شي، شکربتې لغمان کې اکثره په روژه ماتې او چرګ بانګونو کې پخیږي او کله کله عاجل مېلمانه پیدا شي او د غوښې د پیدا کېدو امکان کم وي، نو په عاجل ډول ورته شکربته تیاره کړي، د لغمان شکربته ډېره مشهوره ده، چې سندرغاړي یې هم ارمان کوي، د تګاب غیاث استاذ چې ځان د لغمانیانو خوری بولي، د لغمان د شکربتو ډېر ارمانجن دی او وایي:

نه خو به بیا لغمان ته لاړ شو – نه به هغه شکربتې وخورو مینه

هـ- پلوونه: په لغمان کې په کورونو او بازارونو کې معمولاً هغه ډول پلوونه پخیږي چې ډېر عام دي، صافې کړې وریجې (سپین پلو)، سبزي پلو، دمېخ او قابلي پلو، دا ډول پلوونه د لغمان په بازارونو په تېره بیا په مهترلام ښار کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخېږي. هر ډول پلو د هېواد د نورو بازارونو په انډول ارزانه دی. په همدې هيله چې د هېواد هر وګړي ته په هر ګوټ کې هر ډول پلوونه ورسېږي، دا ليکنه پايته رسوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه خزانه: تر عظیم الشان قرآن وروسته

((پټه خزانه))، په پښتو ادبیاتو کې هغه خورا مهم، تاریخي او ادبي اثر دی، چې په ټولو پښتو اثارو کې پښتنو ته بل هېڅ ادبي اثر دومره منښت، ګرانښت او تقدس نه لري، لکه پټه خزانه. قرآن عظیم الشان چې د ټول بشر د نېکمرغۍ او د ټولو مسلمانانو لپاره تر تصوره پورته جامع خدایي کتاب دی او ټول بشر ته د لمر د رڼا حیثیت لري او پښتانه د قرآن پر تقدس، سپېڅلتیا او روښانتیا تر هر چا زیات باوري او ګروهمن دي، خو که تر قرآن عظیم الشان او څو نورو مذهبي کتابونو وروسته په عامه روښنفکري پښتني ټولنه کې د کوم کتاب د ګرانښت، تقدس او درناوي ارزونه، پرتلنه او تلنه کوو، نو بیا خو هېڅ کتاب هم د (پټې خزانې) مقابله نه شي کولای او نه دې سره د ګرانښت او محبوبیت په تله تلل کېدی شي. د دې ګرانښت علت څه دی؟ ولې ټول ولس ورته د تقدس په سترګه ګوري؟ او بیا هغه ولس چې له ځینو خاصو مذهبي او عقیده یي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښتونو پرته پر بل هېڅ شي په اسانۍ توافق نه کوي، ولې (پټه خزانه) مني؟ ولې يې درناوی کوي؟ ولې پرې متفق دي؟ ولې ترې خوند اخلي؟ او ولې پرې باور کوي، هر کله که مو دا او د بېته ورته پوښتنې مطرح کړې او معقول ځوابونه مو ورته پيدا کړل، کېدی شي پر (پټه خزانه) د ځو شکمنو ((ليکوالو)) شکونه راته خپله ځواب شي. زه نه غواړم دلته د ځينو نورو ښاغلو ليکوالو په شان د (پټې خزانې) په اړه تاريخي، ژبني، ادبي او کرونولوژيک دلايل راوړم او د هغو لپاره ګڼ شمېر اخځونه د ملاتړ په توګه کتار کړم، يوازې له خپل ليد لوري غواړم په عام ډول د پټې خزانې د حقانيت، ماهيت او ارزښت په اړه خپل نظر څرګند کړم:

د پټې خزانې تاريخي ارزښت: (پټې خزانې) په حقيقت کې د خپلې ښکلا له امله يو شمېر مخالفين پيدا کړل، ددې مخالفتونو يو غټ علت دادی چې په (پټه خزانه) کې د جهان پهلوان امير کروړ سوري يو شعر (وياړنه) راغلی، دا شعر د تاريخي قدامت له مخې (۱۳۹هـ ق) کال ته رسېږي، ددې شعر له امله د پښتو ادبياتو د لاسته راغلي ليکلي شعر نېټه د ګاونډيو ژبو په تېره بيا د فارسي ژبې له لومړي لاسته راغلي شعر څخه نږدې يوه نيمه پېړۍ (۱۵۰کاله) دمخه ځي. د ايران يو شمېر فارسي ژبي ليکوال وو چې د فارسي ژبې د بډايه ادب له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخې په سیمه کې د فارسي ژبې د تفوق روحیه پالي او افغانستان هم د خپلې ژبې او فرهنګ د نفوذ ساحه (!) ګڼي، د پښتو ژبې او ادب دا تاریخي قدامت او قوت نه شو زغملای، نو ځکه یې په عمومي ډول له پټې خزانې او په خاص ډول له دې شعر سره حسادت او حساسیت وښود او ورو ورو یې پر پټه خزانه د ((جعل او تذویر)) تورونه پورې کړل. یانې ددې تورونو اساسي سرچینه د ایران ملتپالي او ژبپالي لیکوال وو. دوی ددې کار لپاره په لومړي ګام کې په افغانستان کې یو شمېر فارسي ژبي لیکوال د پټې خزانې مخالفت ته راوپارول او بیا د وخت په تېرېدو سره یو شمېر ((پښتانه لیکوال)) هم ددې لړۍ برخوال شول.

د پټې خزانې سیاسي ارزښت: په مجموعي ډول ټول افغانان او په ځانګړي ډول پښتانه چې د علامه اقبال په وینا د اسیا زړه تشکیلوي، په وروستیو، درې، درې نیم سوو کلونو کې لومړی د یو محلي او ورپسې بیا د یو ملي حکومت خاوندان شول او له دې سره سم له ځینو ګاونډیو هېوادونو سره د سیاسي رقابت ترڅنګ پر فرهنګي سیالۍ هم اخته شول، نو د یو شمېر ګاونډیو هېوادونو او قومونو سیاستوال او لیکوال چې افغانان او په تېره بیا پښتانه یې د ((یو وحشي او یرغلګر)) (!) قوم په توګه معرفي کول، د پښتنو د فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنۍ را سپړل او ځلول ورته د زغملو نه وو، دوی غوښتل چې فرهنګي محکومیت د سیاسي محکومیت وسیله کړي، نو په دې خاطر یې د پټې خزانې، فرهنګي، ادبي او علمي ارزښت له سیاسي هغو سره مخلوط کړ او د سیاسي انګېرنو پر بنسټ یې د (پټې خزانې) مخالفت ته راودانګل.

د پټې خزانې متني ارزښت: څرنګه چې د پټې خزانې لیکوال (محمد بن داود هوتک) یو پوخ، فطري، کسبي او مسلکي لیکوال و او د شاه حسین هوتک د دربار منلی منشي و، نو په خورا دقت او انتظام یې د تاریخي تسلسل او اخځونو په ښودلو سره د (۵۰) تنو په ګډون د شاعرانو تذکره ترتیب کړې ده او د یو ښه، پوخ او کره متن په ترڅ کې یې هغوی معرفي کړي دي، نو د متن دغې ښکلا هم ځینې منفي باف لیکوال راپارولي چې ولې یې پر هغه وخت داسې پخه تذکره لیکلې ده. دوی په عام ډول د پښتنو او په خاص ډول د (محمد بن داود هوتک) پر استعداد شک ښکاره کوي چې پښتانه! هغه وخت او داسې کتاب!!؟

دوی دېته پام نه کوي چې تر همدې تذکرې څخه نږدې اووه سوه کاله دمخه د غزنویانو په دربار کې د ((شاهنامې)) په شان یو مهم اثر لیکل کېدی او زړې افسانې په نظم کېدی شي، په دې دربار کې پر یوه وخت شاوخوا (دوه نیم سوه) لیکوال پالل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدی او د شعرونو په لسګونو دېوانونه رامنځته کېدی شي، خـو د هوتکیـانو پـه دربـار کـې دې یـو محمـد هوتـک ددې استعداد نه پیدا کوي چې یوازې د تېرو او هم مهالو شاعرانو یوه تذکره ترتیب کړي؟ ځکه چې د دوی په نظر دا قوم د فرهنګ او ادب پنځونې استعداد نـه لـري!؟ کـه چېرې پټـه خزانـه د یـو څلور پنځو شاعرانو له ګډو وډو سوانحو جوړه وای نو بیا خو کېدی شول چا پرې انتقاد نه وای کړی. اوس د پټې خزانې (منتقدین) د خپل استعداد له لید لوري د پټې خزانې متن ګوري، دوی فکر کوي چې ولې دومره پوخ متن؟ که هر ((نقاد)) د خپل استعداد له زاویې څخه د بل لیکوال اثر ته وګوري، نو بیا خو د ډېرو نړیوالو لیکوالو پر اثارو هم شک کولای شو، ولې هومر؟ ولې هوګو، ولې بلزاک، ولې ټاګور، ولې خوشال او داسې نورې ډېرې ولې ولې.

د پټې خزانې اروایي ارزښت او اغېز: په یوه ادبي اثر کې د لیکوال او لوستونکي ترمنځ یوه پټه رابطه وي، د همدې رابطې پر بنسټ د دواړو فکري او اروایي اړیکې ټېنګېږي، دا رابطه په حقیقت کې د هغه (صداقت) بیان دی، چې لیکوال یې په خپل اثر کې وړاندې کوي. هر څومره چې د لیکوال په اثر کې د صداقت او رښتینولۍ جوهر زیات وي، په همغه اندازه د لیکوال او لوستونکي رابطه زیاته ټینګېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نږدې کېږي، که لیکوال په خپل اثر کې د صداقت پرځای د مفاهیمو په انتقال کې له تصنع، تکلف او لفظي درغلۍ څخه کار واخلي، لوستونکی به یې یو ځل اثر ولولي، بیا به یې هم ولولي خو هېڅکله به یې زړه ته لاره پیدا نه کړي، په همدې وجه تکلفي، تصنعي او نږه اکتسابي لیکوال کامیاب لیکوال نه دي او نه هم هېڅکله عام محبوبیت پیدا کولای شي. ادبي اثر داسې یوه پدیده نه ده چې څوک یې په زوره پر چا ومني او نه هم د کره کتنې په شان علم دی چې ځینې کره کتونکي په پای کې یو حکم صادوري. زه وایم چې په پټه خزانه کې کوم قوت موجود دی چې پر عام ولس او په تېره بیا پر لیکوالو یې ځان د تقدس تر سرحده منلی دی؟ نه محمد بن داود هوتک (د پټې خزانې مولف) او نه هم پوهاند عبدالحی حبیبي (د پټې خزانې شارح) کوم زور درلود او نه هم د پټې خزانې تر شاه د زور لښکرې ولاړې وې چې پر خلکو یې ومني. زما په فکر په دې اثر کې صداقت، د لیکوال احساس، عواطفو د لیکوال له فني قوت سره ملګري کېږي او په پای کې اثر هغومره قوت پیدا کوي چې ان د خلکو پر زړونو د یو سپېڅلي ادبي اثر په توګه حکومت وکړي. د دنیا په ټولو ادبي اثارو کې دا خبره تراوسه نه ده پېښه شوې او حتی دا به یوه معجزه وي چې یو څوک یا لیکوال دې نن کښېني، درې سوه کاله وړاندې د یوه بل لیکوال په نوم دې تذکره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولیکي او هغې کې دې بیا ان تر یو زر کلونو پورې په بېلابېلو دورو کې د هر پړاو له تاریخي او اجتماعي حالاتو سره سم لیکوال او ادبي بهیر داسې معرفي کړي، چې د خلکو پر زړونو دې د نورو ټولو ادبي اثارو په انډول زیات حکومت وکړي.

که موږ فرضاً د یو څو شېبو لپاره دا فرضیه ومنو نو بیا خو دغه بل لیکوال تر محمد بن داود هوتکه هم د زیاتې ستاینې او شاباسۍ وړ دی چې په شلمه پېړۍ کې داسې یو اثر لیکلای شي چې د پېړیو په بهیر کې د یوې ژبې مطرحو شاعرانو ته شعرونه هم منسوب کړي، ادبي ژوند، مبارزې او ویاړونه هم ورپه برخه کړي او بیا نور لیکوال، سیاسي او ادبي تاریخونه هم ددې لیکوال خبره تائید کړي.

تراوسه پورې د بشر د ادب تاریخ په ټوله دوره کې دا ډول ادبي معجزه چا نه ده تخلیق کړې، هو داسې شوي چې یو شاعر یا لیکوال د بل نوموړکي، نوموړ، مړ یا ژوندي شاعر یا لیکوال کلام په خپل نامه کړی وي، خو دا ډول غلا هم ډېره ژر رسوا شوې ده، خو دا بل ډول معکوس کار چې څوک دې خپل اثر بل چاته منسوب کړي او خپله دې ترې دفاع هم وکړي، په ادبي تاریخ کې یې بېلګه نه لرو.

پټه خزانه د هغې انډول، بدیل یا مثل: د پټې خزانې مخالفین چې پر پټه خزانه یې متضاد شکونه څرګند کړي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو لپاره به یو منطقي دلیل دا وای چې دوی پټې خزانې ته ورته یو بل تاریخي اثر یا تذکره جوړه کړې وای، تر هغه وروسته یې پر خلکو منلې او بیا یې له پټې خزانې سره پرتله کړې او خلکو ته یې ویلي وای چې دا دی د دا ډول ((جعلي)) اثارو لیکل او پر خلکو یې منل ګران کار نه دی. که دا کار یوه یا دوو لیکوالو نه شو کولای، نو بیا دې د پټې خزانې ټول مخالفین، په ښکاره او پټه سره ناست وای په شپو، میاشتو او کلونو دې کار کړی وای او بیا دې خپل لاسوند (سند) خلکو ته وړاندې کړی وای او ولې د ډېر وخت او ډېر کلونه؟ ځکه د یو ((جعلي)) اثر لپاره خو ډېر وخت ته اړتیا نه شته، هغه خو د تخیل، احساس او عواطفو په زور نه رامنځته کېږي، بلکې فکر، مهارت او چل ول ته ضرورت لري، نو د پټې خزانې ټولو مخالفینو باید د زیاتې انرژۍ د لګولو پرځای دا کار ژر تر ژره ترسره کړی وای. د منفي بافانو او شکاکانو دا خاصیت دی چې تر خپل فکر او استعداد پورته اثر باندې ضرور شک ښکاره کوي، مشرکینو به پر قرآن کریم هم شک کاوه، د قرآن کریم ایتونه به یې شعر باله او ځینو به سحر و جادو. کله چې د لوی خدای(ج) له لوري په همدې اړه د (انا اعطینا...) سورة نازل شو او له مشرکینو څخه وغوښتل شول چې تاسو د دې کلام معادل یا مثل جوړ کړئ، نو هغوی چې هر څومره زور وواهه څه یې ونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړای شول نو تر هغه وروسته یې بیا اعتراف وکړ چې دا واقعاً هم د الله(ج) کلام دی، نو پټه خزانه خو د بشر د ذهن یوه راټوله کړې ادبي تذکره ده، نو د پټې خزانې ټولو مخالفینو ته یو چیلنج دی چې په انفرادي یا ډله ییز ډول دې ته ورته یو اثر رامنځته کړي.

پټهٔ خزانه، د شک او ثبوت مقابله: پر یوه شي باندې شک ښکاره کول اسانه دي، خو د هغه پر وړاندې د ثبوت وړاندې کول بیا هغومره اسانه نه دي. پر پټه خزانه هم شک ښکاره کول اسانه کار دی، لکه چې دا شکونه د هر شکاک له خوا شوي هم دي، خو د خپل شک د اثبات لپاره یوه هم غوښ ثبوتونه نه دي وړاندې کړي، د شکاکانو پر وړاندې هم چې کوم اسناد او دلایل وړاندې شوي هغه هم شکاکانو ته د منلو وړ نه وو هغوی پر هغو بیا هم شک ښکاره کړی دی. خو زما په نظر پټه خزانه خپله یو ثبوت دی، یو شتوالی او موجودیت دی، د ثبوت له پاسه بیا ثبوت وړاندې کول څه مانا نه لري.

لوی خدای(ج) په طبیعت کې ډېر رازونه اچولي، له هغو رازونو څخه یو دا دی چې ((هر سړی پیدا دی خپل خپل کار لره که نه))؛ یو څوک به کار کوي بل به نیوکه کوي، یو څوک به یو اثر لیکي بل به پرې نقد کوي، یو څوک به د ښه خوی او ښو اخلاقو خاوند وي او بل پرې شک کوي او وایي به چې دا چلند

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د قوت د نشتوالي له امله دی، په اصل ماهيت کې دا سې نه دی، يو څوک به ښه صادق مسلمان وي، بل به منافق او شيطان وي، يوه خوا به حق وي بله خوا به بطلان وي او ژوند به ترپايه همدا سې د متضادو لوريو په مقابله کې روان وي.

پټه خزانه هم د غسې يو ثابت حقيقت او واقعيت دی، په دې لړ کې شکاکان هم حق لري د خدای(ج) د پنځول شوي طبيعت مطابق خپل شک ښکاره کړي. ځينو ليکوالو د رحمان بابا د ژوند او مرګ د کلونو په باب شک ښکاره کړی او هغه يې سم نه دی بللی او په دې باب يو شمېر ليکوالو ليکنې هم کړي، دا چې رحمان بابا پر کوم کار مړ دی او پر کوم پيدا؟ دا ددې مانا نه لري، چې د رحمان بابا له شتوالي منکر شو، د رحمان بابا د شعرونو شتوالی خپله د رحمان بابا د اثبات لپاره کفايت کوي، نو د پټې خزانې د اثبات لپاره هم غټ دليل په خپله د هغې متن دی چې د سالم عقل او فکر خاوند ترې انکار کولای نه شي. ځينو ليکوالو او په اصطلاح ((تېزبينو)) ليکوالو دا د ځان د تبليغ او اطراح لپاره يوه ښه وسيله ګڼله چې پر يو مشهور اثر، پر يوې مشهورې تاريخي پېښې او يا مطرح ليکوال وپېچي، پر هغو شک ښکاره کړي او ځان مطرح کړي.

يو وخت موږ په پېښور کې غوښتل د خوشال بابا د زوکړې د څلورسومې کاليزې په وياړ يو علمي سيمينار جوړ کړو، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمینار تر جوړولو وړاندې د سیمینار د مقالو د وېش لپاره یو بورډ یا جرګه ګۍ جوړه شوې وه، په جرګه ګۍ کې یو تن مطرح لیکوال وویل زه غواړم د خوشال بابا د ژوند یانې تولد پر کال لیکنه وکړم، ده وویل زما د لیکنې عنوان دی: خوشال بابا پر کوم کال پیدا دی؟ یو زرو دوه ویشت که یو زرو یوویشت؟ ده وویل ما سره ګڼ شمېر داسې دلایل، مدارک او اسناد شته؛ دا ثابتوي چې بابا پر یو زرو یوویشت کې پیدا دی نه په یو زرو دوه ویشت هـ ق کې. مونږ وویل دا یوه اتفاقي موضوع ده او واضح ده، ضرورت نه شته چې پر دې لیکنه وشي، د بابا د ژوند او اثارو پر هغو اړخونو باید خبرې وشي چې تراوسه لا مبهم دي او څېړنې ته اړتیا لري، خو لیکوال صیب بیا ټینګار وکړ څوک وایي چې د خوشال بابا د ژوند کال اتفاقي دی؟ هېڅ اتفاقي دی نه، تاسې یو ځل زما منابع او اسناد وګورئ بیا به مو باور پرې راشي، پرېږدئ چې مونږ لوستونکو ته واقعیت وایو، کله چې لیکوال پر خپلې خبرې تر حده زیات ټینګار وکړ، نو ماته هم یو څه غوصه راغله ما ورته وویل: د خوشال بابا په باب تر ټولو کره، معتبره او باوري اسناد کوم دي؟

ده وویل خپله د بابا اثار. نو ما وویل کله چې خپله بابا وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د هجرت زر دوه ویشت سن و ــــ چې زه راغلم په میان))

نو بیا ته څوک یې چې د بابا د ژوند په هکله خپله د بابا خبره رد کړې، دې سره زموږ بحث نور پای ته ورسېد.

نو اوس راځو خپلې خبرې ته چې پر یوه شي د شک ښکاره کول او د هغه لپاره د یو څو مرتبو او نا مرتبو، وړاندې او وروسته دلایلو راوړل او د عادي لوستونکو د ذهنونو ګډوډول اسانه کار دی، خو د خپل ناسم شک اثباتول ساده کار نه دی.

د پټې خزانې له مخالفینو څخه یو: پټې خزانې په پیل کې د سیاسي او کلتوري سیالیو له امله بهرني مخالفین درلودل، وروسته وروسته بیا د مخالفتونه په کورنۍ کچه هم څرګند شول، خو د کورنیو مخالفینو د مخالفت علتونه ډېر زیات سیاسي او کلتوري نه وو؛ اکثره د حقارت له رواني عقدو او په فرهنګي چاپېریال کې د سالم رقابت له لارې لوړ شهرت او مقام ته د نه رسېدو له امله پیدا شول. د کورنیو مخالفینو سرخېل ښاغلی قلندر مومند دی چې په پښتنو لیکوالو کې نسبتاً پام وړ مقام لري. دقلندر مومند د شهرت یوه لویه وجه همدا د پټې خزانې مخالفت دی، سره له دې چې هغه په شعر، لنډه کیسه، تنقید او تحقیق کې هم مشهور دی، خو په دې هره برخه کې دده همعصره داسې نور پښتانه لیکوال وو چې له قلندر مومند څخه یې اول مقام نیولی و او زیات شهرت ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسېدلي وو ، د بېلګې په توګه که څوک د غزل نوم اخلي ، نو د حمزه بابا ، که د تحقيق نوم اخلي نو کامل مومند ، که د لنډې کيسې نوم اخلي نو مهدي پاچا او که د انقلابي شاعرۍ نوم اخلي نو د اجمل خټک نومونه يې اول په ذهن کې راګرځي. قلندر مومند ته دده د فرهنګي شخصيت د خړوب او مطرح کېدو يوازينۍ لاره همدا ((تنقيد)) پاتې وه. نو ده بايد داسې يو څه ته ګوتې وروړې وای چې دده د فرهنګي شخصيت د شهرت غوښتنې دا غريزه يې خړوب کړې وای. د قلندر مومند دا پټه تلوسه هغه وخت د فوران حالت ته ورسېده چې پر (۱۳۴۵ل، ۱۹۶۶م) کال کابل کې د خوشال بابا په ياد جوړ شوي نړيوال سيمينار ته رابلل شوی و ، دا هغه مهال و چې د پټې خزانې له لومړي چاپ څخه نږدې (۲۵) کاله تېرېدل، ددې سيمينار علمي مشري د لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي پر غاړه وه. دې سيمينار ته پر قلندر مومند سربېره حمزه بابا او څو نورو ليکوالو ليکنې وستايل شوې، لوی استاد پوهاند علامه حبيبي چې نه يوازې د افغانستان، بلکې د ټولې سيمې په کچه يو لوی عالم و ، هم زيات وستايل شو او درناوی يې وشو ، قلندر مومند په دې سيمينار کې دده له خپلې توقع او شان سره برابر ونه ځلېد ، نو له همدې ځايه ده د داسې يو ناسم رقابت لاره ونيوه چې پخوا يې دومره جوش نه و. دا وخت د قلندر مومند د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلم نوکه او ذهن د (استاد حبیبي) لوري ته واوښتل او په دې کې یې لومړی کتاب چې لوی استاد پرې حاشیې، تعلیقات او شرحې لیکلې وې هغه (پټه خزانه) وه، نو همدا کتاب هدف یا ټارګېټ شو، ولې پټه خزانه هدف شوه؟ ولې د حبیبي صاحب خپل تالیفات تر برید لاندې رانغلل؟ ددې پوښتنې ځواب دادی چې د پټې خزانې د تردید لپاره لا تر دې دمخه بهرني ذهنیت کار کاوه، هغوی هم یو کورني شکاک او کورني شکاک هم یو بهرني ملاتړ ته اړتیا لرله، مشترکې ګټې د دوی د ګډې همکارۍ سبب شوې. ښاغلي قلندر مومند تر هغه وروسته پر پټه خزانه څو انتقادي لیکنې وکړې او د پېښور په چاپي خپرونو کې یې خپرې کړې.

قلندر مومند نږدې شل کاله پر پټه خزانه ((تحقیق او تنقید)) وکړ او په پای کې یې ((پټه خزانه فی المیزان)) کتاب چاپ کړ، هغه وخت چې لوی استاد عبدالحی حبیبي ژوندی و، نو د پټې خزانې د بهرنیو او کورنیو شکاکانو د شکونو په اړه یې خپل مستند دلایل ولیکل، دلوی استاد تر مړینې وروسته قلندر مومند ته لاره نوره اواره شوه، وروسته ده یو شمېر هغه لیکوال په تېره بیا د پېښور ځینې ځوان لیکوال چې دده پر چاپېریال راټول وو او په یو نه یو ډول یې ده د شخصیت په وده کې رول درلود، په زړه نا زړه ډول د قلندر مومند فکر تعقیب

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ، خو بیا هم په پېښور او کویټه کې ډېر نور داسې لیکوال وو چې د قلندر مومند د نظریاتو خلاف یې لیکنې وکړې. ښاغلي همېش خلیل د قلندر مومند د ((پټې خزانې فی المیزان)) په ځواب کې د ((تول پارسنګ)) په نامه یو مستقل اثر ولیکه. د پټې خزانې د مخالفت لړۍ په پای کې د ابتزال داسې یو حالت ته ورسېده چې ان ځینې داسې کسان چې اصلاً یې په خپل ټول عمر کې یو ځل هم پټه خزانه لوستې نه وه، هغوی هم د پټې خزانې په اړخ خپل نظرونه څرګند کړل. یوه ورځ له پېښوره (ټل) ته په یوه مشاعره کې د ګډون لپاره روان وو، د کوزې پښتونخوا یو ځوان لیکوال له ما څخه وپوښتل ((یون صاحب دا د پټې خزانې په باب ستا رایه څه ده؟)) ما ویل له رایې څخه دې مطلب څه دی؟ ده وویل منې یې که نه؟ ما وویل زه یې ومنم که ونه منم هغه خپله داسې یو اثر دی چې ځان یې پر خلکو منلی او بل دا خو څه د عقایدو مسله نه ده چې که څوک یې ومني نو له ګناه به خلاص شي او که ویې نه مني نو ګناهکار به شي. منل نه منل د هر چا خپل کار دی خو واقعیت په خپله واقعیت دی. ده وویل بیا هم مطلب مې همدا و. ما ویل ستا رایه څه ده؟ ده وویل زه خو یې مخالف یم. ما ویل پټه خزانه دې لوستې؟ ده وویل نه جي! ما ویل چې لوستې دې نه ده نو بیا مخالف یې په څه یې؟ ده وویل: دا قلندر صاحب او نور چې کوم دي، هغه یې نه مني

(c) ketabton.com: The Digital Library

که نه ما ویل... ما وویل د واقعیت خبره بېله ده او د منلو یا نه منلو خبره بېله. ما ویل اسلام د خدای(ج) یو کامل دین او قرآن د خدای(ج) اسماني کتاب دی، بیا یې هم د نړۍ نا مسلمان وګړي او همدارنګه یو شمېر منافق مسلمانان عملاً نه مني نو دا خو ددې مانا نه لري چې اسلام او قرآن کې نیمګړتیا ده، نیمګړتیا خپله زموږ په ذهن کې ده. پته خزانه یو واقعیت دی چې پټېدلای نه شي، د منلو او نه منلو خبره د هغې د واقعیت مانع کېدلای نه شي...

د قلندر مومند ترڅنګ یو شمېر نور لیکوال چې د هغه لاره تعقیبوي، هغوی له معقولې لارې او د فرهنګي کارو هڅې په وسیله د شهرت او مقام لوړو پړاوونو ته نه شي رسېدلای، نو دوی دا لاره غوره ګڼلې چې داسې یو ادبي اثر ته لاس وغځوي چې هغه د خلکو زړونو ته لاره پیدا کړې وي، دوی فکر کوي په دې کار سره به د خلکو حساسیت راوپارېږي او زموږ لیکنه به ولولي، بیا به مو پر ضد لیکنه وکړي او که ځواب رانه کړي نو بیا به وو ایو ګوره چې زموږ دلایل پاخه وو چا یې ځواب ونه شو ویلای. دا ډول لیکوال چې د شهرت د فقر پر غریزې اخته دي، په هر ځای کې شته؛ په جلال اباد کې یو ځوان عادي او مبتدي لیکوال په یوه نوې راوتې سیمه ییزه مهالنۍ عادي جریده کې پر یوه ډېر پاخه او مطرح لیکوال په دې نیت بې ځایه، نامعقوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له واقعیت څخه لرې انتقادي لیکنه وکړه چې مطرح لیکوال به یې ځواب ووایي او دې سره به ((منتقد)) او ((جریده)) دواړه شهرت ته ورسېږي او په پېنځوو کې به یاد شي. خو مطرح لیکوال هغه لیکنه ډېره بابیزه وګڼله او هېڅ ځواب یې ور نه کړ، یو بل لیکوال ورڅخه وپوښتل چې د هغه لیکنې ځواب دې ولې ور نه کړ؟ هغه وویل: دا ځوانان دي، دوی د شهرت غریزې پسې اخیستي، زه نه غواړم په خپل ځواب دوی خپل هدف ته ورسوم. دا مسله همدا سې غلې پاتې شوه، څه موده وروسته هغو ځوانانو له هغه مطرح لیکوال څخه بښنه وغوښته. نو د پټې خزانې د کورنیو مخالفینو یوه غټه ستونزه او ناروغي همدا ده چې د شهرت غریزې پسې اخیستي دي. که موږ د ښاغلي قلندر مومند ټول لیکلي اثار سره وارزوو نو راته معلومه به شي چې هغه په غزل کې د حمزه بابا، په انقلابي شاعرۍ کې د اجمل خټک او په تحقیق او تاریخ لیکنه کې د کامل مومند او استاد عبدالحی حبیبي مخکښې نه شوه زغملای. د ارواپوهنې له نظره هغه اشخاص چې د ژوند په یو لړ سیاسي، ټولنیزو او فرهنګي چارو کې ناکام او یا هم تر خپلو محسوسو او نامحسوسو سیالانو پاتې راشي، معمولاً پر منفي کرکترونو بدلېږي، هغه لیکوال چې په لیکوالۍ کې د تخلیق او تحقیق په دواړو برخو کې پام وړ او مطلوب پرمختګ ونه کړي معمولاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربیمه لار (تنقید) غوره کوي. کله کله بیا دا تنقید د اصلاح او لارښوونې پر محور راڅرخي، خو کله کله بیا د منفي بافۍ د ناروغۍ ښکار شي او هرې مثبتې پدیدې ته ضرور د شک او تردید په سترګو ګوري، ښه کره کتونکی همغه دی چې یو اثر مخکې تر مخکې د ښه والي او بدوالي د ټاکلې فرضیې له مخې ونه رازوي. یانې فرضیه مخکې تر مخکې قید نه کړي، چې حتماً به دا اثر ښه ثابتوم یا بد او کمزوری. ښه لاره داده چې اثر څنګه دی همغسې یې وارزوي، خپل شخصي نظر او عواطف په کې دخیل نه کړي. زه فکر کوم چې قلندر مومند مخکې تر مخکې د پټې خزانې په اړه د (رد) فرضیه ټاکلې وه او خپله ټوله انرژي یې د همدې (رد) لپاره راټوله کړې وه. د قلندر مومند د لیکنې تر شا څه رواني مشکلات پراته وو، چې ده نږدې شل کاله د هغه اثر د تردید لپاره کار وکړ چې محمد هوتک هغه په دوو کلونو کې لیکلی و. کېدی شي محمد هوتک د پټې خزانې پر لیکلو دومره نه وي په تکلیف شوی لکه قلندر مومند یې چې په تردید کې په تکلیف شو.

قلندر مومند په خپله لیکنه کې په اصطلاح له نجومي علم څخه هم ګټه اخیستې او په اصطلاح له بېلابېلو جنتریو یې استخراج کړی چې د پټې خزانې د متن په پای کې یوه راغلې نېټه غلطه ثابته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد هوتک په پټه خزانه کې لیکي: ((کتاب تمام سو، په ورځ د جمعې (۲۴) د شوال المکرم (۱۱۴۲) هجري په قندهار کې او مولف محمد هوتک هم فارغ البال سو الحمد لله حمداً کثیراً))

خو قلندر مومند په دې نظر دی چې د شوال (۲۴) د جمعې ورځ نه ده، له همدې پورتني ټکي سره په ارتباط کې د ښاغلي قلندر مومند د یوې مرکې یو ټکي ته ستاسو پام را اړوم.

د قلندر مومند تر وفات نږدې درې کاله وړاندې، ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي قلندر مومند سره یوه مرکه کړې وه، دا مرکه همغه مهال له پېښوره خپرېدونکې (وحدت) ورځپاڼه کې چاپ شوې وه. په دې مرکه کې ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي مومند څخه پوښتلي وو چې ستاسو د پیدایش کال کوم دی؟ هغه ورته په ځواب کې ویلي وو ((... زما د پیدایش کال ما ته معلوم نه دی، ځکه چې هغه وخت مور و پلار د پیدایش کال نه لیکه او که چا لیکه هم نو په یوه کاغذ کې به یې لیکه بیا به یې د قرآن شریف په منځ کې ایښوده، نو په دې وجه زه تاسو ته د خپل پیدایش کال سم نه شم ښودلای))

اوس دلته د خپل پیدایښت د کال په اړه دومره بې تفاوته او یا نا خبره دی، نو بیا کوم دلایل او مهم عوامل وو چې دی یې دېته هڅوه چې درې درېنیم سوه کاله دمخه له نورو سره د ورځو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ساعتونو حساب، هغه هم په خپله خوښه وکړي؟ پر ۱۱۴۲هـ ق کال د شوال (۲۴) د جمعې ورځ وه او که نه وه؟ دا او دې ته ورته پوښتنې سړي ته دد ې لاره اواروي چې په خپله د شکاکانو پر نظرونو او شکونو شک وکړي او ووايي چې دا ډول شکونه له سياسي، کلتوري سياليو او شخصي عقدو څخه راټوکېدلي دي او پر واقعيت ولاړ نه دي. که د پټې خزانې د بهرنيو او کورنيو مخالفينو ټول نظرونه راټول کړو نو کېدی شي دې نتيجې ته ورسېږو چې دا ټول نظرونه د سياسي، کلتوري، ژبنيو او تاريخي ناوړه غرضونو او د ځينو ځانپالو او شهرت خوښو ليکوالو د شهرت د غريزې او شخصي عقدو يو ګډ امتزاج دی چې علمي معيارونه نه لري او پر پورتنيو يادو عواملو ولاړ دي او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د حگانحگاني شگا مار " سفر

د استاد مجروح د ځانځانی ښامار
د ځینو منظومو برخو منثوره بڼه

د انسـان حگانغو شـگتنه او نفسـي خواهشـات داسـيگ غريزيي عناصر دي چيگ هر وخت له انسان سره ملكگري وي، د انسان نفس اصلاً د لايتناهي هوسونو مجموعه ده. كه دديگ هوسونو او نفسي غوشگتنو مشروع علاج او كنترول ونه شي او هغه په سم أول مهار نه شي، نو د انسـان لـه نفس خگخه خپلـه يو لوی شگامار جوئيگإي، داسيگ يو شگامار چيگ تگول عمربه د مثبتو انساني ارزشگتونو پر له منحگه وؤلو او خوؤلـو مصروف وي، تر تگولو د مخه ييگ خپله همغـه انسـان تـه خطر او زيان تر تگولو زيات دی او د غتگوالي او وديگ پـه حالت كيـگ ييـگ مقابلـه هـم ورتـه أيگـره كگرانـه ده. استاد سيد بهاوالدين مجروح په ((حگانحگاني شگامار)) كيگ د نفس د همدغه شگامار كيسه كوي چيگ په خگگه أول پـه انسـان كيگ عواطف، مينه، صميميت او خواخوإي لـه منحگگه وؤي او پـه هغه كيگ د لوؤتيـا ، حگانغوشگتنيگ او حگانخوشگونيگ غريـزه پياوؤيـگ كـوي. د ماسـتيرۍ دورې پـه بهيـر كـې د استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجروح پر دې اثر باندې پر ګڼو تبصرو او ليکنو سربېره، پر منثوره ښه منظوم اړول هم شامل و، ما دا اثر په لنډيز سره په منثوره ښه واړاوه، داسې چې محتوا يې هم خوندي شوي دي او خپله د استاد الفاظ هم کارول شوي دي او د روايتي داستان ښه يې هم په پام کې نيول شوې ده.

استاد مجروح خپل دا اثر ((د ورک سمندر غاؤيګ)) خګخه پيلوي او په يوه شګار کيګ د ژوند په باب د يوه عالم د خوليګ خبريګ بيانوي، دا عالم په خپلو خبرو کيګ وايي: ((تر هغه چيګ دا حګمکه او اسمان وي، تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي)). عالم وايي ((دا ژوند يو مرموزه سمندر دی، جهنم په بل جهان کيګ چيګرته لريګ نه دی، بلکيګ د هر انسان په حګان کيګ د هغه جهنم دی.)) بيا د شګار د وکګؤو کيسه کوي چيګ له يو بل خګخه أاريګإي، له حګانه جګګ ديګوالونه راتاووي، يو بل سره اخته دي خو له توپانه نه دي خبر چيګ را روان دی، خو دديګ تر خګنګګ پوهګ سؤی وايي چيګ زه له توپانه نه أاريګإم خو د خپل زؤه د ژورو په تل کيګ له شګاماره أاريګإم، عالم سؤی په ديګ سوچ کوي چيګ د شګار خلکو ته خګنګګه خپل پيغام ورسوي.بيا د ژوند لومؤی خګرخ تاويګإي او شګامار د مرکګ پر لوري حګي، دلته په لومؤي پؤاو کيګ د هغه شګار کيسه کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيګ تګول شګاريان ييګ رنحګوران دي. دلته د هغه شګار کيسه کيګإي چيګ خلکو ييګ يو بل سره په صميميت او دوستة کيګ ژوند کاوه، د بادارة او غلامة چل ييګ زده نه و. خګاروي له حيوانا تو نه أاريګدل او مرغانو خپليګ خوإيګ نغميګ غإوليګ، په همديګ وخت کيګ د تګول جهان لوى فاتح را خګرکګنديګإي ، يو سؤى پر تور اس سپور وي او توريګ جاميګ ييګ اغوستي وي او حګان ته د ((ايکګو)) يانيګ (زه) خطاب کوي، ديګ سره پر شګار د فرماندار واکمني شروع شوه، نوي واکمن شګحګيګ په کور کيګ دننه بنديګ کؤيګ، حګوانان ييګ پر سختو کارونو وکګمارل، هوسة او مرغان ييګ په غشو وويشتل او خګارويو تګولو له شګار کأه وکؤه، په همديګ وخت کيګ د شګار خلک له ويګريګ د اژدها(شګامار) ستاينيګ پيلوي، د فرماندار مجسمه جوؤيګإي، لوى راهب د شګامار له ژونده خبر و او خلکو ته د هغه کيسه کوي، راهب د چينجي کيسه کوي چيګ خګنګګه په لوى شګامار او قوت بدل شو. بيا د شګامار بد او بيګ درمانه انحګور تشريح کوي، غم، قهر، غضب، أار او وهم د هغه غتګ مرضونه کګنګي، شګامار د خپليګ واکمنة په دويم پؤاو کيګ يو دمه حګاى لتګوي، خو هيګخګ داسيګ دمه حګاى نه شي پيدا کولاى چيګ دى په کيګ دمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، نو حگكه خو د يوازيگتوب احساس كوي او شگار كيگ هيگخگوك دا سيگ نـه پاتيـگ كيگـإي چيـگ دده خدمت وكـؤي، نـه مينحگـه وه نـه نـوكر و چيـگ دى پريـگ فرمـان وچلوي، تگول شگار مؤو، چوپه پوپتيا وه او لـه شگاره هدیره جوؤه شويگ وه.

بيـا هغـه تيگر وختونه ورپـه يـاد شـول، د عشـق او مينيـگ شـگا پيگرة، د ژونـدون د سيند پـر غـاؤه خوبونـه، خـو اوس نـه نارنج و او نه ييگ كگل، نه ييگ بويونه، نه د مرغيو أليگ أليگ ويگ چيگ د شگار خلك ييگ نندا ريگ ته ولاؤ وي، بيا د سيند په منحگ كيگ يو مار تيگريگإي او پر سر ييگ د لعـل پـه شـان رنگـا بليگـإي، د شـگار د خلكـو منحـگ كيـگ كگونكگوسي پيليگإي، ديگ سره د شگار قهرمان د ژوندون د سـيند لـه غاؤيـگ جلا كيگـإي او د ژونـدون د چينيـگ پـر لـوري نـه سـتنيگإي. بيـا لـه حگـان تپـوس كـوي ((هغـه وركـه نامعلو مـه هسـتي هخگـه ده چيـگ دا هسـيگ سـركگردانه ورپسيگ ككرحگم، په د شگتو په بيابانونو ؟))

قهرمـان بـه پـه سـوچونو كيـگ أوب و. ديـگ وخت كيـگ د سـپرلي الهـه ورتـه خبريـگ كـوي چيـگ ((بيـگ لـه مـا بـه سـتا باغونـه، چمنونـه تگـول خـزان شـي او سـتا رود خانيـگ بـه هـم وچيـگ شـي...)) قهرمـان بيـا پـه خپلـه هسـكه مانگـة كيـگ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سيگده خو د اوإدو فكرونو پـه تگال كيـگ زنككگيگده، خو يوه ورحگ ماشگام چيگ تـوره خؤه را دبـره شوه نـو يـوه زؤه بوأة له كومه حگايه ، پتگه پتگه او غليگ غليگ راغلـه او د شگار د دروازيگ خواته ودريگدله، أيگره بده خگيگره ييگ درلودلــه، توريــگ جاميــگ ييــگ اغوسـتيگ ويــگ، لــه اجازيگ او زنحگير شرنككگولو پرته د قهرمان مانگة تـه ننوتـه او لـه هغـه سره ييگ ملاقـات وكؤ. د بـوأة تـر ملاقـات وروسته دريگـم پـؤاو پيليگـإي "د دوزخ لـه درشـل ديگخـوا ". پـه ديـگ وخت كيگ فرماندار يا قهرمان هغه وخت پـه يـادوي چيـگ ده د خپـل زؤه شـگكليگ مانگـة جوؤولـه، بيـا د عشـق رب النـوع او الهــه دديــگ مانگــة د شــگكلا كيســه كــوي چيــگ دا مانگــة د عـواطفــو او هيجــانونو معمــارانو جــوؤه كـؤيــگ ده او أيگـر شـگكلي نقشـونه او نكگارونـه ييـگ درلـودل او د ديـگ لپـاره ييـگ تياره كؤيگ وه چيگ كله به ورتـه سـتر واكمـن د عشـق او مينيــگ رب النـوع او الهــه رارسـيگإي، خــو خگــومره چيــگ شپيگ اوإديگدليگ د ده د راتكگ انتهـا وركيگدلـه. خو پـه اخر كيگ هغه نا اشنا سؤى چيگ توريگ جاميگ ييگ پـر تـن او پر تور اس سپور و راشگكاره شو- او مانگة تـه پـورتـه شـو او د شگار خلكو ته ييگ پـه خطاب كيگ وويل: "زه خو زه يـم ، زه " "ايككگـو " يـم. زه فـاتح د لـوى جنككگونـو د جهـان يـم سـتاسـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شگار زما تابع دی ". د شگار خلک له ظلم نه فراري شول او شگار د سکوت خواته روان شو. فرماندار په شگار کیگ یو ازیگ پاتیگ شو ، په شگار کیگ یو ازیگ دده د ستاینیگ تابلو کگانیگ حگوؤندیگ ویگ. یو ازیگ به بییگ آئینیگ ته کتل او چیگ کله به بییگ حگان ونه لید وارخطا به شو چیگ حگان تریگ ورک شوی، خو خبر نه و چیگ ائینه خو د دوزخونو دروازه ده او له آئینیگ خگخه اخوا تیگریگدل د اوهامو جهنم ته کوزیگدل و. قهرمان د اوهامو جهنم ته ولویگد ، د لحظو په پتگ دام کیگ کگیر شو او د زمانیگ په شمیگرنه کیگ أوب شو او هره شپه ورته یوه بییگ اغازه او بیگ پایانه خگیز شگکاریگده ، بیا په دیگ سوچ کیگ أوب شو چیگ که خگوک په دیگ پو هیگدلی چیگ خگشگتن ددوی روح اخلي نو هیگخگکله به بییگ د ژوند ارمان کؤی نه وای.

او په دیگ توکگه قهرمان د تجرید او تنهایي ژوریگ کندیگ ته پریگوته، خو یو ازیگ احساس بییگ ورسره ملکگري کوله او دده د ذهن پر دیگوالو به کگرحگیگده. دیگ کیگ ده ته دا درد پیدا شو چیگ زمانه بیا نه راکگرحگي او پرونی سهار بیا نه راغبر کگیگاِي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو وخت داسیگ هم راغی چیگ له قهرمان خگخه خپل سیوری ورک شو او هریگ خواته ییگ چیگ کتل خپل سیوری ییگ نه لیده او دیگ پیگشگیگ أیگر مظرب کؤ. بیا ییگ وویل: "اوس په کار دي چیگ زه لاؤ شم او هرومرو پیدا کؤمه خپل سیوری"، بیا ورته تشویش پیدا شو هسیگ نه چیگ زه خپله سیوری یم، داسیگ سیوری چیگ اصلي وجود ییگ ورک وي. بیا ورته په زؤه کیگ وهم پیداکیگإي هسیگ نه چیگ پر کومه بله لاره تللی یم. هغه په دشگتو کیگ هم سوچونه کوي او د ازادة د مانا او مفهوم په لتگه کیگ دی.

دیگ کیگ خگلورم پؤاو ته ورداخلیگإي او "د دوزخ له درشل اخوا "کیسه پیلیگإي. قهرمان تر دیگ وروسته خوب هم په ارامه نه شو کولای او په خوب کیگ به أیگر زیات ویگریگده، یوه ورحگ له خوبه پاخگیگده، کگوري چیگ شگار کیگ پرته له ده خگخه هیگخگوک نه شته بیا به وهم اخیسته او له کگونکگسیو به ویگریگده. بیا ییگ د یو توپان یا جکؤ د راتلو خبر واوریگد او له دیگ جکؤ خگخه ییگ د قهر یو اواز هم واوریگد، په همدیگ وخت کیگ په جکؤ او توپان کیگ قهرمان ته ویل کیگإي چیگ تا ته مواإد خپل تگول وجود او هستة اختیار درکؤ، خو تا حگانته داسیگ نوم غوره کؤ چیگ تاویگ زه یم نوم میگ "زه "دی "مواإ" او

(c) ketabton.com: The Digital Library

"تا سيگ " يوه پرده ده. دا پرده مو کؤله ورکه. مو ناؤه تگولـو سـتا په "زه " کيگ کؤو حگان محوه. ته مغرور او متکبر شويگ تـا د ازادة جـذبيگ بنـديگ کؤيـگ ، خـو اوس هغـه تگوليـگ بـل شانيگ خگيگريگ دي او نن حگانته "روحي اضطراب " وايي. اوس به د تر واِميو پرشگته راحگي. بله ورحگ چيگ قهرمان له خوبه پاخگيگد ، آئينيـگ تـه ييگ وکتـل، حگـان ييـگ ونـه پيگژانـده خـو د همـديگ ورحگيـگ پـه ماشگام کيـگ چيـگ تـوره تيـاره شـوه، بيـا يـوه زؤه بـوأة پيـدا شـوه، د تـور لـو کگي توريــگ جاميــگ ييــگ اغوســتيگ ويــگ او د همغيــگ هسکيگ مانگة پـر لوري د قهرمان ملاقات تـه لاؤه او قهرمان تـه ييـگ د تلـو بلنـه ورکـؤه. خـو قهرمـان ورتـه وويـل چيـگ زه همدلته خوشگ يم. خو بوأة ورته وايي چيگ اوس په تا ناوختـه شـوی اوس زه تـا حگـان سـره بيـايم هغـه حگـای تـه ديـگ بيـايم چيگ د حگان له جهنمه خلاص شيگ ،گ کله چيگ قهرمان پـه حساب پوه شو چيگ خگوک لـه خپـل قسمته تشـگتيگدلی نـه شي نو د خپليگ هستة په ژور تل کيگ ييگ دا احساس وکؤ چيگ مطلق يوازيگ پاتيگ دی يوازيـگ ، نـو بيـا د توريـگ مانگـة لـه کنـأوالو نـه راروان شـو او لـه بـوأة سـره کوميـگ نامعلوميگ خواته لاؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دیگ وروسته حگانحگاني شگامار به دویم خگرخ کیگ یو حگل بیا راستنیگإي.

"د ژوندون د چینیگ غاؤه په تورتم کیگ "د پنحگم پؤاو برخه ده چیگ په دیگ کیگ یو حکیم د انسان شخصیت تشریح کوي چیگ دی اصلاً خپل حگان نه کگوري، بلکیگ خپل سیوری کگوري او پر دیگ سیوري د حقیقت کگومان کوي. تر دیگ وروسته له لریگ ملکه د یوه مسافر راتکگ ته انتظار ایستل کیگإي چیگ د ورک سمندرغاؤیگ کیسیگ او احوال ورته راوؤي.

"د نیمو شپو لاروی "د غار توریگ خولیگ ته ناست و او حگان ته ییگ وینا کوله چیگ أیگریگ مزلیگ میگ وکؤیگ خو لاره میگ پیدا نه کؤه، حگکه ما سره چیگ خگوک د سفر ملکگری و، هغه یوازیگ د حگان په باب فکر کاوه او پر حگانحگانة اخته و. خو لاروی وروسته مجبوریگإي د حگانحگانة له ملکگري خپله لاره بیگله کؤي او د سبا په تمه منتظر کیگني تر خگو چیگ پسرلی په دنیا راشي. په داسیگ حال کیگ چیگ د بیگلتون شپه تورتم نه وه، لاروی له خپلیگ حگانحگانة "زه" نه راجلا شو. دیگ سره نو دی له زؤو ایرو راولاؤ شو، له خپل حگانه ییگ د خپل وجود یو زؤ قالب وویست او دوریگ ییگ کگوزار کؤ. بیا ییگ د اوشگکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگاخگکي روان شول، نو ديگ سره بيېگ وويل اوس به نو د خوؤ په وچ بستر کيگ د اوبو أک رودونه روان شي. خو لا هم د شگار پر لوري د لاروي سفر ته أيگره لاره پاتيگ وه.

نو حگکه بايد د تورتم ژور تل ته کشگته شي که د رنگا خگرک ولکگوي. لاروي تر اوإده مزله وروسته د تورتم په ژورتيا کيگ يوه کوچنة شانته رنگا وليدله. لاروی بيا يو تور أنأ ته رسيگإي، هلته کگوري چيگ واؤه واؤه چينجيان د يوه بل پر حگان اخته وو ، يو بل به بيېگ خوؤ ، په ديگ کيگ به يو غتگ شو ، نور چينجيان به بيېگ وخوؤل، بيا به تريگ ماهی جوؤ شو ، مارماهی به شو او بيا به تريگ نهنكگ جوؤ شو ، بيا به بيېگ وزرونه او تيگره تيگره غاشگونه پيدا کؤل.

له واؤه چينجي به غر جوؤ شو. نور به په أنأ کيگ نه حگاييگده. ديگ کار به لاروي ته أيگريگ پوشگتنيگ پيدا کؤيگ خو لاروي چيگ به هر خگومره د رنگا لتگه کوله، رنگا به لريگ حگليگدله.

لاروی بيا مزل کوي، جزيريگ او تگاپوکگان بيېگ وليدل، د هريگ زريگ زؤه کيگ ننوت، هره زره لکه يو بحر نامحدوده وه، خو ده ته په ديگ تگولو کيگ يو لوی حايل او مانع دا و چيگ دا حايل فقط د مانا او مفهوم نشتوالی و، دا داسيگ يو ديگوال و چيگ له تگول عالمه راچاپيگر و خو لاروی په اخره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیگ یوه شو چیگ عالم او هستي واؤه بیگ معنی او بیگ مفهومه دي.

شپإم پؤاو د هغه شگار سفر دی چیگ تور شگامار وربانديگ ناست و. لاروی بیا په یوه تونل کیگ د رنگا په خگرک پسیگ روان شو او په دیگ نیت بیگ عجله کوله چیگ خگنکگه د شگار خلک خبر کؤي چیگ شگامار بیا راروان دی. بلاخره شگار ته ورسیگد او هلته بیگ یوه نازنینه پیگغله ولیده، چیگ شین بخن زوؤ کمیس بیگ اغوستی و. لاروي بیگ په سترکگو کیگ د خپل ورک سمندر غاؤه ولیده. پیگغلیگ ورته له خپل منکگي اوبه ورکؤیگ او هغه پریگ خپله تونده ماته کؤه. د شگار خلکو دیگ پیگغلیگ ته لیلیگ ويله. لاروی حگي هغه شگار ته چیگ د زؤه په سترکگو ؤوند و. کله چیگ شگار ته راحگي نو شگار کیگ چوپه چوپتیا ده، ماشومان نه کگرحگي، یوه سپین إیري ؤوند په ملا کؤوپ نه تپوس کوي، هغه ورته وایي چیگ دا هرخگه د واکمن په امر شوي. لاروی چیگ له اوإده سفره شگار ته راغلی و او په سمخگه کیگ بیگ ویگشگتان او نوکان أیگر لوی شوي وو او هم بیگ جامیگ په اوإده سفر کیگ أیگریگ خگیریگ خگیریگ شویگ ویگ او بدن بیگ تریگ شگکاریگده، نو په شگار کیگ په لیگوني مشهور شو او خلکو به مجنون باله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رشگتیا هم په ؤندو کیگ دی یو بینا و چیگ نوم بییگ مجنون و. لاروي چیگ د شگار د خلکو ژوند ولید چیگ د قهرمان یا ستر پهلوان ستاینه کوي، یا پریگ خوشالي کوي نو ده پریگ خندل نو د شگار خلکو به ویل چیگ دا سؤی خو رشگتیا لیگونی او مجنون دی. نو ولیگ بییگ په زنحگیر نه تؤي، خو حگینو نورو به ویل چیگ لیگونی دی، خو د زنحگیر لیگونی نه دی او چاته ضرر نه رسوي، خو لاروي به خلکو ته خپل پیغام اوراوه کـه خگـه هـم لـه ماشـومانو پرتـه لویـانو ورتـه غـوإ نـه ایشـگوده، ده بـه خلکـو تـه ویـل: "دا عـالم او هسـتي واؤه بیـگ معنی ده بیگ مفهومه. " د شگار ساده کگانو به لاروی حگوروه او ورته ویل به بییگ خبر نه بییگ لیلیگ خگه شوه؟ دیدار ته بییگ لاؤ شه ! سره أولة سنباله شویگ ده، ستا لیلیگ په کیگ سـینکگار کؤیـگ ناسـته ده، خـو لاروي بـه ورتـه ویـل چیـگ لیلیگ زما په زؤه کیگ ناسته ده. یوه شپه لاروی د خرابات پر کو خگـه برابـر شـو، تگنکـگ تگکـور جـاري و، لاروی چیـگ وردننه شو هغـو ورتـه هر کلی وو ایـه، لاروي ورتـه وویـل چیگ تاسیگ تگپوسان او کگیدؤان یاست، هغه خگه چیگ باید شگکاره وي ولیگ په دیگ شگار کیگ پتگ دي او هغه خگه چیـگ بایـد پتـگ شـي هغـه پـه رنگـا کیـگ بیـگ پردیـگ کگرحگي. لاروی بیا مسـتانو سره خوندور سوال او حگواب

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي. یو مست پو شگتنه کوي چیگ ولیگ د جهان تگول فرماندار ان له مستانو أاریگإي؟ لاروی حگواب ورکوي حگکه چیگ ددوی پـه خبرو کیگ د راستـة خطـر وي. بیـا لاروی مستانو ته وایي: "لإ راپاخگئ راولاؤ شئ، ددیگ دشگتیگ وچ حگنکگلونه او بیگ ثمره ونیگ له منحگه یوسئ ریشیگ بیگ وباسئ، هغه مستان چیگ په تورتمخانو کیگ تؤلي هغه را ازاد کؤئ او کوم شگامار چیگ پـه کیگ ناست دی هغـه تریگ رابهر کؤئ او بیا بیگ حلال کؤئ او وینه بیگ پـه دیـگ دشگتو تویه کؤئ، حگکه طبیعت تاسو نـه د شگامار قرباني غواؤي! مستانو د لاروي خبریگ د زؤه پـه غـوإو واوریگدیگ او د لومؤي حگل لپاره بیگ د خپلیگ مستة پـه نشـه کیگ یو نا اشنا مزه وموندله. دا د ازادة خوند او لذت و.

د مرکگي سیوری روان و، ژوندي سري ورپسیگ تلل. د شگار خلکو یو کالبوت پر اوإو ایشگی و، د خلکو سیوری تر دوی دمخه روان و، کله چیگ خلک هدیریگ ته ورسیگدل نو ستر راهب د مؤي جنازه په أیگرو شگو الفاظو ترسره کؤه، بیا لاروی پاخگیگد او د مرکگ پـه باب بیگ وویل چیگ لـه مرکگ سره د نیگکة او بدةگ خگه پروا نه شته، دی له خیراو شره ماورا دی، مرکگ د شگو او بدو نیستي ده. لاروی خلکو تـه وایـي چیـگ نیکـي او بـدي پـه دیـگ جهـان کیـگ مونـدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیگاږي نو باید چیگ مکافات او مجازات هم همدلته وي. بیا د شګار خلکو ته خطاب کوي که تاسیگ مؤه نه یاست او د ژوندون خګه شوق درسره وي نو دا مؤی لا خګه هیګر کؤئ او ژوندون پسیگ روان شئ، خو د شګار خلکو بیا هم لاروی چور لیګونی وباله او د ماشګام په خؤه کیگ د خپلو کورونو پر لوري روان شول، خو لاروی هلته یو ازیگ پاتیگ و. خبریگ بییگ کولیگ، یو ازیگ یو سپی هلته پاتیگ و او د ماشګام وإمیگ دا خبریگ د مشرق پر لوري وؤلیگ.

دا وخت د ؤندو شګار له خطر سره مخامخ و، خو لاروی د شګار تګولو خلکو پیګژندلو، حګینو لیګونی باله او بندي کول بییگ ضروري کګنګل خو حګینو نورو بیا ویل چیگ دا یو روحاني شخص دی او عادي شخص نه دی. یوه ورحګ لاروی د شګار په منحګ کیگ خلکو ته وینا کوي او د شګار تیګر برم یادوي او پوشګتنه کوي چیگ چا دا تباه کؤل؟ د شګار خندوقونو او دیګوالونو ته ضرورت نه شته، حګکه چیگ غلیم په بهر کیگ نه دی د شګار په داخل کیگ دی، دا پخوانی شګایسته شګار اوس په کنأوالو بدل شوی او شګامار په دغو کنأوالو کیگ پروت دی. بله ورحګ بیا شګاریانو ته خطاب کوي او وایي چیگ یو وخت د دیگ سیمیگ زمامداره د نوبهار الهه وه. هغیگ سره په دیگ شګار کیگ لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیگکمرغي او خوشالي وه، خو تاسو اوس هغه هیگره کؤیگ او پـه اوهـامو اختـه شـوي یاست. ایا تاسـو نـه کگـورئ چیـگ حگوانـان، ماشـومان، شـگحگیگ او بوأاکگـان مـو پـه کومـو رنحگو اخته دي؟ نو بیا ورته وایي چیگ غوإونـه مـو بیدار او سترککیگ مو بینا کؤئ نو ددیگ عـلاج دادی چیـگ تاسـیگ د لیلیـگ د پشـگو خـاورو تـه سـر کشـگیگإدئ او سـجده ورتـه وکؤئ، خو خلکلو به خندلیگ او ویل به ییگ دا سؤی رشگتیا مجنون دی.

د زمانیگ یو دفتر په ختمیگدو و، یوه ورحگ بیا لاروي د شگار منحگ کیگ خلکو تـه خطـاب وکؤ او ورتـه ییـگ وویـل چیـگ ستاسـو سـتر واکـدار بـادار خـو تـور شـگامار دی. دا شـگامار وینـو تـه تـإی دی او زؤه ییـگ لکـه سـندان کلـک دی. خگومره چیگ خوراک او خگشگاک کوي هغومره وإی او تـإی کیگإي، خو دا بلا او شگامار ستاسو په خپله پـر حگـان مسـلط کؤی او له بل حگایه نه دی راغلی، تر خگو چیگ دا شگامار پـه خپلو زؤونو کیگ مؤ نه کؤئ خلاصیگدی ورخگخه نه شئ.

پـه دیـگ وخـت کیـگ سـتر راهـب چیـگ د لاروي خبریـگ واوریگـدیگ نـو ییـگ وویـل چیـگ دا سـؤی خـو رشـگتیا لیگـونی دی حگگکـه دا رازونـه خگـوک ویـلای شـي. زه حیـران یـم چیـگ ده دا رمـز خگنکگـه پیدا کؤی دی. راهـب وویـل چیـگ دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبریگ د دیگ شگار د عالم نه دي دا د بل جهان اواز دی ، یوه دنیا په ؤنکگیگدو ده. د شگار خلک ورو ورو د مجنون په خبره پوهیگدل او یوه فرصت ته منتظر وو.

یوه ورحگ لیلیگ او مجنون د شگامار دربار ته لاؤل، همغه پیگغله چیگ د لاریگ پر سر به منکگي سره ناسته وه او تږو مسافرو ته به بیگ اوبه ورکولیگ ، هغه د شگامار مانگة ته لاؤه، فرماندار لومړی خپل مخ مجنون ته واوؤه: زه خبر یم چیگ ته له بل حگایه راغلی ییگ او موږ پناه درکؤیگ ده،گ د دیگ شگار خلک خپلو عقایدو پریگشگودو ته رابولیگ او واییگ چیگ د دیگ کگدايي کگریگ پیگغلیگ پرستش وکؤئ دا رشگتیا ده؟ لاروي ورته حگواب ورکؤ: ای فرمانداره ستا معبد لا نوی دی او دیگوالونه ییگ پاخه نه دي، د دیگ سیمیگ رشگتیني واکداره اصلاً د عشق او مینیگ الهه او رب النوع وو ، د هغو په واکمنة کیگ دلته خوشالي وه، مینه وه، خو اوس چیگ زه کگورم هره خوا ریکگستان دی، د زؤه خونیگ ؤنکگیگ بنکگیگ دي او تور شگامار په کیگ ناست دی. زه اوس همدا حقیقت هر چاته بیانومه.

د واکدار وچولی تریو شو ، د غضب اور ییگ په سینه کیگ لمبه شو ، بیا ییگ وویل حگه پروا مه کؤه دا ییگ قدرته لیگونی دی. بیا ییگ لاروي ته وویل چیگ تا د شگار په

(c) ketabton.com: The Digital Library

پيګغلو کيګ دا سوالکګره خګنکګه غوره کؤيګ او زما د شګار خلک ييګ وليګ سجديګ ته رابوليګ، لاروی ورته وايي چيګ د شګار خلک خو د شګامار له وهمه أاريګإي که دا واهمه ختمه شي نو شګامار يو دم سقوط کوي. خو د بهار د رب النوع قوت په زؤونو کيګ پروت و. دا ليليګ خو په يو وخت کيګ د نوبهار الهه وه او دا هغه وخت و چيګ واهمه پر خلکو حاکمه نه وه، کله چيګ خلکو د شګامار پرستش پيل کؤ، نو هغه بهر ته ووتله او د ورک مسافر لاره ييګ خګارله، خو دا مسافر اوس راستون شوی خو افسوس چيګ دلته سترکګيګ نا بينا دي او خګوک ييګ نه ويني. ای واکداره زه ستا په ويګره او أار کيګ ستا سقوط شګه وينم- شګه خبر شه، دا شور ما شور چيګ ته ييګ اوريګ دا به نور هم زيات شي. ستر واکمن چيګ دا خبريګ واوريګديګ نو له مجنونه ورته أار پيدا شو. بيا ييګ په أيګر غضب پيګغليګ ته غإ کؤ چيګ وايه ته خګوک ييګ؟ "زه خو زه يم! زه ليليګ يم! زه د مينيګ رب النوع، الهه د نوبهار يم. "زه به له شګاره بهر هر ماشګام ناسته وم او د خپل مسافر لاره ميګ خګارله. هغه زه پيګژندلم او لتګولم. خو خبر شه چيګ نور به کوم مسافر دلته سفر ونه کؤي، حګکه تګوليګ لاريګ بنديګ شوي او په حګوزانو پتګيګ شوي. خګو موده به تيګره نه وي ته به هم د خپل پلار نيکه په لار

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان شیگ ، زه به بیا د بهار لاره خگارمه. فرماندار چیگ دا کگفتار واوریگد ، نو أیگر په غصه او په لؤزه شو. ده فکر کاوه چیگ دا خبریگ ییگ کوم چیگرته اوریگدلي دي. واکدار بیگریگ او واهمیگ واخیست او وییگ ویل دا خو دواؤه لیگوني دي. زه ویگریگإم چیگ د دوی لیگونتوب ساري نه وي او د شگار نورو خلکو ته انتقال نه شي او بیا ییگ فوراً لاروی او لیلیگ له خپل درباره وشؤل. فکر ییگ وکؤ که مؤه یا زنداني ییگ کؤي نو شگار کیگ به شورش جوؤ شي، پیگغله بیگرته له شگاره وو تله او لاروی د شگار په کنأوالو کیگ د عالم په تماشه شو ، د ابدي خگرخ وخت راغی، مجنون د شگار په ویگرانه کیگ د جهان فرماندار په مانگة کیگ دحگان تماشا کوله. لاروي ولیدل چیگ د شگار پیگغلیگ، حگوانان او کوچنیان پر بیگلا بیگلو ناروغیو اخته دي او بیگ وخته مري، خو یوازیگ راهب أیگر عمر وکؤ خو هغه هم بلاخره خپل روح خپل نا اشنا خگشگتن ته تسلیم کؤ، معبد ورو ورو شؤیگده حگکه بل شگامار پرست پاتیگ نه و.

د راهب شاگردان هم چیگرته لریگ لاؤل، د مانگة په دیگوالونو کیگ لوی چاودونه پیدا شول، اغزن بوتگي شنه شول او په پای کیگ شگایسته قصر ویجاؤ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ازیګ لاروی او فرماندار پاتیګ وو، لاروی په ویګرانه کیګ او فرماندار په خپله مانګۀ کیګ، هیګچا دلته کګذر نه کاوه حګکه تګولیګ لاریګ بندیګ ویګ، یو ماشګام چیګ توره تیاره شوه یوه زؤه، مرموزه بوأۀ راپیدا شوه د لوکګي کمیس او پرتوکګ ییګ پر تن و، بوأۀ شګار ته ننوته، بوأۀګ ته هر خګه په خپل سر خلاص شول، دا بوأۀ لاروي سره اشنا وه او هغه پوهیګده چیګ دا د خګه لپاره راغلیګ ده، اوس په قصر کیګ دننه ده د بوأۀ او بادار په منحګ کیګ خګه خبریګ کیګإي. خګو شیګبیګ وروسته دواؤه د مانګۀ له کنأوالو راووتل، بوأۀ مخکیګ او قهرمان ییګ تر شا روان وو. کو میګ نامعلومیګ خواته لاؤل، خو مجنون هلته یو ازیګ پاتیګ و، د زمانیګ دفتر ورته له اغازه تر انجامه پروت و. موسمونه او فصلونه تلل راتلل، یوه شپه ییګ کتل چیګ د افق په تورو لمنو کیګ رنګاکګانیګ راشګکاره شویګ، دی په رنګا پسیګ روان شو. أیګر مزل ییګ وکؤ د سیند غاؤیګ ته نإدیګ شو، د سیند غاؤیګ ابادیګ ویګ، هره خوا خوشالي وه، د پیګغلو او حګوانانو راز او نیاز وو، مشران په دیګره کیګ ناست وو، مرکیګ ویګ، مشوریګ ویګ، ماشومان د سیند پر غاؤه لوبیګدل او هغه نا اشنا پیګغله مسته خرامانه کګرحګیګدله، د وحشي کګلونو تاج ییګ پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر پروت و ، د بهار د وإميګ په شان الوتله، لاروي د نيمو شپو چيګ دا حال وليد بيګ اختياره په خندا شو حګګه پوه شو چيګ يو حګل بيا د ستر قهرمان او پهلوان او د عشق او مينيګ د شګکليګ رب النوعيګ، الهی داستان شروع شو او يو حګل بيا د تور شګامار مار لويه او اوإده افسانه له سره پيل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال د قصايدو روح

دا ليکنه له پېښوره خپرېدونکې د دانش خپرندويه ټولنې خپرنې ارګان الفت مجلې په پرله پسې (۲۲) ګڼه کې خپره شوې ده.

قصيده په پښتو نظم کې يو ځانګړی جلا فورم دی، چې اساساً له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، خو د قصيدې ځای په پښتو نظم کې دومره جوت او ټينګ دی، چې سړی فکر کوي بولله يا قصيده خپله کوم ځانګړی پښتو شعري فورم دی. له عربي ژبې څخه پښتو ته په راغليو شعري فورمونو کې تر (غزل) وروسته د قصيدې فورم زيات کارول کېږي، د پښتو په لاسته راغلې لرغونې شاعرۍ کې د ښکارندوی غوري او شيخ اسعد سوري پخې قصيدې ددې ادعا ښکارندوی دي. څه ناڅه په روښانې پېر او بيا تر هغه وروسته د پښتو په نوره کلاسيکه شاعرۍ کې د قصيدو دود ښه پالل شوی دی، په پښتو اوسنۍ معاصره شاعرۍ کې هم د قصيدې ويلو دود پال شوی او پالل کېږي؛ خو که موږ په ټوليز ډول د پښتو شاعرۍ ټول بهير ته نظر وکړو او ټول شاعران د قصايدو د څرنګوالي او څومره والي له پلوه سره پرتله کړو؛ نو د لوی خان (خوشال خان بابا) ځای او مقام به په کې په ډېر جوت او ځلند ډول را تر سترګو شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په لسګونو قصيدې ليکلي، چې زياته برخه يې تر موږ رارسېدلې ده. دا ټولې قصيدې د يو ژور سياسي، ټولنيز، عرفاني، اخلاقي او ملي فکر لېږدوونکې دي، چې هره يوه ځانګړې او جلا خوند لري او زموږ په ذهن کې يوه ځانګړې پېښه او موضوع روزي او تداعي کوي، خو ټولې يې د قصيدې له معمول او دوديز تعريف سره پوره پوره سمون نه خوري. د قصيدې دوديز تعريف دا دی:

هغه نظم، چې لومړی بيت يې مقفی وي او د نورو بيتونو د هرې دويمې مصرې قافيه يې د مقفی بيت د قافيې تابع وي، د بيتونو شمېر يې له (۱۵) څخه پيل بيا تر (۲۰۰) بيتونو هم زياتېدی شي، رديف په کې اختياري دی، خو قافيه په کې حتمي ده. هره قصيده له معمول تعريف سره سم د مانا له پلوه پر دريو برخو وېشل کېږي:

۱- تشبيب يا تغزل، چې د قصيدې پيل ګڼل کېږي او معمولاً په کې تر اصلي مطلب دمخه د سريزې يا پيلامې په ډول د طبيعت د مناظرو ستاينه کېږي.

۲- اصلي مطلب، چې شاعر غواړي د خپل زړه خبره همدلته راوسپړي، خپل ممدوح توضيح، تشريح او توصيف کړي.

۳- د قصيدې(۳) برخه، هغه وروستۍ برخه ده، چې شاعر خپل ممدوح په ژوندانه کې سوکال، سرلوړی او بريمن غواړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په اخرت کې ورته د خدای(ج) له درباره د ښښنې، مغفرت او د جنتونو هيله کوي. که موږ د شيخ اسعد سوري:

د فلک لــه چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

او هم د ښکارندوی غوري بو للـه:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کړل سينګارونه
بـــيا ولـــونـــل پـــه غـرونـو کې لالونه

دوارو ته نظر وکړو؛ نو ګورو، چې لومړی د مانا له پلوه ويرنه او دويمه هم ستاينه-وياړنه ده، چې دواړه د قصيدو له معمولو تعريفونو سره سمون لري، خو خوشال بابا لکه څرنګه چې غزل يې پښتون او ملتپال کړ او لـه دوديز حالتـه يې رااوويست، دغسې يې قصيدې تـه هم نوی رنګ او خوند ورکړ، د يوې ځانګړې پېښې يا شخص د تائيد او توصيف له حالت نه يې رااوويست، ټولنيز، سياسي او عرفاني يې کړ. د پخوانيو قصيدو يوه ځانګړنه دا وه، چې د ټولو يا زياترو بيتونو مانا يې له يوه بل سره په ارتباط کې وه. د مانا له پلوه هر بيت له بل څخه متاثر و، ياني دا چې د غزل په شان يې هر بيت پوره او خپلواکه مانا نه لرلـه، خو خوشال بابا دا دود هم مات کړ، کله چې د خوشال بابا ګڼې بوللې مطالعه کوو، نو د قصايدو د نوي رنګ او خوند ترڅنګ مو پرې د غزل مينه هم ماتېږي، سړی فکر کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو اوږد غزل لولي، ځکه چې دده قصيدې داسې ځانګړنه لري، لکه د غزل په شان، چې هر بيت يې يوه مستقله مانا ښندي.

اوس راځو د خوشال بابا د بوللو فکري يا مانيز اړخ ته:

شعر پوهان (فکر) د (شعر روح) ګڼي، چې بې له هغه شعر ژوند نه شي کولای، بې فکره شعر داسې دی، لکه بې روحه جسم او جسم، چې هر څومره ښکلی وي، چې روح ونه لري، ژوند نه شي کولای، خو د فکر تر څنګ شعر پوهان د شعر پر ښکلا هم ډېر ټينګار کوي او هغه د شعر د بقا اساسي عنصر بولي. د شعر ښکلا په رنګينو او لطيفو کلمو، تخيل، عواطفو او د هغو په منظم او موزون استعمال تضمينېږي او تامينېږي.

ډېر شعر پوهان پر شعر باندې د زيات فکر بارونه د شعر ښکلا ته زيان رسوونکي ګڼي او وايي، چې دا کار د شعر (شعريت) له منځه وړي او کله چې د يوه شعر شعريت له منځه لاړ، هغه خپل هنري ارزښت له لاسه ورکوي او او پر تشو خبرو بدلېږي.

د افغانستان د يوه ادبپوه او کره کتونکي کانديد اکاډيميسن محمد صديق روهي له نظره: په (شعر) کې (شعريت) دومره مهم دی، لکه په (سړي) کې (سړيتوب). لکه څنګه چې (سړيتوب) د سړي جوهر دی، دغسې (شعريت) هم د شعر جوهر دی، د روهي صاحب په نظر (د هر ښه فکر بيان شعر نه دی) د بېلګې په توګه هغه وايي: که يو څوک د هېواد پنځه کلن اقتصادي پلان په نظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي، نو ایا هغه به ښه شعر وي؟ سره له دې چې ښه فکر دی، د روهي صاحب د نظر وروستۍ نتیجه دا ده، چې هر ښه فکر باید شعر ته تر ورداخلېدو وارد مخه ښه صیقل شي، د شعر له نورو تلازماتو (ښکلا) سره غاړه غړۍ شي او بیا شعر ته ورداخل شي. لنډه دا چې پوهانو د شعر پر ښکلا ییزو او فکري خواوو دواړو باندې په متوازنه توګه ټینګار کړی دی.

خوشال بابا د یو ادیبوه او شاعر په توګه د شعر د رغنده توکونو اندول ته ډېره پاملرنه کړې ده، په تېره بیا په خپلو غزلو کې، سره له دې چې په بوللو کې د فکري برخې وزن تر ښکلاییزې هغې یو څه زیات دی او یوه وجه یې هم کېدی شي دا وي، چې دا فورم د ښکلا په اندول د فکر د انتقال لپاره زیاته وړتیا لري.

د خوشال بابا په بوللو کې د طبیعي پېښو انعکاس، ټولنیزې ناخوالې، سیاسي او پوځي پېښې، ملي او عرفاني مسایل، ځاني او کورنۍ پېښې، ستونزې او کشمکشونه او نور په لسګونو ډوله پېښې او مسایل بیان شوي دي، خو که دا ټول مسایل او پېښې سره پرتله او اندول کړو، نو د خوشال د ملتپالنې احساس او فکر به په کې تر ټولو زیات په نظر راشي، په حقیقت کې همدا ملتپالنه او ملت جوړونه د خوشال د قصایدو اساسي روح دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په ټوله شاعرۍ، په تېره بیا په قصایدو کې ملتپالنه داسې حیثیت لري، لکه په (شمسي نظام) کې چې یې (لمر) لري. (لمر) د شمسي نظام چورليز (محور) دی او ددې لمريز نظام نورې ټولې سیارې د همدې لمر پر محور راڅرخي، د خوشال په شاعرۍ او په همدې قصیدو کې هم، ملتپالنه او ملت جوړونه همدا حیثیت لري. د خوشال د قصایدو روح همدا ملتپالنه ده، خو نور ګڼ ټولنیز، عرفاني، اخلاقي او غنایي مسایل، چې په قصایدو کې راغلي بیا هم په یو نه یو ډول له ملتپالنې او ملت جوړونې سره ارتباط لري او پر همدې محور چورلي.

دلته به د خوشال بابا پر ځینو قصیدو او دهغو پر مانیزو خواوو لنډه رڼا واچوو:

د خوشال خان خټک په کلیاتو کې لومړۍ ثبت شوې قصیده داده:

ای چې خیال کړې په دنیا
دنیا څه ده بې وفا
که دې یو زمان زړه ښه کا
بیا دې ژر کا په ژړا
که رضا په قضا ورکړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـور خوشـال يــې پــه رښــتيا.

خوشال په دې (۱۲۳) بيتيزه قصيده کې دا نړۍ يوه فاني دنيا ګڼي، چې راحت په کې نه شته او د ده په نظر يوه ((دارالبلاد)) ده، چې هره يې د لايتناهي هوسونو يوه ټولګه ده، چې هېڅ خړوب او پوره کېدنه نه لري. خوشال په دې قصيده کې د سليمان(ع)، بهرام، جمشيد، سامانيانو، عباسيانو، غزنويانو، سلجوقيانو، دارا، سکندر او نورو نړيوالو شخصيتونو نومونه اخلي، چې يو وخت يې ښه شان او شوکت و، خو د زماني د جبر قانون، له مخې لرې کړل. د خوشال دا قصيده له اخلاقي نصيحتونو او عرفاني ورمونو ډکه ده او په پای کې لوستونکي ته دا نتيجه ورکوي، چې ازل او تقدير ته ورتسليم شي او څه چې په قضا کې ليکل شوي، د بدلون وړ نه دي او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې پر قضا باور لري. د (قضا) او (قدر) مسله په اسلامي فقه کې يوه پېچلې مسئله ده، خو خوشال بابا اسلامي شرعې ته د يو ژمن شخص په توګه پر دې باور دی او د ده په نظر خوشال او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې خپل برخليک له (قضا) سره تړلی وګڼي، پر (قضا) باور د انسان د روحي تسکين لپاره داسې يوه اساسي سرچينه ده، چې هېڅ بله مرجع يې بديل کېدلای نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال د (پوه او ناپوه) ترنامه لاندې په خپله يوه بله اتلس بيتيزه قصيده کې، د پوهې او بصيرت ارزښتمندۍ ته اشاره کوي، پوه او ناپوه شخصيتونه سره پرتله کوي، خوشال په دې بولله کې لوستونکي ته دا ثمره او نتيجه وړاندې کوي، چې (ناپوهي) د انسان لپاره مړينه، ان تر هغې هم بدتره ده. دی په خپله قصيده کې په ډېر ظريفانه ډول د عيسی(ع) معجزې ته اشاره کوي، چې خدای(ج) عيسی(ع) ته دومره واک و ځواک ورکړی و، چې پخپله امسا به يې مړي راژوندي کول، خوشال بابا وايي، چې عيسی(ع) خو ډېر مړي راژوندي کړل، خو ددې مثال موږ نه دی ليدلی، چې کوم (ناپوه) يا نادان يې (عالم) کړی وي. په دې قصيده کې خوشال بابا په ټولنه کې د پوهې ضرورت او اهميت په ګوته کوي او دا ګڼي، چې پوهه ټولنې ته د نوش دارو يا ((آب حيات)) ارزښت لري او ناپوهي د مرګ معادله او يا هم تر هغه بدتره ده:

که دروغ کړي که رښتيا
هر څه ښه دي د دانا
مړه يې پاڅول له ګوره
نابينا يې کړل بينا

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو نادان یې دانا نه کړ
په درست عمر مسیحا.

لکه څنګه چې پوهېږو ، انسان یو ټولنیز موجود دی او څه چې په ټولنه کې پېښېږي، له هغو څخه متاثر کېږي، شاعر بیا د یوه حساس انسان په توګه تر هر چا زیات د ټولنې ناخوالو ته متوجه وي او له هغو څخه اغېزمن کېږي. پر (۱۰۹۷هـ ق) کال د پښتونخوا پر زیاترو سیمو ، یوه لویه وبا خوره شوه، لومړی وچکالي راغله، بیا ورپسې قحطي راغله، چې وروسته ورپسې د وبا ناروغي خوره شوه او په زرګونو خلک یې تباه کړل. په دې ناروغۍ کې د خوشال یو زوی (بخت ناک) او د هغه مور هم وفات شول او همدا رنګه د خوشال یو لسمی، چې د قرآن کریم حافظ هم و ، د دې ناروغۍ له کبله د یوه لېوني شوي سپي د داړلو له کبله ومړ، دا یوه ډېره دردونکې غمیزه وه، چې له دکنه تر کابله ټوله سیمه یې وځپله، خوشال بابا همدا پېښه په (۲۳) بیتیزه قصیده کې په ډېر درد او سوز رانغاړلې او په همدې قصیده کې یې خوندي کړې ده:

د غواص د کال وبا
خدای یې مه راوله بیا
اکوړخیل مې په کې ومړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــــوی هلـــک مـــرد و نســـا
پـــه لکونـــو عـــالم ومـــړ
چـــې ښـــارونه شـــول صـــحرا
کـــال حصـــغ شـــو وبـــا لاړه
هـــم عســـرت کـــړه راتـــه شـــا.

(غواص) د ابجد په حساب (۱۰۹۷هـ ق) کال کېږي او (حصغ) (۱۰۹۸) کال کېږي، یانې دې وبا یو کال دوام کړی و.
خوشال د خپلو ګڼو نورو ځانګړنو ترڅنګ دا ځانګړنه هم لري، چې دی یو ښه بشرپوه او ټبرپوه هم و، انسان پېژندنه ډېره سخته ده، د انسان د پېژندنې لپاره د هغه علمي، ټولنیز چاپېریالیز شالید ډېر مهم دی، خو خوشال بابا د دې ځانګړنو ترڅنګ د انسان د شخصیت په پېژندنه کې د هغه ارثیت یا اصل او کورنی عنصر ډېر مهم ګڼي، سره له دې چې ځینې بشرپوهان د انسان په وده او د شخصیت په ټاکنه کې محیط یا چاپېریال اساسي عنصر ګڼي، ارثیت ته ډېر اهمیت نه ورکوي، خو ځینې اروا پوهان بیا په دې نظر دي، چې د انسان د شخصیت وده د مور په رحم کې د هغه د نطفې له تشکل سره سمه پیلېږي او د مور او پلار جنتیک، اروایي او نور ټولنیز خصوصیتونه مستقیماً د هغوی اولادونو ته انتقالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا وايي: د هغه چا چې ذات خطا وي يا کمذات وي، له هغوی سره بايد دوستي ونه شي.

چـې يـو ځـل ښـېګڼه ووينـي لـه چـا
پـه يـوه يـې شـل بـدې کـړه تـر شـا
لـه کمـذات سـره يـاري اشـنايي مـه کـړه
لـه کمذاتـه بـه بيـا نـه مـومي وفـا
چې د سپي په پيو لوی کا ځوک ورغـومی
لکـه سـپی هسـې ورغـومی کـا غپـا
پـه ويـل ښـېيل بـه هېڅکلـه ښـه نـه شـي
چـې بـدبخت لـه مـوره پـلاره شـي پيـدا.

خوشـال پـه خپلـو قصـايدو کـې د انسـان پـر ذاتـي پېژنـدنې سربېره، ګڼو عرفاني، شرعي او نورو مسـايلو تـه اشاره کړې او هغـه يـې پـه خپلـو بوللو کـې رانغـاړلي دي، خوشـال د دنيـا بـې وفايي په خپلو قصيدو کې ځای ځای غندلې ده:

زړه ســـــفر لـــــه دې دنيـــــا
پـــــه تحقيـــــق دی پـــــه رښـــــتيا
کـــــه ځـــــه زر کالـــــه پـــــايېږې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــم دې نـــه ویـــنم احیـــا
د خوشـال ژوندون پـه خـدای دی
نـــه شـــهباز ده نـــه یحیـــا.

خوشال د اسلامي شرعي لارښوونو د یوه پلوي شخص په توګه خپل مذهبي احساسات په څرګندو الفاظو، قصایدو ته ورداخل کړي دي، وایي:

دا همـــه واړه د شـــرعې خـــدمتګار دي
محتسـب، قاضـي، مفتـي، مـلا خطیـب
پـه جهـان کـې بـل رقیـب د شـرعې نـه شـته
کـه رقیـب دی یـو شـیطان یـې دی رقیـب
رنـځ، زحمـت دې خـدای ور نـه کانـدي
خوشـــــــــــــــــــــــــــاله!
ګڼـه کـړه دارو د شـرعې پـه طبیـب.

خوشال د اسلامي شرعې ترڅنګ ګڼ نور نصیحتونه او پندونه هم په خپلو قصیدو کې ځای کړي او د پیغمبر حضرت محمد(ص) په ستاینه کې یې هم یوه (۱۹) بیتیزه قصیده ویلې ده. هغه د خپلو نصیحتونو په لړ کې وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

درته وښیم کیمیا د سعادت
له بدانو سره مه کوه صحبت
د نمانځه تر قضا ګرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت
چې جامه یې پاتې نه شي مرده شوی ته
خدایه! وركړې و خوشال هسې رحلت.

خان زموږ د پیغمبر حضرت محمد (ص) د ستاینې په باب وایي:

د خدای عرفان چې وشو په عرفان د محمد
پاک دی محمد پاک دی سبحان د محمد
ډېر خلک پیدا دي انبیا که اولیا دي
نه شته په خلقت کې په بل شان د محمد
دا جهان هغه جهان که واړه سره یو کړې
لا تر دا نه لوی دی بل جهان د محمد.

د خوشال په بوللو کې د ګڼو افاقي مفاهیمو تر څنګ له خپلو زمانو بېزاري، ګڼ کورني مسایل، د ځان پېژندګلوي او ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ذاتي مسايل هم ځای شوي دي، خو د خوشال د قصايدو درنه مانيزه برخه هماغه د ده او دده د ملګرو د سياسي، پوځي او ملي مبارزو نچوړ دی، چې ښېلا ښېلو قصيدو ته يې لاره پيدا کړې او په هغو کې انځور شوي دي.

ددې قصيدو له جملې څخه يوه هم (له پښتون نه ګيله) نومېږي، چې ټول (شپږ څلوېښت) بيته لري او په دې مطلع پيلېږي:

بيا له کومه راپيدا شو دا بهار
چې په هر لوري يې ملک کړ يو ګلزار

دا قصيده د دوديزو قصيدو په شان لومړی د طبيعت په ستاينه پيلېږي، بيا وروسته اصلي موضوعګانې را سپړي او د هغو څرګندونه کوي:

پښتنو زلميو بيا لا سونه سره کړل
لکه باز منګولې سرې کا په خپل ښکار
سپينې توري يې ګلګونې کړې په وينو
په اهار کې شګفته شو لاله زار
ايمل خان دريا خان دواړه مرګ يې مه وای
هېڅ تقصير دواړو، ونه کړ وار په وار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خیبــر دره یــې ســره کړلــه پــه وینــو
پــه کړپــه یــې هــم روان کــړ دنــدو کــار.

خوشال په دې قصیده کې د خیبر په دره کې د تاترې د تاریخي جګړې، چې څلو ښت زره مغول په کې تباه شول، انځور کښلی او همدارنګه د (کړپې) جګړه، چې پښتنو توریالیو په کې خپله اتلولي او مېړانه څرګنده کړه. دغه راز په دې قصیده کې د تاترې پر جنګ سربېره، د (دوابه)، (د نوښار د کوټ)، (ګنداب)، (خاپښ) او نورو جنګونو یادونه شوې او د هغو د اتلانو یادون په کې راغلی دی، دا قصیده په حقیقت کې یوه حماسه او ویاړنه ده، چې خوشال پکې د خپل ولس او خپلو اتلانو د جنګونو یادونه او ستاینه کوي او ددې ستاینو ترڅنګ د پښتنو ځینو نیمګړتیاوو ته د انتقاد په سترګه ګوري او د هغوی یادونه کوي:

اول جنــګ د لــوړې شــا د تهتــرو و
چــې څلو ښت زره مغــول شــول تــار پــه تــار
خوینـدې لونـه یـې پـه بنـد د پښـتنو شـوې
اس اوښــان هاتیــان ولجــه کتــار کتــار
دویـم جنـګ میرحسـیني و پـه دو آب کـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چــې يــې وتښتېـــده ســـر لکـــه د مـــار
بيـــا لـــه پســـه د نوښـــار كـــوټ جنـــګ و
چې مـې وكـېښې تـر مغولـو خپـل خمـار
بيا له پسه جسونت سنګه، شجاعت خان و
چې ايمـل يـې پـه ګنـداب ويوسـت د مـار
شپږم جنګ مکرم خان شمشېر خان دواړه
چې ايمـل كـړل پـه خـاپښې كـې تـار پـه تـار
چې زمـا پـه يـاد دي لـوی جنګونـه دادي
د هلكـو پـه هـر لـوري نـه شـته شـمار.

پـه دې قصـيده كـې خوشـال د پښـتنو د اتلوليـو تـر څنـګ د اورنګزېب د مکر و فريب، ظلم او ستم انځور هم کښلی دی او وايي، چې له ډېر ظلم، ستم او خصومت څخه يې خپل پلار هم بنـدي كـړی و. خوشـال خـان پـه دې قصـيده كـې د پښـتنو نيمګړتياوو ته هم ګوتـه نيسي او د خلاصـون لارې چارې هم پـه ګوته کوي:

پـه داهسې وخت چې وخت د نـام و ننـګ دی
دا بــې ننګـــه پښـــتانه كـــا څـــه رفتـــار

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښــتانه چــې نــور څــه فکــر کــا نــا پوه دي
بــې د تــورې خلاصــی نــه شــته پــه بــل کــار
تــر مغولــو پښــتانه پــه تــوره ښــه دي
کــه پــه پوهــه پښــتانه وای څــه هوښــيار
اولســـونه چـــې ســـند وبلـــه وکـــا
بادشــاهان ورتــه ســجود کانــدي اختيــار
همېشــه بــه پــه جهــان کــې ژونــدون نــه وي
د خوشــال ختــک بــه پــاتې شــي يادګــار.

خوشال د ټولنيزو او سياسي مسايلو ترڅنګ د شعر په باب هم څو قصيدې ليکلې او دا چې شعر په کوم حالت کې و او کوم ته يې راورساوه، په دې باب يې څرګندونې کړې. لومړۍ قصيده يې (۲۵) بيتونه لري او د ځينو مطرح شاعرانو او د هغو د ادبي موقف يادونه هم په کې شوې ده:

پــه پښــتو شــعر چــې مــا علــم بلنــد کــړ
د خبــرو ملــک مــې فــتح پــه ســمند کــړ
مـــدعي د تـــورې شـــپې اور اور کـــی و
د سهيل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرزا دیوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خپشکي زمند کړ
دروېزه مې له مخزنه سره ونغړ
پیر روښان مې یاوه ګوی سره مانند کړ
که دولت و، که واصل و، که دا نور وو
په خبرو مې د هر یوه ریشخند کړ
قتلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د اوربشو په ډوډیو چې چا شخوند کړ
په تازه تازه مضمون د پښتو شعر
په معنی مې د شیراز او د خجند کړ.

خوشال د شعر په باب په خپله دویمه قصیده کې، چې (۱۳۸) بیتونه لري، نه یوازې په پښتو شعر کې د خپل دریغ او خدمت په باب خبرې کوي، بلکې د هغې بلې قصیدې په شان د نورو شاعرانو د موقف او د نورو ژبو د شاعرانو یادونه هم کوي، دغه راز خوشال په دې قصیده کې د شعر د ماهیت، تعریف او ارزښتمندۍ په باب هم خورا تفصیلي څرګندونې کړې دي او دا قصیده په حقیقت کې د شعر پوهنې په برخه کې خپله د یوه لوی شاعر یو ښه تېزس او لارښود ګڼل کېږي. د شعر په برخه کې دا قصیده ځکه زیات ارزښت لري، چې خپله د یوه لوی شاعر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه لوی ادبپوه او شعر پوه له خوا لیکل شوې او وړاندې شوې ده:

زه د شعر په کار هېڅ نه یم خوشال
ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال
نه په فکر نه په ذکر رابرسېر شي
ناګهان لکه اوره د پشکال
چې د شعر فکر ورشي په مجلس کې
نور عالم خلا هوس کا دی ملال
شعر کار د هر فاسق د فاجر نه دی
نه د هر یوه وړ ستر ګي د کنګال
د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال.

که مورږ د خوشال د قصیدو معنوي اړخونه تحلیل او تجزیه کړو، نو دا خبره به راته لا ښه څرګنده شي، چې دا قصیدې په حقیقت کې د مانا (کانونه) دي، چې ببلابېل او رنګارنګ غمي په کې تر سترګو کېږي، د خوشال د قصایدو څېړنه خورا زیات کار، کتاب او کتابونه غواړي، پر یوه قصیده یې هم کېدی شي کتاب او کتابونه ولیکل شي، خو که په لنډیز سره د خوشال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصیدو مانیزو خواوو ته اشاره کوو ، نو ویلای شو چې په دې قصیدو کې عرفاني، ټولنیز، سیاسي، پوځي، ذاتي، اروايي، دیني او نور رنګارنګ مسایل تحلیل شوي او مطرح شوي او لوستونکي ته یوه مثبته نتیجه په مخ کې ایښودل شوې ده. د خوشال د قلم او فکر قوت او مهارت په دې کې دی، چې ډېره لویه موضوع یې په ډېرو لنډو او کمو الفاظو کې خلاصه کړې او لوستونکي ته یې وړاندې کړې ده، یانې دا چې د موضوع کوچ او غوړ یې لوستونکي ته وړاندې کړي دي. خوشال ته لوی رب داسې یو لوی او خارق العاده استعداد ورکړی و، چې ((بحر یې په کوزه کې را ایسارولای شو)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۶ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیا ته سترګې غړولي، په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو(UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده در وسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي استاد یون پر **۱۳۸۵**ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیډمیکو او علمي فعالیتونو تر څنګ په لوړو رتبو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د ښکاره بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټـورو نظريـاتو تـه هـم غلـط رنـګ او تعبيـر ورکـوي، دا ډول اشـخاص، چې اکثـره يې زورواکي او د سياسـي ډلـو ټپلو غـړي او مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي ګټو تـه خطر بولي، نو ځکه يې په ټينګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد يم، هـر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پـر وړاندې يې مثبت او منفـي غبرګونونـه دواړه راپـارولي دي، منفـي غبرګونونـه اکثـره وخت د هغـو اشخاصـو او ډلـو لـه خوا وي، چـې پـه تېـر کـړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونـه يې مطرح کړي دي.

مثبـت غبرګونونـه اکثـره د ولـس دمشـرانو، روښـنفکرانو او نـورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شـرايطو کې بيـا هم خپـل فرهنګي، سياسي او ټولنيز کـار تـه دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر يو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ايښـودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار

(c) ketabton.com: The Digital Library

او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او(د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيميناورونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړی شعري ټولګه	دويم۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د استاد الفت نثري کليات   د استاد الفت نثرونه   درېيم ۱۳۸۷
- سيندونه هم مري   د اسحق ننگيال شعري منتخبات   دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  دپوهنوال روستارتره کي اثر   دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر   دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر   دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

- د اماراتو سفر   د اماراتو يونليک   دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی   د اروپا يونليک   لومړی ۱۳۸۷
- دپښتاګون ترڅنډو   د امريکا يونليک   لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه   دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری   دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود   دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنگ ته اوښتي زيانونه   دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت   شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل   دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې   دويم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي   دويم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وریمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته د نور زغم او وسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

xošāl pə xpəl idyāl

(Khushal is his own Ideal)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-25-9
9 789936 500259 >

د خپرونو لړ: (۲٦)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library